

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 2 чэрвеня 1989 г. № 22 (3484) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Ідзе З'езд народных дэпутатаў СССР

Народныя дэпутаты СССР з Беларусі ў перапынку паміж пасяджэннямі.

«Што пра нас пішуць?» (дэпутаты Аляксандр АДАМОВІЧ і Расул ГАМЗАТАЎ).

Адзначае дэпутат Ігар ЛУЧАНОК. Фота А. ТАЛОЧКІ. (БЕЛТА).

РАЗВІТАННЕ З МІНУЛЫМ, ПРАРЫЎ У БУДУЧЫНЮ

АДБЫВАЕЦЦА УВАЧАВІДКІ НА З'ЕЗДзе
НАРОДНЫХ ДЭПУТАТАЎ СССР

Напярэдадні было шмат прагнозаў. Выказваліся самыя розныя, нават палярныя меркаванні. Чуліся, у прыватнасці, апасенні, што вынікі З'езда перадавызначаны загадзя і што работа яго будзе зведзена галоўным чынам да выбараў Вярхоўнага Савета і яго Старшыні. З другога боку, маючы адбыцца З'езд параўноўвалі... з Генеральнымі штабамі, якія сабраліся 200 гадоў назад, каб засведчыць адданасць каралю Францыі і манархіі, але ўрэшце аб'явілі самі сябе ўладай ад імя народа. З гэтага, як вядо-

ма, пачалася Вялікая французская рэвалюцыя.

Параўнанне, зразумела, досыць прасталінейнае, калі ўлічыць розніцу паміж тагачасным саслоўным прадстаўніцтвам і дэпутацкім корпусам СССР. Аднак жа большасць людзей, якія даверылі выбраннікам прадстаўляць свае інтарэсы на форуме ў Маскве, безумоўна чакала, што З'езд народных дэпутатаў стане падзеяй гістарычнай важнасці. Бо сам час, крызісная палітычная і эканамічная сітуацыя ў краіне патрабавалі экстраардынарных

і разам з тым адказных і мудрых рашэнняў. З гэтым, думецца, пагаджаліся абсалютна ўсе.

Ці збываюцца нашы спадзяванні? Ці пераходзіць наша грамадства ў выніку З'езда той рубаж, пасля якога перабудова стане незваротнай, пасля якога не можа быць вяртання да аўтарытарнай, антыдэмакратычнай палітыкі мінулага?

Тут няма сэнсу пераказваць ход падзей на З'ездзе. Сведкамі іх з'яўляюцца мільёны грамадзян Саветаў Саюза і многіх краін свету. Дарэчы, сам беспрэцэдэнтны факт прамой тэле- і радыётрансляцыі з Крамля — падзея прынцыповай важнасці. Усе матэрыялы З'езда, якія публікуюцца і яшчэ будуць апублікаваны ў друку, патрабуюць грунтоўнага і ўдумлівага аналізу. Але давайце зараз успомнім той дзень 25 мая, які стаў прэлюдыяй З'езда.

Ці маглі мы ўявіць сабе, што так званыя «працэдурныя пытанні» выклічуць такую страшную дыскусію сярод дэпутатаў, такое сутыкненне пазіцый і

меркаванняў? Тым больш, калі ўлічыць, што гэтыя, на першы погляд, чыста тэхнічныя пытанні абмяркоўваліся папярэдне і на сходзе партыйнай групы і на сходзе прадстаўнікоў дэпутатаў, дзе былі прыняты адпаведныя рашэнні. А між тым, у абмеркаванні парадку дня ўдзельнічалі 8, а ў разглядзе часовага рэгламенту — 15 дэпутатаў з розных рэспублік і рэгіёнаў. Многім, у тым ліку і некаторым дэпутатам, яўна падалося, што дэбаты па працэдурных пытаннях толькі адцягваюць увагу З'езда ад надзвычайных праблем. Аднак размова, як высветлілася ў наступныя дні пасяджэнняў, ішла пра нешта больш важнае — перш за ўсё пра фундаментальныя прынцыпы стварэння прававой дзяржавы, пра статус органаў вярхоўнай улады і статус дэпутатаў і не ў апошнюю чаргу пра дэмакратычнасць самога З'езда, яго палітычную культуру.

На другі дзень работы дэпутат з Латвіі павіншаваў калег з «заканчэнем першага класа школы дэмакратыі». Якой ня-

лёгкай аказалася гэтая школа для многіх і многіх дэпутатаў, мы ўсе маглі пераканацца. Цяжкі экзамен давалася трымаць усім без выключэння дэпутатам — пачынаючы з цяперашняга Старшыні Вярхоўнага Савета СССР і яго першага намесніка, якім давалася пачуць нямаля востракрытычных выказванняў у свой адрас.

Пад агонь крытыкі не раз траплялі і члены прэзідыума З'езда і многія дэпутаты. Стварылася ўражанне, што частка з іх не адразу ўсвядоміла важнасці і унікальнасці таго, што адбывалася ў Крамлёўскім Палацы з'ездаў. Некаторыя прамойцы параўноўвалі З'езд з перадвыбарчымі акруговымі сходамі. І сапраўды, на вачах у мільёнаў рабіліся добра знаёмыя нам па перадвыбарчай кампаніі спробы не даваць слова асобным дэпутатам, заглушаць іх прамовы апладысмантамі, наклеіваць палітычныя ярлыкі і нават зневажаць дэпутатаў «непарламенцкімі» выразамі.

(Працяг на стар. 2—3).

ГОЛАС ДА ГОЛАСУ...

У гарадскім транспарце і ў магазіне, на вуліцах і плошчах, у інстытуцкіх аўдыторыях і рабочых кабінетах людзі абмяркоўваюць галоўную падзею дня — З'езд народных дэпутатаў ССРС. Так што «гаражую кропку», дзе можна было б пачуць нязмушаныя, шчырыя, адкрытыя каментары людзей у сувязі з форумам, мы доўга не шукалі.

Магазін «Гарызонт» у Мінску. Секцыя, дзе гандлююць тэлевізійнай апаратурай. Сотні тэлеэкранаў розных памераў высвечваюць адзін кадр: на трыбуне З'езда народны дэпутат А. І. Казанік. Так, імяна ў гэты момант, калі дыскусія на З'ездзе набыла нечаканы для ўсіх паварот, калі атмасфера ў Крамлёўскім Палацы з'ездаў дасягнула аднаго са сваіх пікаў, мы і пачалі рэпартаж. Прызнаем, што адцягваюць увагу людзей ад экрана было ніякавата. Ды і нам самім хацелася даведацца, як вырашыцца высакародная прапанова Казаніка ўступіць сваё месца ў Савецца Нацыянальнасцей Вярхоўнага Савета ССРС дэпутату Б. М. Ельцыну. Яшчэ некалькі хвілін мы былі сведкамі ажыўленага абмену думкамі народных выбарнікаў і тых, хто так гарача рэагаву на ўсё побач з намі.

Дэмакратычны пачатак перамогі!

Не выбіраючы, мы звярнуліся да чалавека, які быў бліжэй да нас, з просьбай падзяліцца сваімі меркаваннямі аб чатырох з'ездаўскіх днях. Слухаем:

«Якая мужняя, высакародная асоба — Казанік! Калі сярод дэпутатаў будзе хоць палова такіх людзей, дык можна не сумнявацца, што перабудова не забуксуе, пойдзе далей. Хачу задаць пытанне: чаму адразу не прайшоў у Вярхоўны Савет Барыс Ельцын? Зноў спрацавала бюракратычная машына? Так, можна не сумнявацца. Спадзяюся, што надалей народныя дэпутаты будуць думаць больш маштабна, па-дзяржаўнаму». (В. А. Арэхаў, начальнік бюро тэхнічнага кантролю Мінскага трактарнага заводу).

Наведвальнікі «Гарызонта» адразу адрагавалі на з'яўленне журналістаў, па сваёй ініцыятыве падключыліся да гаворкі. Думкі выказваліся самыя розныя. Запісваем:

«Мне здаецца, што на З'ездзе ідзе своеасаблівае «гульня ў дэмакратыю». Калі не памыляюся, менавіта Ленін папярэджаў пра небяспечнасць такой «гульня», бо тут спрацоўвае прынцып бумеранга: дзеянне выклікае супрацьдзеянне. Цяпер канкрэтна аб нашай дэлегацыі. Хацелася б ведаць — выбіраўся яе кіраўнік ці прызначаўся? Рэальна было ўключыць, як прапаноўвалася, у спісы для галасавання яшчэ чатырох дэпутатаў ад нашай рэспублікі ці не рэальна? Што тычыцца выступлення дэпутата Жураўлёва, на якога выбаршчыкі ўскладалі вялікія спадзяванні, за кандыдатуру якога змагаліся, дык у мяне асабіста яно выклікала не проста расчараванне, а прыкрасць і крыўду... Выйсці на трыбуну, дзе дарагая кожная секунда, каб... нічога не сказаць. Я вырашыў пайсці на фотатэлетайп, каб паслаць тэлеграму дэпутату Шушкевічу: з просьбай,

каб ён, як спецыяліст па ядзернай фізіцы, абавязкова выступіў па праблемах экалагічнай сітуацыі ў рэспубліцы ў сувязі з Чарнобыльскай аварыяй. (Л. М. Стальмакоў, інжынер трэста «Белпрамналадка»).

А вось крыху іншая думка:

«Я асабіста многага ад гэтага З'езда не чакаю. Гэта пакуль толькі практычная вучоба для дэпутатаў, у час якой яны набываюць вопыт парламенцкай дзейнасці. Таму лічу: не трэба засмучацца, калі З'езд не прыме якіх-небудзь кардынальных рашэнняў. Што канкрэтна па выступленнях беларускіх дэлегатаў, дык згодзен з народным дэпутатам Жураўлёвым, які прапанаваў не займаць час друканымі пытаннямі. Я таксама рашуча супраць уздзеяння на выбаршчыкаў мітынгавым шляхам, да чаго заклікаюць некаторыя. Перакананы, што законы павінны прымацца не на вуліцах і плошчах, а ў парламенце. Менавіта тут знаходзяцца аптымальны варыянт». (А. Ф. Рашчупкін, старшы выкладчык кафедры марксізму-ленінізму Белдзяржкансерваторыі імя А. В. Луначарскага).

Наступнае меркаванне:

«Шкадую, што не магу глядзець усе выступленні. Я, як і многія, сачу за З'ездам толькі ўрыўкамі. Лічу, што сённяшні форум — беспрэцэдэнтны пасля З'езда Саветаў. Пытанні ставяцца вельмі востра і ў складанай атмасферы. Часта даводзіцца чуць, што залішне многа часу аддаецца працэдурным пытанням, аднак, думаю, гэта нармальны дэмакратычны працэс. Нам усім трэба радавацца, што дэпутаты не падмаюць ва ўяўнай згодзе рукі па раней падрыхтаваных спісах, як гэта было зусім нядаўна. Аднак тэма недахопы, якія былі закладзены ў перадвыбарчай кампаніі, на акруговых сходах,

дазволілі значнай частцы бюракратыі прабіцца на З'езд і сваім апаратна-бюракратычным націскам забалаціраваць многіх сапраўдных падзвіжнікаў перабудовы. Ды ўсё ж ёсць падставы верыць, што ў нас сфарміруецца жывы і працаздольны Вярхоўны Савет». (С. Я. Коўган, старшыня кааператыву «Адпачынак»).

Яшчэ адзін суб'яднік:

«Бескампраміснасць, галоснасць, плюралізм думак — усё гэта нязвычайна, усё гэта радзе і абнадзейвае. Аднак адчуваецца, што дэпутаты не заўсёды гатовы самастойна прымаць рашэнні. Многія галасавалі толькі пасля таго, як падпімаў свой мандат М. С. Гарбачоў. Аўтарытэт яго сярод народа, безумоўна, высокі, аднак у спрэчках, як вядома, нараджаецца ісціна, і таму, на маю думку, трэба даваць магчымасць выказацца ўсім, хто жадае... Чакаю, калі будзе прыняты закон аб моладзі. Лічу, што поспех З'езда будзе залежыць і ад таго, як ён зможа вырашаць праграмы па нацыянальных, прававых, экалагічных пытаннях. А то нашы беларускія дэпутаты ў сваіх перадвыбарчых праграмах ставілі праблему Чарнобыля, а тут, на З'ездзе, яна на поўны голас яшчэ не прагучала». (Я. І. Замара, механік складанай вытворчай тэхнікі заводу «Рамбыт-тэхніка»).

Рэпліка суседа, які не жадае называцца: «Крытыкаваць у магазіне лёгка: а вось паспрабавалі б вы ў з'ездаўскай зале што-небудзь падобнае сказаць. Круціліся б, як вужакі на патэльні...»

Гэтая рэпліка адразу выклікала абурэнне:

«Дык што, зноў пець дыфірамбы? Не! Памятаеце, як дэпутат з Малдавіі рэзка асудзіў сваю зямлячку, таксама дэпутата, якая выступала ў духу застойных часоў, непамерна ўслаўляючы прэзідэнта на пасяду першага намесніка Старшыні Вярхоўнага Савета ССРС? А выступленне сакратара Жлобінскага райкома партыі? Якая, замест таго, каб выказаць свае прапановы, вынесла на трыбуну З'езда крыўду на дэпутата Афанасьева: маўляў, ён зноў выбраны членаў Вярхоўнага Савета назваў «сталінска-брэжнеўскі» апарат. У адным я з ёй згодны: трэба гаварыць пра самае ба-

лючае, гаварыць канкрэтна, падзелавому. І гэтага мы чакаем ад беларускай дэлегацыі. У нас многа такіх надзённых праблем, якія замоўчваюць проста нельга». (М. С. Пупко, мастак-канструктар ВА «Мінскпраектмэбля»).

Спыняю чарговага «балельшчыка».

«Безумоўна, З'езд народных дэпутатаў — несумненны крок наперад у дэмакратызацыі нашага жыцця. І ўсё ж кансерватызм на з'ездаўскіх дыскусіях адчуваецца і віна тут кладзецца на недасканаласць нашага выбарчага кананадаўства, якое дазволіла мясцовым апаратчыкам штучна карэкціраваць дэпутацкі корпус, падбіраць яго пад свой густ. Праўда, як выяўляецца, наша дэлегацыя не зусім маналітычна... Што мяне яшчэ не задавальняе на З'ездзе? Гэта архаічная працэдура галасавання, неарганізаванасць і непадрыхтаванасць тэхнічнага аснашчэння парламента. Несалідна такой магутнай дзяржаве, як наша, з яе каменнымі дасягненнямі, не абсталяваць пасучаснаму залу пасяджэнняў. І яшчэ. Чакаю, што з'езд народных дэпутатаў адменіць тыя Указы, якія выклікалі справядлівую незадаволенасць народа. Спадзяюся, што рашэнні З'езда, якія ён яшчэ прыме, будуць скіраваны на чалавека, на абарону яго правоў і максімальнае задавальненне яго матэрыяльных і духоўных патрэб». (А. В. Балаш, старшы выкладчык факультэта журналістыкі БДУ імя У. І. Леніна).

Цяпер слова гаспадыні магазіна «Гарызонт». Яна — пра сваё:

«Нам часта прыходзіцца адмаўляць людзям у такой рэчы, без якой сёння немагчыма жыць. Многія прыйшлі сёння да нас таму, што не маюць дома тэлевізара. Дэфіцыт, на жаль, — механізм магутны. Трэба, на маю думку, каб і такія праблемы на З'ездзе знайшлі сваё адлюстраванне». (І. М. Малыш, прадавец магазіна «Гарызонт»).

Вось такія думкі і меркаванні выказвалі людзі ў салоне-магазін «Гарызонт». З'езд працягваецца, працягваюцца імправізаваныя дыскусіі...

Галасы выбаршчыкаў запісалі Марыя ГІЛЕВІЧ, Людміла КРУШЫНСКАЯ, карэспандэнты «ЛіМа».

На ўсіх экранах — З'езд...

РАЗВІТАННЕ З МІНУЛЫМ, ПРАРЫЎ У БУДУЧЫНЮ

(Пачатак на стар. 1).

Варта задумацца — а ці маглы быць інакш? Так, першыя ў нашай гісторыі дэмакратычныя выбары несумненна нанеслі адчувальны ўдар па «апаратчыках» і кансерватарах. Але ж яны яшчэ не страцілі сваіх камандных пазіцый. Ды і кансалацыя ўсіх прагрэсіўных сіл праходзіць вельмі няпроста. Так што нейкі «чудаў», на якія, можа, хтосьці спадзяваўся, не адбылося і не магло адбыцца. Як сказаў дэпутат А. Адамовіч,

«мы прынеслі ў гэтую залу ўсе хваробы нашага грамадства». Сапраўды, З'езд стаў на нейкі час нібы мадэллю нашага грамадства з усімі яго супярэчнасцямі, канфліктамі і праблемамі.

За кожным з дэпутатаў стаяць інтарэсы тысяч, мільёнаў людзей, інтарэсы рэспублік, аўтаномій, нацый і народнасцяў, сацыяльных слаёў, прафесійных і ўзроставаў груп.

З асаблівым хваляваннем і зацікаўленасцю мы, натуральна,

чакалі выступленняў дэпутатаў з нашай рэспублікі. Чакалі ад іх адпаведнай актыўнасці і ініцыятывы, свежых ідэй і канструктыўных прапаноў. Зразумела, што такія прапановы часцей за ўсё нараджаюцца ў выніку сумеснай работы калег-дэпутатаў, як плён калектыўнай думкі і разумных кампрамісаў. Але ж спроба навізаць усім, хто мае сваю ўласны, адметны пункт гледжання, агульнае рашэнне пад выглядам маналітнага адзінства дэлегацыі, прывяла да канфліктнай сітуацыі пры вылучэнні кандыдатаў у Вярхоўны Савет ССРС ад Беларусі. (Дзеля справядлівасці, адначасна, што падобныя канфлікты мелі месца і сярод прадстаўнікоў іншых рэспублік. Успомнім хоць бы «расійскі крызіс» і дэвыбары ў Савет нацыянальнасцей Б. Ельцына).

Так, для многіх З'езд стаў сур'ёзным выпрабаваннем чалавечых, маральных і прафесійных якасцей. У сітуацыі ідэйна-

маральнага выбару ўсё знешняе знікала, а праўлялася глыбіннае, існае. Бясстрасная тэлекамера фіксавала на экранах нашых тэлевізараў малейшыя праявы няшчырасці, лісліваці, нерашучасці, ці наадварот — амбіцёзнасці, напышлівасці, душэўнай чарствасці. (Уразіў такі факт. Дэпутат І. Заслаўскі, які меўся адстойваць інтарэсы найбольш абяздоленай часткі насельніцтва — інвалідаў — а сам ён, таксама інвалід, быў забалаціраваны на выбарах у Вярхоўны Савет).

Але запамінаюцца і высокія праявы чалавечага духу.

Уразіла смеласць і пачуццё ўласнай годнасці дэпутата А. Абаленскага, які «пасмеў» сам вылучыць сваю кандыдатуру як альтэрнатыўную на пост прэзідэнта краіны. Запомнілася рашучасць і ўпэўненасць дэпутата В. Таўпэжнікава, які ў першыя минуты З'езда патрабаваў назваць імёны віноўных у гвалтоўнай расправе з мірнай дэ-

3 ПОШТЫ ТЫДНЯ

Як вядома, выбарчая кампанія ішла ў двух рэчышчах. З аднаго боку — выбары па ранейшаму стандарту, калі галасаванне праходзіла без альтэрнатыўных кандыдатаў, як бы мовіць, у стылі рэтра. З другога боку — ішла сапраўдная барацьба. Мне, у прыватнасці, было вельмі важна, каб дэпутатамі сталі людзі, якія адстойвалі б ідэй перабудовы ў іх канкрэтным напавярненні.

Вядома, з якімі цяжкасцямі выйшаў у дэпутаты А. Р. Жураўлёў. І калі аб'явілі, што ён будзе выступаць, мы ўсе застылі ў чаканні. Вось ён, нарэшце, прастаўнік Беларусі, які скажа нешта істотнае і важнае, і гэтым самым на вачах мільёнаў выбаршчыкаў апраўдае спадзяванні на беларускую дэлегацыю, бо, дасюль, апрача С. С. Шушкевіча, усе выступалі ў духу ранейшага часу. Пачаў наш дэпутат эфектна, з экрана глядзеўся выдатна, але чым далей гаварыў, тым больш падаў мой дух, а на месца спадзяванняў прыйшлі роспач і расчараванне.

Я разумею: з'езд патрабуе ад кожнага дэлегата высокай палітычнай кваліфікацыі. Можна ў

ВЫБАРШЧЫКІ ПРЫЙШЛІ НА ПЛОШЧУ...

У мінулы панядзелак, 29 мая, на плошчы імя Леніна адбыўся шматтысячны мітынг, прысвечаны З'езду народных дэпутатаў ССРС. Сігналам да мітынгу паслужыла галадоўка, якую абвясціў за тры дні да гэтага і праводзіў на плошчы слесар М. Собаль. Сваё рашэнне рабочы аднаго з прадрпрыемстваў Мінска прыняў у знак падтрымкі прапановы народнага дэпутата Алеся Адамовіча прыпыніць на час работы З'езда дзеянне Указа аб дэманстрацыях і мітынгах. Удзельнікі мітынгу знаёмліліся з вывешанымі на плошчы тэлеграмай Міхаіла Собалю ў адрас прэзідэнта ма З'езда народных дэпутатаў і тэлеграмай у адказ ад А. Адамовіча. «Дарагі Міхаіл, — гаварылася ў тэлеграме з Масквы, з Крамлёўскага Палаца з'ездаў. — На З'ездзе не так усё ўжо дрэнна, і тыя Указы, супраць якіх Вы пратэстуеце, намі будуць апрацэставаны. А што большасць такая, а не іншая, тут нічога не папішаш. Ды прыйдзецца мяняцца ўсім і ім таксама, раз ёсць такія рабочыя, як Міхаіл Собаль. А я думаю, што большасць такіх. Вельмі прашу галадоўку спыніць. Алеся Адамовіч».

Забягаючы наперад, заўважым, што з просьбай спыніць галадоўку звярнуліся да М. Собалю і ўдзельнікі мітынгу і ён гэту просьбу прыняў...

манстрацыяй у Тбілісі 9 красавіка. Запомнілася настойлівасць і нежаночая цвёрдасць, з якой адстойвае інтарэсы сваіх выбаршчыкаў дэпутат ад Арменіі Г. Старавойтава. Выбар імёнаў тут, вядома, крыху суб'ектыўны. Кожны сам можа назваць імёны дэпутатаў — ад рабочага да акадэміка — выступленні якіх былі не проста словамі, але ўчынкам, актам грамадзянскай мужнасці.

Мы бачым: такія выступленні рэдка знаходзілі падтрымку большасці З'езда. Паводле вызначэння дэпутата Ю. Афанасьева — «агрэсіўнай большасці». Магчыма, некаторым з гэтых выступленняў бракавала ўзважанасці, аргументаванасці, канструктыўнасці. Ясна, што дакладны разлік, умненне знаходзіць кампрамісы ў складаных сітуацыях — неабходная якасць палітыка. Але як не ўспомніць

не чым не пагаджацца, скажам, з Афанасьевым, Сахаравым, Адамовічам, Сабчаком, але яны мысляць па-дзяржаўнаму, кваліфікавана, як сапраўдныя парламентарыі. Пераважнай большасці нашай дэлегацыі гэтага, на жаль, не хапае. І прычына тут, відаць, не толькі ў іх саміх, а ў тым, што не масам традыцый парламенцкай барацьбы і палемікі. Прыбалты, напрыклад, змаглі захаваць гэтыя традыцыі. Жадаю нашым дэпутатам — на ўвесь пяцігадовы тэрмін іх дзейнасці — авалодваць азамі парламенцкай культуры, стаць сапраўднымі выказнікамі волі выбаршчыкаў.

Яўген ЛЕЦКА,
пісьменнік.

Рэспубліку на з'ездзе прадстаўляюць каля ста народных дэпутатаў. Некаторыя з нашых пасланцоў выступілі. На жаль, тое, што гаварылі некаторыя з іх, мог бы сказаць і прадстаўнік Чувашы ці Кіргізі. А рэспубліка ж мае масу спецыфічных праблем — у эканоміцы, экалогіі, культуры.

Але буду аптымістам. Спадзяюся, што надзеі, якія мы ўскладаем на сваіх абраннікаў, сапраўдзяцца.

М. ЛЯШКО,
дацэнт Беларускага
політэхнічнага інстытута.

Аб чым яшчэ ішла гутарка мітыngu? Ён быў своеасаблівым водгуллем тых дыскусій, што ідуць сёння ў Крамлёўскім Палацы з'ездаў. На мітыngu выступілі довераныя асобы народных дэпутатаў М. Ігнатвіча і С. Шушкевіча. Яны гаварылі пра свае тэлефонныя размовы з дэпутатамі, пра свае наказы ім. Удзельнікі сходу паставілі подпісы пад тэлеграмай на адрас З'езда з просьбай прадаставіць слова загадчыку кафедры ядзернай фізікі Беларускага ўніверсітэта дэпутату С. Шушкевічу ў сувязі з надзвычайнай экалагічнай сітуацыяй, якая склалася ў рэспубліцы пасля чарнобыльскай аварыі.

Наогул вынікі чарнобыльскай аварыі былі, здаецца, галоўнай тэмай мітыngu. Пра іх гаварылі ў сваіх выступленнях В. Гарбачоў, І. Кісялёва, А. Галькевіч, В. Сазановіч, Л. Саенківа, І. Пачы Т. Белавока і В. Сержановіч, сакратар Мінскага гаркома партыі П. Краўчанка.

У ходзе трохгадзіннага мітыngu закраліся таксама іншыя пытанні, звязаныя з работай З'езда народных дэпутатаў, з сённяшнім грамадска-палітычным жыццём краіны, з ідэалагічнай сітуацыяй у рэспубліцы. Гучалі крытычныя заўважэнні ў адрас кіраўнікоў Беларусі. Ставілася пытанне аб падрыхтоўцы да маючых адбыцца неўзабаве выбарах у Вярхоўны Савет БССР і мясцовыя Саветы... Былі прыняты шэраг рэзалюцый, у тым ліку і аб адносінах да БНФ «Адраджэнне».

НАШ КАР.

тут вядомы афарызм-лозунг: «Будзем рэалістамі — патрабуема немагчымага!»

І вельмі важна, што ўсе яркія выступленні, усе слухныя прапановы, нават калі яны і не праходзілі фармальна, дзякуючы механічнай большасці галасоў, былі пачуты народам, усёй краінай. І той маральны зарад, зарад праўды, якая гучыць у поўны голас на З'ездзе, не знікне, трэба думаць, без следу. Бо залежыць гэта будзе ўжо не толькі ад народных дэпутатаў, ад Вярхоўнага Савета СССР і новага ўрада. Залежыць гэта будзе перш за ўсё ад нас саміх — ад таго, ці будзем мы заставацца статыстамі ў гульніх бюракратычнага апарату, шрубкам камандна-адміністрацыйнай машыны альбо возьмем лёс перабудовы ў свае рукі.

Віталь ТАРАС.

Надзённыя радкі

Васіль ВІТКА

Дзяржстрах

Адзіны ты, хто раўнапраўны
перад дзяржавай, — страх
дзяржаўны.
О, каб ты ўжо навекі спрах,
маіх дзяцей і ўнукаў страх,
і тых, што прыйдуць ім
на змену
аж да дзесятага калена!

Дзяды, бацькі і сам рабом
перад табою біў ілбом,
пекорны і бездапаможны,
хоць ваяўнічы быў бязбожны.
О, колькі нас перадрывала
перад табою, страх
дзяржаўны!

Удзень пад шыльдаю
«Дзяржстрах»
ты заклікаў застрахавацца,
даваў гарантыю жыцця,
а па начах, а па начах
няёмольны дэман самаўладства
шпурляў у прорву небыцця.

Удзень гримелі маршы, гімны,
што наш суправаджалі век:
«Я другой не ведаю краіны,
дзе жыве так вольна чалавек».

а ноччу, як струна, душа
дрыжыць:
«Дай, божа, мне да раницы
дажыць».

Няўжо ж ты спадчыны,
адвечны ў нашых генах
ад першага і да апошняга
калена,
непераможны, самаўпраўны,
усемагутны страх дзяржаўны?
А можа, з новым днём усё ж
надыдзе крах,
ганебны твой канец,
дзяржстрах!

Сяргей ПАНІЗНІК

Час дзеянняў

Пасля смерці Сталіна не раз
рабіліся спробы адрадыць
ленінскія прынцыпы. Але ўсе гэтыя
спробы — нават пры тым,
што яны прыводзілі да сур'ёзных
змяненняў, — усё-такі цярпелі
паражэнне. І перш за ўсё таму,
што на ўсе гэтыя працы
па сапраўднаму не ўключаліся
народ.

М. С. ГАРБАЧОУ.

Лямпачка не ўключаецца.
Плавічка электрод.
Трэба краіне адчайца:
ЧАС УКЛЮЧАЦЬ НАРОД.

Тыя баяцца польмя
ясных, пякучых слоў,
хто пры галоснасці голымі
гоняць сваіх аслоў.

Вось і «цямяць». І квеліцца
бюракратычны крот.

Люд мой калі асмеліцца?
ЧАС УКЛЮЧАЦЬ НАРОД.

Веру у кааліцыю
рознаму, не драж.
Веру я і ў міліцыю,
тую, што беражэ.

Новыя ўключальнікі
помняць смярдзючы крот.
Выбач, сталаначальнічак:
— ЧАС УКЛЮЧАЦЬ НАРОД.

Уладзімір ВЕРАМЕЙЧЫК

Помнік невядомаму мазыраніну

Ходзячы і ездзячы
Па зямлі нашай грэшнай
І схіляючы голаў
Перад бюстамі, помнікамі
І мемарыяламі,
Я заўсёды ўстрывожана

думаю:

А калі мы паставім помнік
Невядомаму мазыраніну?

Гэта ён у разгар сталінізму
Светлай чэрвеньскай ноччу
Сорак сёмага года нішчымнага
Праслізнаў праз кардон
эмгэбэшны

Да помніка Сталіну
І павесіў цішком
На руку самадзеркаваў
Хлеб у сетцы зялёненькай.

Вельмі цяжка было
Невядомаму мазыраніну
Прэрабіць аж дзве справы
адчайныя:
Дацягнуцца дэўжэзнаю
жэрдкаю
Да рукі Вусача, ў даль
прасцёртае,
І дамоў не прынесці
Тыя два жыццядайныя боханы,
Што вялізнай сям'і
прызначаліся.

Але ён пачапіў на далоню
перожнюю
Хлеб гаротны той з чорнага
вотруб'я
І з вялікаю радасцю выдыхнуў
На шынель мармуровы
аброшаны:

«Паспытай
Ежы нашае глёўкае,
Ежы «абяздоленых».

Раніцою Мазыр раскалыханы
Назіраў, як нарады міліцыі
Асцярожна знімалі з рукі
уладернае
Хлеб у сетцы зялёненькай.

Я люблю наш Мазыр
неразгаданы
І за Прыпяць і горы зялёныя,
І за першы сігнал
перастроечны,
Што ідзе к нам з таго сорак
сёмага.

Час збірацца ўжо
На закладванне помніка
Невядомаму мазыраніну.

У ДОМЕ літаратара адбылося абмеркаванне экспазіцыйнай канцэпцыі музея беларускага кнігадрукавання ў Полацку. Вёў пасяджэнне намеснік загадчыка ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ З. К. Прыгодзіч. У ім прынялі ўдзел міністр культуры БССР Я. К. Вайтовіч, супрацоўнікі Полацкага гісторыка-археалагічнага запаведніка, Міністэрства культуры БССР. Дзяржаўнай бібліятэкі імя У. І. Леніна, Дзяржаўнага мастацкага музея БССР, выдавецтва «Белару-

ных фондаў, у рэшце рэшт — культурнага асяроддзя (ці патрэбна раённаму центру музей агульнаадукацыйнага значэння, што ў яго пойдзе?). Я. Брыль слушна заўважыў, што менавіта музей і павінен стварыць у горадзе культурнае асяроддзе. Далей ён прыгадаў вялікія кніжныя скарбы, якія ёсць у многіх гарадах Беларусі, у музеях і бібліятэках. Часам нават супрацоўнікі гэтых устаноў не ўяўляюць іх каштоўнасці.

«Паспрабуем у справе ства-

бо вялікі матэрыял быў запашаны, калі рыхтаваўся энцыклапедычны даведнік «Скарына».

Т. Рошчына, загадчык аддзела рэдкай кнігі Дзяржаўнай бібліятэкі БССР, падтрымала думку Ю. Карачуна пра тое, што нельга стварыць музей у Полацку шляхам разбурэння калекцый мастацкага музея БССР і «Ленінікі» — нашай нацыянальнай бібліятэкі. Тым больш, што плануецца музей кнігі ў Мінску (у раёне Верхняга горада — музей, які будзе адначасова навукова-даследчыцым цэнтрам над з'яўляюцца Дзяржаўнай бібліятэкай БССР).

Перадачыца ўнікальныя выданні з Мінска ў Полацк не варта яшчэ і таму, што ўсе яны ўлічаны ў бібліятэчных указальніках, і кожны даследчык, у якой бы краіне ён ні жыў, ведае, дзе шукаць тую ці іншую кнігу. Для старадрукававай кнігі, асабліва падкрэсліла Т. Рошчына, не існуе прынцыпу дублетнасці. І прыдуманна гэта не супрацоўнікамі Дзяржбібліятэкі БССР, гэта міжнародны парадак. Так што ні пра якія «дублі» Скарынінскія выданні гаворкі ісці не можа. Усё гэта — розныя экзэмпляры. Кожны мае свае адметнасці, кожны — унікальны.

А. Кузьмін, рэдактар выдавецтва «БелСЭ» імя П. Броўкі, адзін з тых, хто рыхтаваў да друку энцыклапедычны даведнік «Спадчына», выказаў сумненне, што такі музей можна зрабіць за тры паўтара года, што засталіся да юбілею. Як выйсе ён прапанаваў зрабіць пакуль што толькі першы паверх, дзе будзе разгорнута экспазіцыя пра жыццё і дзейнасць Ф. Скарыны, а музей кнігі рабіць усё ж такі ў Мінску і не дубліраваць яго ў Полацку. А. Кузьмін лічыць неабходным факсімільна выдаць да юбілею ўсе кнігі Скарынінскай бібліі. Потым кожнай з іх можна было б прысвяціць асобны стэнд у полацкім музеі.

А. Тоўсцік, супрацоўнік Беларускага фонду культуры, вярнуўся да ідэі перадачы ў Полацк «дублетных» экзэмпляраў старадрукаў з калекцыі «Ленінікі». Прадстаўнікі «Ленінікі» на гэта зноў напамнілі, што для старадрукаваных кніг (выдадзеных да XVIII ст.) прынцыпу дубляжнасці не існуе. Акрамя таго, А. Тоўсцік прапанаваў звярнуць увагу на кніжныя аўкцыёны, дзе часам трапляюць унікальныя выданні, якія маглі ўпрыгожыць музейную экспазіцыю.

Старшыня Дзяржкамвыда М. Дзялец прапанаваў, каб му-

зей у Полацку стаў настаіна дзеючай выстаўкай лепшых выданняў Дзяржкамвыда БССР. Адносна магчымасці факсімільнага перавыдання кнігі Ф. Скарыны ён выказаў сумненне, спаслаўшыся на адсутнасць валюты (яна патрэбна для закупкі фотастужкі «Кодак»).

У. Уродніч, супрацоўнік Міністэрства культуры БССР, лічыць, што ў экспазіцыі музея павінны быць адлюстраваны тры тэмы — «кніга і навука», «кніга і культура», «кніга і гісторыя». На думку навукоўца і пісьменніка В. Чамырніцкага, экспазіцыя музея павінна даць панедзальніку адказ на пытанне, чаму менавіта Беларусь дагэту ўсходняму славянству, Еўропе, свету Францыска Скарыны?

Дырэктар Дзяржаўнага музея БССР І. Загрынаў выказаўся за тое, каб не спыняцца рабіць музей у Полацку за такі спіс тэрмін — за 1,5 года. Такая справа патрабуе сур'ёзнага падыходу, грунтоўнай распрацоўкі. На яго думку, да юбілею дастаткова будзе зрабіць добрую выстаўку ў Дзяржаўным музеі БССР, якую потым можна было б паказаць у Полацку.

А. Вяцінскі прапанаваў узаапрацоўваць сёння на арганізацыйных аспектах. Зараз выйвіліся тры канцэпцыі музея, адзначыў ён. Адны лічаць, што гэта павінен быць музей кнігі, другія — Францыска Скарыны, трэція — музей старадрукаў. Дык, можа, варта ўтварыць савет музея з кампетэнтных і зацікаўленых асоб? Хай бы яны і вырашылі, якім у рэшце рэшт быць музею. Што датычыць сучасных кніг, дык іх лепей экспанаванне не ў музеі старадрукаў, а ў Мінску.

Т. Рудэва, дырэктар Полацкага гісторыка-археалагічнага запаведніка пагадала, што вельмі марудна вядзецца рэстаўрацыя будынка былой брацкай школы, дзе павінен размясціцца музей. Над будынкам дагэтуль няма даху. Яна звярнулася да прысутных з просьбай паспрыяць паскарэнню рэстаўрацыйных работ.

Міністр культуры БССР Я. К. Вайтовіч сказаў, што падзяляе трывогу і заклапочанасць, выказаную палачанамі, і што пытанне будзе абмеркавана на калегіях Дзяржкамвыда і Міністэрства культуры. Ён пагадзіўся, што патрэбны кампетэнтны грамадскі орган для аказання дапамогі палачанам.

Наш кар.

ЯКІМ БЫЦЬ МУЗЕЮ У ПОЛАЦКУ?

ская Савецкая Энцыклапедыя», Дзяржаўнага музея БССР, Дзяржкамвыда БССР, галоўныя рэдактары часопіса «Польмя» і штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва», пісьменнікі, навукоўцы.

Аўтар праекта экспазіцыі музея мастак С. Дзмітрыеў прадставіў удзельнікам сваю работу. Канцэпцыя, прапанаваная для абмеркавання, прадугледжвала, па-першае, адлюстраванне гісторыі беларускага пісьменства і кнігі (а праз яе — гісторыю Беларусі), па-другое, — паказ самой тэхналогіі стварэння кнігі.

М. Лужанін з гэтай нагоды выказаў думку, што не трэба абмяжоўвацца паказам тэхнікі XV—XVI стст., што ў экспазіцыі павінна быць прадстаўлена тэхналагічная эвалюцыя кнігадруку ад друкарскага станка Скарыны да сучасных камп'ютэраў. Што датычыць гісторыі пісьменства і літаратуры, дык у гэтым раздзеле, на думку паэта, павінны быць прадстаўлены не толькі этапы для Беларусі творы, але і мала каму вядомая падпольная літаратура 90-х гадоў мінулага стагоддзя і партызанскія лістоўкі мінулай вайны.

Як прыемную з'яву адзначыў Я. Брыль тую акалічнасць, што музей беларускага кнігадрукавання плануецца менавіта ў Полацку. Фактычна ўсе найбольш значныя культурныя ўстановы сканцэнтраваны ў Мінску, у той час, як яны патрэбны паўсюль. Зразумела, што зрабіць такі музей у Полацку цяжэй, чым у сталіцы рэспублікі. Адрозніваюць праблемы прафесійных кадраў, музей-

рэння музея пазбегнуць «кампанейшчыны», — сказаў у заключэнне пісьменнік, — зрабіць музей абавязкова да юбілею, а потым адрозніваць ж закрыць на рамонт».

Дырэктар Дзяржаўнага мастацкага музея Ю. Карачун выказаўся за тое, каб полацкі музей рос з уласнай экспазіцыі, каб ягоныя супрацоўнікі самі пакрысе збіралі калекцыю, а не спадзяваліся на «добрых дзядзькоў» з Мінска і іхнія падарункі. Чамусьці стала нармальнай з'явай, калі новы музей ці галерэя ў «правінцыі» пачынае з таго, што «пазычае» хто на пэўны, хто на неакрэслены тэрмін частку фонду мінскага мастацкага музея. У той жа час немалая мастацкія каштоўнасці Беларусі ў выніку мэтанакіраваных пошукаў асе-лі ў музейных зборах суседніх рэспублік.

Ю. Карачун лічыць, што музей у Полацку павінен «трымаць скарынінскі напрамак». У першую чаргу, сказаў ён, гэта музей Скарыны, і не трэба ў ягонай экспазіцыі ні паліграфічных камп'ютэраў, ні партызанскіх лістовак. А. Петрашкевіч, намеснік галоўнага рэдактара выдавецтва «БелСЭ» імя П. Броўкі перасцярог ад паспешлівасці ў справе стварэння музея. Ён выказаў пажаданне, каб дублямі скарынінскіх выданняў падзялілася з будучым музеем Дзяржаўная бібліятэка БССР імя У. І. Леніна, выказаў надзею, што потым па прыкладу «Ленінікі», тое ж зробіць навуковыя ўстановы братаў Ітвы. Выдавецтва «БелСЭ» можа дапамагчы музею фотаздымкамі і слайдамі,

14 КРАСАВІКА на старонках што-тыднёвіка быў надрукаваны мой матэрыял «Што ж здарылася ў Баранавічах?» На публікацыю адгукнуліся многія чытачы. Хацелася паразважыць над лістамі пасля таго, як кампетэнтныя праваахоўчыя органы скажуць сваё слова над фактам «афіцыйнай гутаркі» супрацоўнікаў міліцыі з членам Саюза мастакоў СССР С. Свістуновічам. Але жыццё, як гэта здараецца часта, уносіць свае карэктывы.

Пра падзеі, упершыню расказаныя ў «Ліме», з'явіліся і іншыя меркаванні. У тым ліку і на старонках баранавіцкай аб'яднанай газеты «Знамя коммунизма». Там 5 мая пад рубрыкай «Требует уточнения» з'явіўся кідка аформлены артыкул «Кривое эхо» з развітым падзаглаўкам — «Заметки на полях газеты «Литература и мастацтва» по поводу одной из ее публикаций» (?!) Аўтарам «заметок на полях», якія па аб'ёме шмат большыя за сам лімаўскі матэрыял, з'яўляецца рэдактар газеты А. Валынец.

Скажу адразу: спачатку мяне здзівіла назва публікацыі «Кривое эхо». Што азначае гэтае нязвычайнае словазлучэнне? Які сэнс уклаў у яго мой баранавіцкі апанент? Пагартаў фразеалагічныя слоўнікі, папытаўся ў мовазнаўцаў — адны здагадкі. І спрэчкі: ці бывае кривое эха? Хтосьці згадаў прымаўку: як гукнецца — так і адклікнецца... Але дам слова А. Валынцу, каб вам стала зразумела, што яго прымусіла ўзяцца за пяро:

«В публикации «Ліма» наша газета упоминается семь раз. Не для защиты чести мундира, а справедливости ради, оберегая уши и души читателей от искаженного «Эха...», пишется эта статья...».

Чуеце знаёмую інтанацыю? Галоўны клопат — пра чытача, пра ягоныя далікатныя вушы... Сапраўды, навошта тузаць іх напамінам пра ўсялякія спецыялігі, суды-тройкі, Куралаты? На календары — 1989-ы, у Баранавічах, як і па ўсёй краіне, адвіравала дэмакратычная перадвыбарчая барацьба. Заўважце — слова б а р а ц ъ б а я напісаў без двукосся. А ў першай публікацыі, прызнаюся грэшны, «закавычыў» яго. І адразу паплаціўся за гэта, хоць мой баранавіцкі калега, па ўсім відаць, чалавек і не суровы. Самі можаце ўпэўніцца:

«Не станем упрекать автора в такой недвусмысленной «мелочи», как взятие в кавычки слова «барацьба». (Хотя, по зовольте, кто дал право Ягвдину головно иронизировать по поводу выборов в городе?)».

І тут — знаёмая начальніцкая інтанацыя. З зусім нядаўняга перыяду. Як прынята цяпер называць яго — сумна вядомага. Але пытанне, як кажуць, пастаўлена рубам: хто мне даў права «іронізіраваць» па поводу выбароў? Што мне застаецца рабіць? Хіба шчыра пакаіцца як на споведзі і прызнацца: сапраўды памыляўся. Таму перапрашаю ва ўсіх баранавіцкіх выбаршчыкаў і прылюдна далучаюся да высновы тав. Валынца: барацьба была, без усялякіх «двукоссяў» і «кавычек». А каго і з кім — пытанне. Давайце разам паспрабуем разабрацца.

Па Баранавіцкай нацыянальна-тэрытарыяльнай акрузе № 75 у бюлетэнь для галасавання 26 сакавіка было ўнесена адно толькі прозвішча — Хусаінаў Юрый Мініваліч.

Так, сапернікаў у Юрыя Мініваліча не было. Але газета, якую рэдагуе А. І. Валынец, актыўна вяла барацьбу за выбарне старшын аграпрама рэспублікі народнымі дэпутатамі СССР. Многія вядомыя ў раёне людзі выступілі ў яго падтрымку. І тым не менш 28 сакавіка «Знамя коммунизма» надрукавала на першай старонцы наступнае паведамленне акружнай выбарчай камісіі Баранавіцкай нацыянальна-тэрытарыяльнай акругі № 75:

«За кандидата в народные депутаты СССР Хусаинова Юрия Минивалича, подано 78197 голосов, против — 108053».

56 бюлетэней прызнаны недействительными.

Таким образом, баллотировавшийся по округу кандидат не набрал необходимого количества голосов и не избран народным депутатом СССР».

Прычыну гэтага паражэння Юрый Мініваліч, напэўна, даўно ўжо прааналізаваў. І не толькі ён адзін. Дастаткова пачытаць за апошнія два месяцы ўсесаюзную прэсу, каб у тым упэўніцца. Тым не менш, дазволіце сабе выказаць некалькі ўласных назіранняў і высноў з нагоды выбарчай барацьбы ў Баранавіцкай нацыянальна-тэрытарыяльнай акрузе № 75, якія я зрабіў, чытаючы «Знамя коммунизма» і нашу рэдакцыйную пошту. Магчыма, каму-небудзь яны пададуць

да спрэччымі. Што ж, у спрэчцы, як вядома, нараджаецца ісціна. Як ні дзіўна гучыць, але, на мою думку, паражэнню Ю. М. Хусаінава найперш паспрыяла мясцовая газета! Замест таго, каб даць людзям выказацца пра набалелас, задаць шматлікія пытанні кандыдату і яго давераным асобам, на яе старонках у артыкуле «Голосую за...», аўтарам якога, дарэчы, з'яўляецца той самы А. Валынец, была распачата нязважлівая па тону ідэалагічная кампанія. І супраць каго, вы думаеце? Ды супраць выбаршчыкаў, што адважыліся на самастойную думку. А іх, як засведчыла паведамленне выбарчай камісіі, аказалася не так ужо і мала... Між тым ніводзін з лістоў гэтых неслухаў не быў надрукаваны на старонках аб'яднанай газеты. Прычына? Мяркуюце самі. «В них — явная предвзятость и передергивание ряда фактов... — тлумачыць тав. Валынец. — При этом тон писем — не для массового тиражирования...»

Як бачыце, клопат пра вушы чытачоў, што называецца, у крыві рэдактара «Зна-

чык тэхналагічнага тэхнікума С. Слабчанка». Вядома, лепш з такімі ўпартымі праўдалюбцамі гаварыць у форме ўказаў і загадаў. Як-ніяк, звыклы, адпрацаваны метады. Але нельга грэбаваць і паслухмяным журналісцкім або нават мастацкім словам. Пакуль што... А там відаць будзе. І вось ужо праз нумар, 25 сакавіка, на старонках «Знамени коммунизма» тэрмінова друкуецца верш інжынера-тэхнолага вопытна-эксперыментальнай абутковай фабрыкі М. Гершыка «Про споры у фонтана». Дальбог, тварэнне гэтае варта таго, каб хоць некалькі «перлаў» з яго працытаваць:

Чего, ребята, добиваетесь, аль бозить вдруг стало модно? Догодить кому стараетесь, смуту сея принародно?

Иль словами-перекатами Мяса можете прибавить? А бумажными планатами переделать всё, исправить?

Шкада толькі — ні М. Гершык, ні рэдактар газеты не здагадаліся паведаміць

ў Баранавічах? Напрыклад, прывёў пад лістом, дасланым з Баранавіч, прозвішча Мядзведзева. (Ініцыялы, на жаль, у лісце не пададзены). Як цяпер стала вядома, т. Мядзведзеў быў сведкам інцыдэнта каля кінатэатра «Кастрычнік», але ўласнаю рукою ліст у рэдакцыю не падпісваў. Прыкры недагляд з майго боку, за што і прашу прабачэння і ў т. Мядзведзева, і ў чытачоў. Але я адкліліўся. Куды важной тое, што паведамляў у сваім артыкуле выбаршчыкам т. Захарчанка. Ён усенародна вывёў на чыстую ваду ці не самую жаліваю «крамолу» некаторых «безадказных» грамадзян. Мяркуюце самі:

«В листовках «Сутнасці» идет спекуляция именем секретаря обкома партии В. А. Заламая. Дескать, действуйте, как мы предлагаем, и сможете выдвинуть и его (подчерслена мною, — У. Я.) Но вот у самого Владимира Александровича спросите его мнение никто из них не удосужился. А ведь он просил городскую партийную организацию не предлагать его кандидатуру для выдвижения еще в период обсуждения этого вопроса в общественных организациях. Подтвердил свою позицию и пребывая в городе в минувший четверг. Все эти действия будоражат людей, нагнетают обстановку, подогревают страсти...».

Сапраўды, як піша баранавіцкая газета, — «ну уж, граждане хорошие, договорились...» Самага сакратара абкома, не параіўшыся з ім, захацелі абраць народным дэпутатам СССР! І дарэмна шукаць у артыкуле т. Захарчанкі яшчэ хоць якія-небудзь прыклады супрацьзаконных дзеянняў актывістаў «Сутнасці». Як і рэдактар Валынец, ён проста займаецца аглабелшчынай: «В первый же день появились лозунги, порочащие наших (подчерслена мною, — У. Я.) кандида-

тов... Были и лозунги, не имевшие никакого отношения к выборной кампании в городе, где акцент смещен уже на руководителей республики и области...» Пра факты — не пытайцеся. Іх няма. Дый у такой пісаніне яны неабавязковыя. Між тым, баранавіцкія нефармалы ўсё ж дамагліся свайго. Уладзімір Аляксандравіч Заламай выставіў сваю кандыдатуру на паўторных выбарах. Было ў яго ажно два сапернікі. Але 14 мая разам яны набралі крыху больш за 20 тысяч галасоў, тады як за сакратара Брэсцкага абласнога камітэта партыі, які ў свой час працаваў у Баранавічах, адалі галасы 153 084 выбаршчыкі. Нечаканыя вынікі? «Не!» — ледзь не ў адзін голас сцвярджаюць жыхары Баранавіч, з якімі даводзілася гутарыць на гэтую тэму. Проста яны добрым словам помнілі У. А. Заламая як кіраўніка гарадской, партыйнай арганізацыі, як чалавека, дзверы якога заўсёды былі адчынены для ўсіх людзей з іхнімі клопатамі і бедамі. І для партыйных, і для беспартыйных, і для нефармалаў.

Няма патрэбы адказваць на ўсе рэплікі т. Валынца, які вельмі клопаціцца, каб напісанае мною «дабы не аказалася іскажэннем, должно быть надежно выверено по камертону жизненной правды...» Вунь як прыгожа сказана. А тое, што ў сваіх бездапаможных «замётках на полях» ён не проста ігнаруе гэты камертон, а наўмысна, не звяжваючы на чытачоў, скажае яго, — зусім не хвалюе баранавіцкага рэдактара. Тут ужо не даводзіцца гаварыць пра такія паніжці, як грамадзянская адказнасць, прафесійная этыка... Не да іх, калі барацьба ідзе без «двукоссяў» ці «кавычек». І галоўны прычыны такой барацьбы — «не пушчце» іншай думкі на старонкі газеты і нават — «не смейце думаць»!

Я ўжо згадаў прымаўку — «як гукнецца, так і адклікнецца». Валынцова «Кривое эхо» прынесла нам у рэдакцыю немалую пошту. Вытрымкай аднаго з лістоў, аўтарам якога з'яўляецца Уладзімір Пятровіч Будзееў (ён жыве ў Баранавічах, працуе начальнікам патэнтна-ліцэнзійнага аддзела і мае на сваім ліку 10 вынаходніцтваў, быў, як сам паведамае, «невольным свидетелем» інцыдэнта 23 сакавіка), я і закончу артыкул:

«Относительно большинства публикаций в «Знамени коммунизма»... Объективность и качество материалов — для редакции понятия вторичные, а первично — «следование курсу», причем уровень и средства неважны — основное вовремя, по звонку. Убогость и бесцветие «компенсируется» претенциозностью. Да, провинция!... Но нельзя же так, в конце-то концов!»

Тут, як кажуць, ні дадаць, ні адняць.

Уладзімір ЯГОУДЗІК.

ВОСЬ ДЫК «КАМЕРТОН»!

ПРА АДНЫ НАТАТКІ, НАПІСАННЫЯ... НА ПАЛЯХ НАШАЙ ГАЗЕТЫ

мени коммунизма». Гэта яго амаль ужо «прафесійная» пазіцыя.

І яшчэ некалькі цытат з баранавіцкай аб'яднанай газеты, што перадаюць хроніку і сутнасць перадвыбарчай барацьбы.

«Коллективы, назвавшие своих кандидатов в народные депутаты СССР, вместе с доверенными лицами ведут в эти дни активную пропагандистскую работу за их избрание. В минувшие выходные представители автоагрегатного завода, мясоконсервного комбината, а также избиратели производственного хлопчатобумажного объединения использовали несколько необычную форму предвыборной агитации, выйдя в сквер у фонтана по улице Ленина с планкатами и лозунгами, призывающими поддержать выдвинутых кандидатов...» — (№ 46 за 21 сакавіка 1989 г.).

А ўжо на наступны дзень, 22 сакавіка, у № 47 «Знамя коммунизма» паведамыла:

«Вчера наша газета сообщила о новых формах предвыборной агитации, которые были использованы представителями трудовых коллективов, назвавших своих кандидатов в народные депутаты СССР. Вечером накануне в центре у фонтана снова собрались отдельные участники предвыборной кампании. На этот раз лозунги были разные — и «за», и «против». Что ж, таковы реалии предвыборной борьбы. В принципе каждый может высказать свое мнение — и не только тайно, в закрытой кабине голосования. Тревожит другое — содержание плакатов и лозунгов, отдельных реплик и высказываний. А содержание их, мягко говоря, было не только не корректным, но и демагогическим, а то и просто по-человечески непонятным...»

Вы што-небудзь зразумелі з апошняга, сапраўды «человечески непонятного» сказа? Я асабіста — нічога. Бо не пераказана ніводная рэпліка, не перададзены тэкст ніводнага плаката. Газета адхрышчавецца — і толькі. І наогул, хто такія яны, што адважыліся пайсці «супраць»? Поўную і разгорнутую характарыстыку А. Валынец гэтым грамадзянам даў у артыкуле «Кривое эхо».

«Ба! Знакомые все лица. Все из того же несостоявшегося политклуба «Сутнасць», который за четыре месяца организационного периода так и не смог из-за собственных аморфности и амбиций определиться в общественно полезном деле, зато членов которого умело использовал его неформальный лидер — упомянутый Свистунович, так пенующийся о поддержке идей оргкомитета по созданию Белорусского народного фронта...»

Што і казаць — пореткія грамадзяне, але зусім, як вынікае з Валынцовай характарыстыкі, палітычна непадкаваныя. Дазволілі сабе затлуміць галаву. Відаць, газет не чытаюць, з адукацыяй — тугавата. Ніяк за плячымі ў кожнага не больш слаўтаў вярэньня школы! Аж не! Сярод тых, каго «умело использовал упомянутый Свистунович», і выкладчык дзіцячай музычнай школы № 1 Я. Чарнамашанцаў, і інжынер заходняй пошуква-дымачнай партыі В. Скок, і яго калега А. Бліноўскі, і супрацоўнік краязнаўчага музея М. Бернат, і выклад-

у зносы пад вершыкам, што не па сваёй ахвоце «ребята» стоўпіліся каля фантана ў цэнтры горада. Яны толькі падтрымалі ўхваленую газетай «несколько необычную форму предвыборной агитации». А напачатку хацелі сабрацца на мясцовым стадыёне «Лакаматый» (відаць, запомнілі добры прыклад мінскіх гарадскіх улад, якія дазволілі ў лютым мітынгу на стадыёне «Дынама»), але напярэдадні публікацыі твора «Про споры у фонтана» ў «Знамени коммунизма» быў надрукаваны больш важны дакумент, падпісаны старшынёй Баранавіцкага гарвыканкома т. Лабко і сакратаром т. Грычынкам. Дакумент гэты паведамылаў:

«Отказать заявителям в проведении митинга 25 марта 1989 года на стадионе «Локомотив» в связи с нарушением сроков подачи заявления о проведении митинга».

Баранавіцкія ўлады, трэба сказаць, паставіліся з разуменнем да ініцыятывы выбаршчыкаў. Наколькі мне вядома, ніхто з тых, хто збіраўся каля фантана і агітаваў «за» і «супраць» кандыдатаў у дэпутаты, не быў аштрафаваны ці яшчэ як-небудзь пакараны. Інакш і быць не магло, бо ў час перадвыбарчай барацьбы строга дзейнічаў Закон аб выбарах, які дазваляе падобныя мерапрыемствы. І Закон не быў бы парушаны, каб не «афіцыйная гутарка» міліцыі з мастаком Свістуновічам. Пра яе я ўжо расказваў — цяпер слова за кампетэнтнымі органамі. Але жаданне асадыць надта жвавых выбаршчыкаў, паказаць ім сваё месца, як кажуць, заўважаеш няўзброеным вокам на старонках аб'яднанай газеты. У гарачую, хоць і аднабаковую дыскусію, кідаюцца ўсё новыя сілы. Так, 25 сакавіка, за дзень да выбараў, з артыкулам «Заинтересованно, активно и... безответственно» выступіў сам старшыня акружнай выбарчай камісіі па Баранавіцкай нацыянальна-тэрытарыяльнай акрузе № 75 т. Захарчанка. Ягоны допіс — надзвычай цікавы дакумент, але чытаць яго трэба ўважліва, абавязкова трымаючы пад рукою наступны нумар «Знамени коммунизма», дзе на першай старонцы, акурат пад надрукаванымі вынікамі выбараў, кідаецца ў вочы «Поправка» наступнага зместу: «В номере нашей газеты за 25 марта с. г. в статье «Заинтересованно, активно и... безответственно» по вине редакции во второй колонке ошибочно указаны инициалы т. Шута, следует читать: «Шуту Н. А.»; а также неверно названа статья Закона о выборах в третьей колонке — следует читать 47 вместо 37. В перечислении граждан, обратившихся 17 марта в окружную комиссию, ошибочно названа фамилия С. И. Слабченко, вместо нее следует читать: «М. И. Бернат». За допущенные ошибки редакция приносит извинения».

Што ж, памылкі здараюцца. Згадаем прымаўку: не памыляецца той, хто нічога не робіць. На жаль, не мінуў іх і я, рыхтуючы матэрыял «Што ж здарылася

ЭКАНАМІЧНАЯ інтэграцыя, інтэнсіўная міграцыя і ўсеагульная сярэдняя адукацыя ў спалучэнні з памылковым курсам на поўнае зліццё моў, культуры, нацыяў, які на працягу дзесяцігоддзяў настойліва праводзіўся ў рэспубліцы, прынеслі горкі плён роднай мове карэннага насельніцтва Беларусі. Сёння яе функцыі ў БССР крайне абмежаваны.

Сённяшняй моладзі цяжка ўявіць сабе, што некалі ад Буга да Дняпра, ад Заходняй Дзвіны да Сожа магутна гучала беларускае слова, што родная мова нашых продкаў на працягу стагоддзяў мела не толькі статус дзяржаўнай, але і шырока выкарыстоўвалася ў міжнародных зносінах, што яна, нарэшце, яшчэ некалькі дзесяцігоддзяў назад была афіцыйнай мовай нашай савецкай рэспублікі, дасягнуўшы небывалага за ўсю гісторыю свайго развіцця росквіту. І што гэта лічылі нармальным не толькі беларусы, але і перасяленцы з Расіі і іншых рэспублік, якія стараліся ў кароткі тэрмін авалодаць беларускай мовай, каб выкарыстоўваць яе ў сваёй практычнай дзейнасці.

Валоданне роднай мовай ніколі не перакаджала беларусам, калі яны жадалі глыбей пазнаёміцца з багатай рускай культурай або проста вучыліся ў савецкай школе, паспяхова засвойваючы рускую мову, тым больш што для гэтага ствараліся адпаведныя ўмовы як у арганізацыі народнай адукацыі, так і культурна-асветніцкімі ўстановамі, выдавецтвамі, кнігагандлёвымі арганізацыямі, якія забяспечвалі насельніцтва, школы і бібліятэкі вучэбнай літаратурай, арыгінальнымі мастацкімі творамі рускіх аўтараў, рускамоўнымі перыядычнымі выданнямі. І ўмешвацца ў гэты працэс не было патрэбы, бо нават калі чалавек з'яўляўся носьбітам толькі сваёй мясцовай гаворкі, ён лёгка дасягаў узаемаразумення з рускім ці ўкраінцам дзякуючы надзвычайнай блізкасці граматычнага і лексічнага ладу ўсходнеславянскіх моў. Тым не менш, пачынаючы з 30-х гадоў заканамерны ход развіцця беларуска-рускага двухмоўя быў парушаны па прычынах, якія даволі грунтоўна асветлены ў сучасным друку.

Асабліва моцна дысгармонія ў функцыянаванні дзвюх моў у БССР правільна ў апошнія тры дзесяцігоддзі. Праўда, фармальна ўсё выглядала як быццам добра. Паводле дадзеных Усесаюзнага перапісу насельніцтва, у 1979 г. беларускай мовай валодала каля 83 працэнтаў насельніцтва рэспублікі, прычым каля 70 працэнтаў жыхароў БССР лічылі яе роднай. Рускую мову ў Беларусі называлі роднай 28,3 працэнта насельніцтва, а агульны лік асоб, якія валодалі рускай мовай, складалаў 81,9 працэнта ўсіх жыхароў рэспублікі. Такія знешне прапарцыянальныя лічбы высуадносіны ў валоданні насельніцтвам беларускай і рускай мовамі ацэньваліся як станоўчы факт, як выхад Беларусі на авангардную пазіцыю ў дасягненні асноўнай мэты сучаснай моўнай палітыкі — дабіцца максімальнага ахопу нацыянальна-рускім двухмоўем насельніцтва ўсёй краіны. Але адна справа разумець мову і думаць, што валодаеш ёю, а другая — ведаць яе сапраўды і карыстацца ёю, адно гаварыць аб моўнай гармоніі, і зусім іншае — дабіцца гарманічнага двухмоўя на ўсіх сферах грамадскага, гаспадарчага і культурнага жыцця народаў. Ды і наогул, ці магчыма гэтага дасягнуць?

Зразумела, ні аб ступені валодання беларусамі роднай і рускай мовамі, ні аб канкрэтных сферах функцыянавання дзвюх моў на сучасным этапе развіцця грамадства, ні аб суадносінах іх у кожнай з функцыянальных сфер статыстычныя дадзеныя нічога не гавораць. Ды і тыя колькасныя паказчы-

кі, якія ёсць, безумоўна, устарэлі за дзесяць гадоў, што прайшлі пасля 1979 г. Пры гэтым, мяркуючы па тым, як тэндэнцыяна праводзіўся ўжо новы перапіс 1989 г., да ўсіх лічбавых дадзеных, здабытых такім шляхам, пранікаецца недаверам. Значыць, для таго, каб разабрацца ў сённяшняй рэальнай моўнай сітуацыі ў рэспубліцы, неабходна вялікая даследчая работа, якую і правялі ў апошнія два гады беларускія мовазнаўцы.

ФАКТЫЧНЫЯ дадзеныя, сабраныя ў 1987—1988 гг. аддзелам рускай мовы Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР сумесна з кафедрамі Гомельскага і Гродзенскага ўніверсітэтаў, у выніку сацыялінгвістычнага абследавання 25 сельскіх і 7 га-

лагічных перамяшчэнні адбыліся і ў іншых раёнах рэспублікі.

Акрамя таго, звужэнню сферы ўжывання беларускай мовы ў паўсядзённым высковым жыцці садзейнічаюць і многія іншыя фактары, сярод якіх не апошняе месца займаюць сродкі масавай камунікацыі — радыё, тэлебачанне, прэса. Напрыклад, мала таго, што абласныя газеты Брэсцкай і Гродзенскай абласцей выходзяць на рускай мове, жыхары многіх раёнаў гэтых абласцей пазбаўлены магчымасці чытаць раённыя газеты на роднай мове. Або такая недарэчнасць: адзіная рэспубліканская газета для вёскі «Сельская газета» і часопіс «Сельское хозяйство Белоруссии» выходзяць на рускай мове. У выніку многія жыхары сяла гавораць

установаў, размешчаных у сельскай мясцовасці, г. зн. 15 працэнтаў працавалі па праграме з беларускай мовай выхавання, а астатнія 4325 дашкольных устаноў БССР былі рускамоўнымі.

Функцыянальныя суадносіны беларускай і рускай моў вызначаюцца на аснове індывідуальнага апытвання насельніцтва. З праанкетаваных у 25 сельскіх раёнах рэспублікі 12 500 прадстаўнікоў найбольш актыўнай часткі насельніцтва — рабочых, інжынерна-тэхнічных работнікаў, прадпрыемстваў, служачых устаноў, калгаснікаў, настаўнікаў, урачоў, прадстаўнікоў іншых прафесій — прыкладна 85 працэнтаў адказалі, што чытаюць, пішуць і свабодна гавораць па-руску, а астатнія добра разумеюць рускую мову, але

ратурным арыгіналам часта прыходзіцца сумавец на кніжных паліцах, бо многія чытачы аддаюць перавагу не заўсёды кваліфікаваным рускім перакладам, як тая зямлячка В. Быкава, што шукала раман «Кар'ер» на рускай мове, бо ад беларускай у яе «баліць галава» (гл. «Звязда», 1988, 7, IV), а вечары беларускай паэзіі ў дамах культуры нярэдка праводзяцца на рускай мове («Літаратура і мастацтва», 1988, 15, IV). Невыпадкава колькасць выданняў мастацкай літаратуры на беларускай мове на працягу апошняга дзесяцігоддзя знаходзіцца прыблізна на адным узроўні, а тыраж і лістаж іх падае, затое павялічваецца і колькасць, і тыраж, і лістаж літаратурна-мастацкіх выданняў на рускай мове.

Супаставім дадзеныя па выпуску мастацкай літаратуры на беларускай і рускай мовах у 1981 і 1987 гг. Дык вось, у 1981 г. у Беларусі было апублікавана 116 кніг на беларускай мове і 58 (г. зн. роўна ў 2 разы менш) на рускай. Агульны тыраж 116 беларускіх выданняў склаў 1307000 экзэмпляраў, а 58 рускіх — 9794000 экзэмпляраў. Аб'ём беларускіх выданняў — 21518000, рускіх — 193876000 друкаваных аркушаў. У 1987 г. беларуская мастацкая літаратура папоўнілася 113 кнігамі (на 3 адзінікі менш, чым у 1981 г.), лік выданняў на рускай мове вырас у параўнанні з 1981 г. на 16 адзінак (74 кнігі). Тыраж беларускай кнігі знізіўся да 945000, рускай вырас да 20678000 экзэмпляраў. Аб'ём беларускай кнігі скараціўся да 15035000, рускай павялічыўся да 512480000 друкаваных аркушаў.

Калі ж супаставім выпуск па мовах усёй кніжнай прадукцыі, то атрымаецца малонак яшчэ больш несучаснальны. Возьмем зноў тыя ж гады. У 1981 г. выдавецтвамі Беларусі было выпушчана 385 кніг і брашур на беларускай мове і 2713 на рускай, у 1987 — 375 кніг і брашур на беларускай мове і 2507 на рускай. Як можна заўважыць, зменшылася па нейкай прычыне колькасць і тых, і іншых выданняў. Але калі агульны тыраж беларускамоўных выданняў у 1987 г. таксама скараціўся ў параўнанні з 1981 г. з 7949000 да 6266000 экзэмпляраў, а лістаж з 93406000 да 64007000 друкаваных аркушаў, то агульны тыраж рускамоўных выданняў павялічыўся з 31917000 да 49406000 экзэмпляраў, а лістаж з 389166000 да 822519000 друкаваных аркушаў.

Такія зрухі ў моўных суадносінах кніжнай прадукцыі адбыліся ў БССР толькі за 6 гадоў. Значна большы разрыў можна назіраць, калі ўзяць за пункт параўнання не 1981 год, а 1940, 1950 або нават 1960, 1970 гг. Вынікі выдавецкай справы за 1988 год яшчэ не апублікаваны, але думасца, што беларуская частка гэтых дадзеных яшчэ ніжэйшая, чым у папярэднім годзе. Толькі ў выдавецтве АН БССР «Навука і тэхніка» ў 1988 г. не былі апублікаваны дзевяты выпуск «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы», пяты том «Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы» і шэраг іншых планавых кніг, звязаных з нацыянальнай тэматыкай. Выдавецтва Свято-Мацея затрымала іх выпуск у сувязі з тым, што збіралася пераходзіць на гаспадарчых разлік, а значыць яму няма ніякага разліку звязанца з беспрыбытковымі беларускамоўнымі навуковымі працамі, на якія нават мінімальны тыраж цяжка наскрэбці. А зараз ва ўсе інстытуты Аддзялення грамадскіх навук паступіла пагрознае пісьмо ад выдавецтва, што кнігі не будуць выдадзены, пакуль інстытуты не ўнісуюць грашовых сродкаў на іх выданне. Ад Інстытута мовазнаўства,

(Працяг на стар. 12).

Аляксандр БУЛЫКА,
доктар філалагічных навук, загадчык аддзела
рускай мовы Інстытута мовазнаўства
імя Якуба Коласа АН БССР

ДА РОДНЫХ ВЫТОКАЎ

Моўная сітуацыя ў лютэрку сацыялінгвістыкі

радскіх раёнаў рэспублікі, аналізу міністэрскіх даведак і запісак, шматлікіх публікацый, якія на працягу апошніх трох гадоў былі змешчаны ў перыядычным друку, дазваляюць зрабіць канкрэтныя вывады аб моўнай сітуацыі ў БССР. Так, яны пераканаўча паказваюць, што на тэрыторыі Беларусі руская мова займае сёння непадзельнае становішча ў сферах грамадска-палітычнага, адміністрацыйнага і вытворчага жыцця. На ўсіх прадпрыемствах і ва ўсіх установах руская мова, як правіла, ужываецца ў афіцыйнай перапісцы і справаводстве, на нарадах, з'яўляецца мовай павышэння прафесійнага ўзроўню работнікаў, мовай тэхнічнай дакументацыі. Яна ж выступае ў якасці рабочай мовы партыйных, савецкіх, камсамольскіх і прафсаюзных органаў, пачынаючы ад рэспубліканскіх і заканчваючы пярвічнымі. Амаль выключна руская мова выкарыстоўваецца ў сферах транспарту, сувязі, абслугоўвання, гандлю. Гаварыць аб двухмоўі ў пералічаных сферах было б проста несур'езна.

Наяўнасць беларускай мовы фіксуецца толькі ў сферах паўсядзённага быту, народнай адукацыі, навукі, масавай камунікацыі, мастацкай культуры. Аднак сцвярджаць, што тут гарманічнае двухмоўе, таксама не прыходзіцца.

Узяць, напрыклад, бытавую сферу. Прынята лічыць, што выкарыстанне нацыянальнай мовы ў бытавых зносінах больш прыкметна практыкуецца ў вёсках, чым у раённых цэнтрах, не гавораць ужо аб буйных гарадах, дзе можна пра жыць год і не пачуць беларускага слова. Але і ў сельскай мясцовасці яно няўхільна звужаецца ўжо хоць бы таму, што змяняецца колькасць вясковага насельніцтва, а гарадское павялічваецца. Калі ў 1979 г. сельскія жыхары складалі 45, а гарадскія 55 працэнтаў усёй колькасці насельніцтва рэспублікі, то за дзесяць гадоў працэнтныя паказчыкі, безумоўна, змяніліся яшчэ больш не на карысць вёскі. Так, за перыяд пасля папярэдняга перапісу насельніцтва, ужо к 1 студзеня 1987 г. з вёсак Наваградскага раёна Гродзенскай вобласці перасялілася ў горад 13 тысяч жыхароў, з вёсак Ушацкага раёна Віцебскай вобласці — больш як 5 тысяч. Ана-

не на беларускай мове, але і не на рускай, а на нейкай беларуска-рускай моўнай сумесі. Ужо рэдка можна пачуць з вуснаў калгасніцы звычайныя раней словы гародніна, калгас, канапа, цукар, іх замяняюць скажонныя на беларускі манер овощи, колхоз, диван, сахар.

Адначасова менш становіцца моладзі, якая ў дастатковай ступені авалодае беларускай літаратурнай мовай, бо колькасць вучняў сельскіх населеных пунктаў і адпаведна колькасць школ з беларускай мовай навучання з кожным годам скарачаецца, а ў гарадах і гарадскіх пасёлках, дзе колькасць вучняў павялічваецца, усе школы рускамоўныя. Рускамоўныя школы ўжо не адзінаквыя і ў сельскай мясцовасці. Аб інтэнсіўнасці гэтага працэсу сведчыць той факт, што з 1965 па 1986 г. у рэспубліцы скарацілася колькасць школ з беларускай мовай навучання на 5844 (з 9827 да 3983), г. зн. у 2,5 раза.

Скарачэнне беларускамоўных школ працягвалася і пасля 1986 г. Паводле дадзеных Галоўнага ўпраўлення агульнай і сярэдняй адукацыі Міністэрства народнай адукацыі БССР, у 1988/89 навучальным годзе школ з беларускай мовай навучання стала ўжо 3690 (за два гады на 293 школы менш!), з рускай мовай навучання — 1726 і з дзвюма мовамі (маецца на ўвазе па адным малакамплектным беларускамоўным класе ў школе) — 26. Здавалася б, колькасная перавага пакуль што яшчэ на баку беларускіх школ. Але ў 1726 школах з рускай мовай навучання налічваецца 116800 вучняў, а ў 3690 школах з беларускай мовай навучання — 296300 вучняў, адпаведна 77,7 і 20,6 працэнта (1,7 працэнта складаюць вучні школ з дзвюма мовамі навучання). Але нават і гэтыя беларускамоўныя школы, часта толькі на паперы беларускія, бо выкладанне большасці прадметаў і пазачурочная работа праводзіцца ў іх, як правіла, на рускай мове. Прычым перад выпускнікамі беларускіх школ не адкрываецца практычна далейшых моўных перспектыв, бо і ў ВНУ выкладанне амаль усіх дысцыплін вядзецца на рускай мове.

Гэта ж можна сказаць і аб дашкольных установах. У 1987 г. толькі 340 дашкольных

пры выкарыстанні яе дапускаюць памылкі пад уплывам родных гаворак. Пры гэтым для размовы з бацькамі карыстаюцца беларускай мовай 22, рускай — 28, з дзецмі на беларускай мове размаўляюць 12, на рускай — 32, у грамадскіх месцах беларускую мову ўжываюць 10, рускую — 48, на сходах на беларускай мове выступаюць 7, на рускай — 77 працэнтаў апытаных. Астатнія выкарыстоўваюць беларускую і рускую мовы лапярэмна ва ўсіх адзначаных сітуацыях або карыстаюцца так званай «змешанай» мовай.

Дадзеныя па Мінску адрозніваюцца ад паказчыкаў сельскіх раёнаў большай прысутнасцю рускай мовы. Сярод праанкетаваных у сталіцы БССР 3500 асоб розных прафесій 99,8 працэнта лічыць, што свабодна валодаюць рускай мовай.

СФЕРА масавай камунікацыі ўжо часткова закралася вышэй. Дапоўнім гэту інфармацыю наступнымі дадзенымі. Зараз у рэспубліцы выдаецца 110 часопісаў і бюлетэняў, але толькі 31 з іх на беларускай мове. З выпускаемых у БССР 215 газет 130 на беларускай мове і 80 на рускай, аднак разавы тыраж усіх беларускіх газет амаль у тры разы меншы, чым рускіх. У параўнанні з 1985 г. тыраж шасці рэспубліканскіх газет на беларускай мове знізіўся ў 1989 г. з 325989 да 293487 экзэмпляраў, а тыраж пяці рэспубліканскіх газет на рускай мове павялічыўся за гэтыя тры гады з 1985/89 да 2370716 экзэмпляраў, з 76 шматтыражных газет 11 выходзіць на беларускай мове і 65 на рускай, у тым ліку такія аўтарытэтыя шматтыражкі, як «За перадовую навуку» Акадэміі навук БССР, «Гродзенскі ўніверсітэт» і іншыя.

Адсутнасць моўнай гармоніі характарызуецца таксама сферай навукі, бо беларуская мова захоўваецца тут толькі ў асобных галінах гуманітарнага профілю. Застаецца сфера мастацкай культуры. Вось дзе, здавалася б, можна чакаць гарманічнага двухмоўя або нават перавагі беларускай мовы. У Беларусі ж даволі многа пісьменнікаў, творчасць якіх атрымала прызнанне ва ўсесаюзным маштабе, ёсць арыгінальныя кампазітары, мастакі, артысты. Але ці карыстаюцца попытам іх беларускамоўныя творы? На жаль, літа-

Я НЕ СТАВЛЯЮ задачу ў гэтым артыкуле намаляваць творчы партрэт Антона Луцкевіча. Патрэбна вялікая работа, каб прасачыць крок за крокам яго жыццёвы шлях, паразважаць і пра тое, што мы называем словам «забуджэнні», і пра яго бясконцую самаахвярнасць. Ды і пра тое, што на нейкіх этапах ён мог і зняверыцца ў магчымасці ажыццяўлення ідэалаў, перамогі праўды і справядлівасці. 30-я гады давалі для гэтага дастаткова падстаў.

Пачну я з самага апошняга выказвання пра А. Луцкевіча. Нават такі ўдумлівы даследчык, які на кожным кроку паказвае прыклады руплівых і дбайных адносін да нацыянальнай спадчыны — і самай далёкай і найбольш блізкай, — нават У. Калеснік не ўтрымаўся, каб неяк вельмі ж неабдуманна абвінаваціць: «Нехта павінен тэрэтычна абаснаваць, колькі ў тагачасных публікацыях правамернай крытыкі сталінскіх парадкаў і колькі антысаветчыны. Я не заклікаю рэабілітаваць Антона Навіну (Антон Луцкевіч. — У. К.), яго пазіцыю. Навіне нельга дараваць здраду Тарашкевічу і Грамадзе. Ён жа на судовым працэсе адкалоўся ад іх і стаў з абвінавачанага сведкам, інфарматарам пракурора» («ЛіМ», 25.XI.1988 г.).

Паколькі гаворка тут зайшла пра суд над Грамадой, дык з гэтай падзеі і пачну. Ды не сваімі словамі, а той ацэнкай, якую дала ёй газета «Правда» ў канцы лютага і пачатку сакавіка 1928 года. Яна паведамляла пра віленскі працэс у

карэспандэнцыі з Варшавы: «Большое впечатление производит речь Антона Луцкевича, в течение 25 лет связанного с белорусским движением.

«Понятно, — говорит Луцкевич, — есть и моя доля труда в том белорусском движении, которое теперь разрушается». В последнее время по

цэскага камісара Васілеўскага: «На вопрос Луцкевича Василевский заявляет, что Луцкевич был душой белорусского движения и руководил этим движением, согласно указаниям Коминтерна. Если бы Луцкевич воспротивился, Громада не возникла бы».

Некалькі раней, у 1927 го-

А. Бергман не хаваў таго, што А. Луцкевіч адмежаваўся ад Грамады. «Сваімі паводзінамі, — адзначае даследчыца, — А. Луцкевіч дасягнуў дзвюх мэт: выйшаў на свабоду і выратаваўся ад падрабязнага следства. Аднаго і другога, напэўна, моцна жадаў».

Чаму «моцна жадаў»? Тут

абы-які ліст. Вось яго «Дарагі Антон. Пркалі ласка, за маё тагас маўчанне. Я не чымасці перахлаць тое, пра што мы да Усе тое, што Вы пра лаю Вам Бандарчуку перашлём Соняй. У ведамляйце, што гро малі з Амерыкі.

За агітацыю ў пер Вам вельмі ўдзячны. ёю вельмі задаволень

Прышліце каго-не з'езд Саветаў. Літаракуюм. Прасіце ўсе, ш — будзем Вам пасыл

Думаецца, што калеўскі меў у руках рьял, ён бы яго в А калі ведаў і выкар не публічна, а ў пра таў? Тады Антон Лу мушаны быў бы в або прызнаць сябе агентам чужой дзяр публічна адмежав дзейнасці Грамады. выпадку яму нават н ся б уступаць у кан сваім сумленнем, та членам Грамады ён і не з'яўляўся.

А ці не мог ён ра дацца пра існаванне п та ў руках разведкі? кова ў сярэдзіне 20- адышоў ад палітыч насці і асноўныя сілы літаратурнай крытыч

Пытанню ўзнікае розных магчымых ад іх — таксама. Наста заняцця сур'ёзнымі м ванымі пошукамі ў р хівах, у тым ліку і Камінтэрна. А паку можна дапускаць роз сці. Апрача той, што дзіў беларускай спра інфарматарам пракур

У дзейнасці А. Луц раз заўважаецца нец што можна было б дваістасцю. У 1922 г. энергіяй уключыўся ў нію па выбарах у пол Але сваю кандыдатуру

На крутых паваротах гісторыі

Уладзімір КАЗБЯРУК

состоянию здоровья Луцкевич ушел от политической работы и посвятил себя исключительно научной и культурной деятельности. Его впустили в процесс потому, что имя его слишком связано с возрождением белорусского движения. «Я не был согласен по всем пунктам с Громадой, — говорит далее Луцкевич. — Редактором громадских изданий я не был и работал в них лишь в качестве журналиста и публициста». Так сцвярджалася ў 51-м нумары газеты «Правда». А ў № 53 паведамлялася пра заяву палі-

дзе, «Большая Советская Энциклопедия» (т. V, с. 374) сцвярджала, што ў «беларускай публіцыстыцы найвыдатнейшым з'яўляецца А. Навіна».

Вось якім бачыўся А. Луцкевіч да-ягодаўскага, да-яжоўскага, да-берыеўскага перыяду. Мы маем магчымасць пераканацца, што і той суд можна было ацэньваць інакш, а не так, як уяўляе сабе У. Калеснік (і як ён ацэньваўся часткай заходнебеларускага друку). Варта нагадаць, што і Б. Тарашкевіч пры сваіх неспрыяльных адносінах да паводзін А. Луцкевіча не мог яго абвінаваціць у тым, што ён якія-небудзь сакрэты выдаў паліцыі. А ведаў, бяспрэчна, шмат. Падрабязна пра ўсё гэта піша польская даследчыца Аляксандра Бергман у сваёй манасграфіі «Беларускія справы ў II Рэчы Паспалітай» (Варшава, 1984).

нам давадзецца выкарыстаць некаторыя дадатковыя звесткі. Паліцэйскі камісар на тым жа працэсе сцвяржаў, што А. Луцкевіч падтрымліваў кантакты з Кампартыяй праз розныя асобы і выкарыстоўваў сродкі, якія даваў Камінтэрн. («Правда», 1928, № 53). Мяркуючы па ўсяму, аднак, хоць і называў прозвішчы пасрэднікаў (Лагіновіч, Бурын, Бабровіч, Сняткоў), даказаць гэтага не мог.

Прыблізна ж у гэты час, 28 студзеня 1928 г., у Варшаве, у другім аддзеле Польскага генеральнага штаба (аддзеле разведкі) была закончана работа над вялікім сакрэтным дакументам «Кароткі нарыс беларускага пытання». Там, у прыватнасці, на стар. 219 — 220 паведамлялася, што ў 1923 г. польская разведка нібыта перахапіла ліст А. Чарвякова да А. Луцкевіча. І не

Аднак А. Сідарэвіч не прыгадаў істотнага ўдакладнення А. Бергман: «Быў нацыяналістам у тым сэнсе, што беларускую, ці нацыянальную справу ставіў над усімі іншымі, у тым ліку і над справай класавай».

Не бяруся зараз ні абвяргаць, ні прызнаваць слушнасці абодвух выказванняў, лічу адназначную ацэнку прычынова немажлівай у сувязі з існуючай у нас яшчэ забытанасцю паняццяў. Слова «нацыяналізм» у сталінскія часы азначала абві-

паводзінах дзеяча, які належыць да невялікай прыгнечанай нацыі і ўдзельнічае ў вызваленчым руху, менавіта нацыяналізм — вельмі няпроста і даволі небяспечна для ісціны. Барацьба прыгнечанага народа супраць прыгнэту ўспрымаецца здаровым сумленнем як акцыя справядлівай самаабароны, змагання за свабоду. У І. Ленін гаварыў, што «ў кожным буржуазным нацыяналізме прыгнечанай нацыі ёсць агульнадэмакратычны змест супраць

фуз. Так, з 1918 і па меў антыкамуністычную тую; праўда, і кі камуністычных аргані. прыфрантавой Белару ло насустрач нацыянал маганням мясцовага на ва, утварыла Заходн ласць, Заходнюю кам не БССР.

Захад па адраджэ рускай дзяржаўнасці, ў ініцыятыўным пара трытычнай сілы бел народа ажно да ўста БССР на тэрыторыі, даючай этнічным меж ления беларусаў, роў дзеянні па ўз'яднанні скага народа ў адзінай ве пасля Рыжскага мі — 1939), нельга квал як праявы нацыяналіз колькі ў іх лідзіравалі макратычныя групы чы.

А. Сідарэвіч, мне зд ўлічыў агульнай польскай даследчыцы прыдатнасць А. Луцко ролі палітычнага лі няўстойлівасці характа праміснасці. Як вядом ладосці ён прывык ігр гую скрынку пры ст браце Іване. Але ў ча бы брата і пасля яго што наступіла ў санат капанэў 1919 годзе, А віч, вылучаны лідэра леначага руху, падаўс нацыяналістычным адмовіўся ад галоўна цыпу праграмы адр уведзенай яшчэ К. Ка. — гэта двухадзінства га і нацыянальнага. І нуўся на дактрыне нез дзяржаўнасці і стра трымку радыкалаў і в нізоў. якім патрэбны б ля, хлеб, а талы і на няя свабода.

Ідэя незалежнай дзяр ці ўжо ў 1919 годзе ста анахронізмам і падрыва тыж БССР, дзе з пача гадоў ажывала народн тура, мова, пачалося с развіццё беларускай в шляхах будаўніцтва о

Дзве думкі

У нумары штотыднёвіка за 25 лістапада 1988 г. пад загалоўкам «Нам засталася спадчына» друкаваліся матэрыялы «круглага стала» «ЛіМа», прысвечанага вяртанню літаратурнай спадчыны. Удзельнікамі гаворкі згадваліся імёны пісьменнікаў і палітычных дзеячаў 20—30-х гадоў, творчыя здабыткі якіх да сённяшняга дня не ўведзены ў агульнанародны ўжытак. Не толькі гістарычныя абставіны, але і часам рысы характару фарміравалі лёс нашых адраджэнцаў. Сярод іх і Антона Луцкевіча, пра рэабілітацыю якога «ЛіМ» не так даўно паведамляў. Безумоўна, Антон Луцкевіч асоба ў нашай гісторыі неардынарная. Невыпадкова погляды і дзейнасць яго выклікаюць сярод літаратуразнаўцаў не толькі вялікую зацікаўленасць, але і спрэчкі. Праблемы, якія закранаюцца ў змешчаных сёння пад рубрыкай «Дзве думкі» артыкулах У. Калесніка і У. Казбярэўска, выходзяць за рамкі прыватнай палемікі пра асобу А. Луцкевіча. Ад вырашэння многіх з гэтых праблем залежыць будучыня нашай культуры.

ВЫСЛОУЕ, пазбаўленае кантэксту, як вядома, губляе або змяняе сэнс. Так здарылася, я лічу, і з маім выказваннем пра рэабілітацыю Антона Луцкевіча (Навіны) ў «круглым stole» «ЛіМа» (25 лістапада 1988 г.). Таму хачу аднавіць кантэкст гаворкі, унесці належны ўдакладненні ды паспрабаваць шырэй глянуць на пытанне, якое ўваходзіць у адну з балючых зон народнай памяці і сёння патрабуе публічнага абмеркавання ў друку.

А. Сідарэвіч, жадаючы вярнуць літаратуры несправядліва забытага асветніка, публіцыста і крытыка А. Навіну, падвёў яго біяграфію пад канон ідэалізацыі: Луцкевіч быў сацыяліст, схіляўся да меншавікоў, а нацыяналістам ён не быў, ёсць у заходнебеларускім друку выказванне, што ён крытыкаваў толькі Сталіна, але сімпатызаваў Леніну. Выходзіла, што Антон Луцкевіч (А. Навіна) больш прагрэсіўны за Браніслава Тарашкевіча і, напэўна, за кіраўніцтва КПЗБ, адным словам — аніёл, прадвеснік перабудовы. Мне падалося, што А. Сідарэвіч недастаткова ўлічвае рэальныя ўмовы публічнага жыцця буржуазнай Польшчы, дзе палітычныя пазіцыі дзеячаў выступалі ўсё ж дастаткова адкрыта, погляды палітыкаў не былі для грамадскасці сакрэтам. Наагул не мае сэнсу рэабілітацыя каго б там ні было па льготным тарыфе і адным махам: юрыдычна, палітычна і маральна.

Што датычыць юрыдычнай рэабілітацыі А. Луцкевіча, дык ён мае на гэта поўнае права, як і ўсе ахвяры незаконнасці.

Сёння грамадскасць, і я ў тым ліку, толкам не ведаем, за што ён быў арыштаваны, у чым абвінавачваўся, як даказвалася

яго віна. А. Луцкевіч як грамадзянін быў пазбаўлены права на адкрыты судовы працэс, на выбар адекватна, пакліканне сведкаў, адным словам, на самабарону. Вядомы палітычны, грамадскі і культурны дзеяч, асветнік, літаратуразнавец і педагог загінуў як беспраўная ахвяра самаволі, беззаконнасці, паталагічнай класавай нянавісці, таму імя яго заслугоўвае на рэабілітацыю. Самы спрэчны пункт ацэнкі А. Сідарэвіча запачычаны ў ветэрана рэвалюцыйнага руху Заходняй Беларусі, вядомай польскай даследчыцы Аляксандры Бергман, аўтаркі палітычнага партрэта А. Луцкевіча. Яна гаворыць, што А. Луцкевіч, як і Б. Тарашкевіч і іншыя дзеячы левага крыла беларускага вызваленчага руху, не быў нацыяналістам.

навачанне ва ўсіх смяротных горах: здравае народу, дзяржаве, справе рэвалюцыі і г. д. Біркі нацыяналістаў навешваліся аўтаматычна тым, хто быў на паслугах у польскай адміністрацыі, потым у гітлераўскіх акупантаў, хоць часта паслугачамі становіліся сацыяльна непаўнацэнныя элементы, людзі, якія не дараслі да нацыянальнай свядомасці.

Ідэолагі сталіншчыны ператварылі паняцце нацыяналізму ў пудзіла, ураўнялі з нацыянальнай дэмакратыяй і нацызмам. Яно стала «дзікай» гіпербалай, умоўнай славеснай фігурай, неспрыдатнай для аб'ектыўнай навуковай ацэнкі ідэяна-палітычных поглядаў сацыяльных груп і асобных людзей. У той жа час дакладна ўстанавіць, ці ёсць у свядомасці і

Уладзімір КАЛЕСНІК

Памяць-настаўніца жыцця

прыгнэту і гэта... мы безумоўна падтрымліваем» (т. 25, с. 275). Ва ўмовах нацыянальна-вызваленчых рухаў патрэбна асудзіць праявы агрэсіўнага нацыяналізму, такія, як нацкоўванне сваіх супляменнікаў супраць прадстаўнікоў нацыянальных меншасцей, дамаганне прывілеяў для сваёй нацыі. Нічога такога ў працах А. Навіны (Луцкевіча) я не сустракаў, хоць і ўдзячнасць рускаму народу, якой патрабуюць вульгарызатары ў якасці алібі ад усіх падазронах, — таксама.

Прыветныя жэсты А. Луцкевіча ў кірунку палякаў тлумачацца падабенствам іх становішча з беларусамі ва ўмовах царскай Расіі, а пазней — палітычнаю тактыкай, паддобрываннем да Пілсудскага, якое прынесла А. Луцкевічу ў 1919 годзе кан-

ом на ўсё свай уплыў і
раўтэт, выставіць адмовіў-
аў значнай меры дзякуючы
імаганіям група белару-
дзеячаў была выбрана. У
мі позні час членам Грама-
ска стаў, але публікаваўся ў
міданях. Не з'яўляўся ў
дм КПЗБ, але ў 20-я гады
іна і адкрыта сцвярджаў,
народ Савецкай Беларусі
сваёй дзяржаўнасці і
Толькі на Усходзе ажыц-
цляцца спрадвечныя мары
бускага народа, бо паліты-
авецкай улады адкрыла
ітэжаванія магчымасці
і развіцця нацыянальнай
літуры.

Калеснік хацеў бы ве-
дзе была крытыка Сталі-
праўдана, баспрэчна), а
звычайная антысавецчы-
ці хіба ж хтосьці аддзяляў
віна ад Савецкай улады, а
цкую ўладу ад Сталіна?
жог хто-небудзь у 30-я гады
нацпастаўляць іх?

ым не менш, як гэта ні
ца, А. Луцкевіч не ставіў
роўнасці паміж імі. Нам
а цяжка гэта ўявіць, але
сбязі 20-х і 30-х гадоў
чуў, што ў дзейнасці Ста-
вызначылася парэшанне
ісціскі і ленынскі ідэй! А
І.Б. Тарашкевіч не зразу-
этага і жорстка папла-

выпадкова Фабіян Акін-
шчэ ў 1931 г. абвінавач-
А. Луцкевіча ў тым, што
долькі Сталіна крытыкаваў,
аўсёды застаўся пры-
ікам ідэй Леніна? Гэты
цікавы факт паведамляе
Бергман са спасылкай на
ведныя крыніцы. І ці мо-
мы сёння рабіць «хімічны»
з артыкулаў А. Луцкевіча
гадоў, каб аддзяліць кры-
Сталіна ад антысавецчы-
Калі б мы заняліся такога
шопукамі, то знайшлі б
і прыклады ідэйнай раз-
насці і непаслядоўнасці.
ругул калі мы будзем з бі-
іфі таго ці іншага пісьмен-
рабо грамадскага дзеяча —

Луцкевіч парваў сувязі
судскім яшчэ ў 1920 годзе,
іў нацыянальны эгаізм
палітыкі ў Заходняй Бела-
назваў гэтую палітыку ў
роўку сваёй крытычнай
туры «Польская акупацыя
еларусі» і падтрымаў як
ішыня Беларускага нацыя-
ага камітэта нарастанне ў
іскіх патрыятычных ася-
іх Польшчы, Латвіі, Літ-
аляславаккі сімпаты да
д. У яго кнізе «Адбітае
е» (1922) сцвярджаецца,
на ўсходзе рабочыя і ся-
будуюць Беларусь, і хоць
іх усіх землях беларускіх,
адраджаецца дзяржаў-

СР аказвала ў 20-я гады
іў маральную і палітыч-
адтрымку заходнебелару-
і насельніцтву. Гэта была
кэрэяльная дапамога па
Чырвонага Крыжа вучням
скай беларускай гімназіі,
пражывалі ў інтэрнаце —
ілка падручнікаў, кніг і
ісаў Управа Таварыства
іускай школы і многае ін-
Вядоучы гэта, А. Луцке-
іаліў поспехі БССР у раз-
інацыянальнай культуры,
і невывадкова, калі ён
сўсё ў Віленскай следчай
і як падазроны ў супра-
ітэ з БСРГ, газета
Ада» змясціла яго партрэт
іў праследуемых белару-
ідзеячаў, а «Звязда» апуб-
іла прысвечаны А. Луцке-
іерш У. Жылкі, у якім паэт
іляў пляяду важакоў і ду-
іх натхніцеляў беларуска-
іраджэння. Ды воль на су-
А. Луцкевіч публічна ад-
і ад БСРГ і ад Б. Тараш-
іа. Сваім адступніцтвам кі-
іць на іншых лідэраў як
іей, якія, нібыта падпарад-
ішыся камуністам, паста-
іад удар арганізацыю. Да-
і уладам умацаваць пра-
ірскую версію віны, створа-
іражкі для расправы з
іленчым рухам. Як зразу-
і апаніць такія паводзіны?
іскі назвалі іх здрадай.
іна. Воль гэта і стрымлівае
і ад безагаворачнага далу-

у адпаведнасці з традыцыямі
30-х гадоў — выхопліваць ней-
кія факты, закрасліваючы ўсе
інае, то ў нас не застаецца
ніводнага чалавека, якому
нельга было б нічога нагадаць.

Вазьму толькі два факты.
Міхал Федароўскі, якога мы
ўсе так шануем, у 1917 г. быў
адным з тых, хто падпісаў зварот
да так званай Рэгенцыйнай
Рады (яна выконвала функцыі
часовага ўрада яшчэ задоўга
да афіцыйнага абвешчэння не-
залежнасці Польшчы) з катэга-
рычным патрабаваннем ства-
рыць моцную армію, каб сілай
далучыць да Польшчы Бела-
русь.

А як Браніслаў Тарашкевіч,
якога У. Калеснік супрацьпаста-
таўляе Антону Луцкевічу? Ад-
нак менавіта ж ён, Браніслаў
Тарашкевіч, у канцы ліпеня
1919 г. узначальваў белару-
скую дэлегацыю, якая атрыма-
ла ад Пілсудскага ласкавы
дазвол на стварэнне Белару-
скай вайскавой камісіі і арга-
нізацыю антысавецкай арміі.

Гісторыя ёсць гісторыя, і не
нам яе папраўляць ці паляп-
шаць. Але жалезная логіка гіс-
торыі, геніяльнасць ленынскай
думкі былі такія, што Б. Та-
рашкевіч непазбежна прыйшоў
да прызнання ідэй Кастрычніч-
кай рэвалюцыі. Як і Язэп Лё-
сік. Як і Змітрок Бядуля. Як
і Максім Горкі, аўтар серыі
антыленынскіх, антыбальшавіч-
кіх артыкулаў, сабраных і
апублікаваных у 1918 г. у
Петраградзе асобнай кніжкай
пад назвай «Несвоевременные
мысли».

А што пісаў А. Луцкевіч у
канцы 20-х гадоў? У 1929 го-
дзе, гэта значыць, пасля пра-
цэсу над Грамадой, з'яўляецца
ў друку яго кніга «Адбітае
жыццё», дзе былі сабраны дак-
лады, выступленні і артыкулы,
прысвечаны пераважна бела-
рускай літаратуры. І воль толькі
адна цытата з публікацыі,
датаванай 6-м студзеня 1929
года: «...Рэвалюцыя, зламаў-
шы магутным ударам усю хіт-

рую будоўлю старога царскага і
капіталістычнага Расеі, сама са-
бой мусіла назаўтра ад руйна-
вання перайсці да будавання.
І гэтак рэвалюцыйнае будаў-
ніцтва жыцця Беларусі на но-
вых падвалах выклікае ў Ку-
палы новыя настроі — настроі
вольнага чалавека, пэўнага ў
сваёй сіле, будаўніка лепшага
будучыня для свайго народу.
(...)

Ясна, што ў тым новым ла-
дзе, які настаў ва Усходняй
Беларусі, жыццё мусіла навя-
ваць і новыя думкі Купале. І
вольныя песні люцка з ду-
шы ягонай». Так сказана ў ар-
тыкуле «Напевы ліры Янкі Ку-
палы». Так на працягу ўсяго
перыяду 20-х гадоў пісаў чала-
век, якога сёння фальсіфіката-
ры нашай айчынай гісторыі і
культуры бэсціць на ўсе лады,
назваюць прыслужнікам то
нямецкіх акупантаў, то Піл-
судскага. А тое, што яшчэ ў
1920 г. А. Луцкевіч выдаў у
Вільні на польскай мове бра-
шуру «Польская акупацыя ў
Беларусі», не мае чамусьці для
такіх «гісторыкаў» ніякага зна-
чэння.

У перыяд першай сусветнай
вайны, на нейкім этапе, ён ла-
яльна адносіўся да нямецкіх
акупацыйных улад. Але можна
нагадаць, што іменна тады
ўпершыню адкрылася шмат
беларускіх школ. Праўда, даз-
вол такі даваўся не для таго,
каб ашчаслівіць беларускі на-
род, а каб яго адгарадзіць ад
рускага і польскага народаў,
каб супрацьпаставіць ім. Але,
у сваю чаргу, і А. Луцкевіч не
нада та разлічваў на міласць
акупантаў. І таму ў канцы
1915 г. — а гэта ж быў пачат-
ковы перыяд акупацыі — ён,
разам з іннымі беларускімі
дзеячамі, стварыў у Вільні
падпольны камітэт, які накі-
роўваў дзейнасць легальных
беларускіх арганізацый.

Вядома, сёння мы маем дас-
таткова падстаў, каб прад'яў-
ляць А. Луцкевічу абвінавач-

чанны за дзейнасць перыяду
1917—1920 гадоў. Але ці спра-
ваваў хто-небудзь разабрацца
ў іх аб'ектыўна, з улікам канк-
рэтных гістарычных абставін?

Беларускаму нацыяналізму
ўжо і тады супрацьстаяў ін-
тэрнацыяналізм — досыць свое-
асаблівага кшталту. Нага-
даю, як ён выглядаў у інтэр-
прэтацыі аднаго з найбольш
вядомых дзеячаў той пары
Вільгельма Кіорына: «Мы счи-
таем, што беларусы не явя-
юцца нацыяй і што тэ этногра-
фічныя асаблівасці, якія
іх аддзяляюць ад астальных рус-
скіх, павінны быць ізжыты.
Нашай задачай явяляецца не
стварэнне новых нацый, а уніч-
тожэнне старых нацыянальных
рогатак. Беларускае ж дви-
жэнне явяляецца такім воздв-
жэннем новых нацыянальных
рогатак, не існаваўшых да
сых пор, а поэтому камуніс-
ты не могуць у якасці бы то ні
было віду прыняць удзел у
этым руху». («Звезда»,
12.IX.1918). Можна нагадаць,
што пагром беларускай нацыя-
нальнай культуры пачаўся ар-
тыкулам таго ж самага «інтэр-
нацыяналіста» Кіорына «Аб
рашаючых «дробязях» у вялі-
кім пытанні», апублікаваным у
4-м нумары часопіса «Асвета»
1928 год.

А калі ўжо з Савецкай Бе-
ларусі тымі ці іншымі шляхамі
пачалі паступаць трывож-
ныя весткі, дык ці мог А. Луц-
кевіч заставацца аб'ектыўным
да ўсіх падзей, звязаных з «вя-
лікім пераламам» не толькі ў
жыцці вёскі, але і ў культур-
ным будаўніцтве, ва ўсім лёсе
беларускага народа?

І воль наступіў верасень
1939 года. А. Луцкевіч выступіў
у Вільні з прамовай, у якой
шчыра, з энтузіязмам вітаў
уз'яднанне беларускага народа
ў адзінай Савецкай дзяржаве:
«...Зноў Беларусь стала адзі-
най. Ніякія межы больш не
будуць падзяляць адзіную род-
ную беларускую зямлю. У

дружбе будучы жыць працоў-
ныя беларусы.

Вялікая работа прадстаіць
па аднаўленню ўсяго таго, што
гадамі мялася і заціскалася,
што бязлітасна знішчалася
польскімі панаімі. Трэба занава
аднаўляць загнаннае ў глыбо-
кае падполле беларускае мас-
тацтва, мову, культуру. (...)

Стварэнне адзінай свабоднай
Савецкай Беларусі адкрые для
беларускай культуры шлях
шпаркага развіцця ўперад...»

Не думаю, што гэтым вы-
ступленнем А. Луцкевіч замоль-
ваў свае «грахі» перад Сталі-
ным або разлічваў на тое, што
даб'ецца спагады для сябе
асабіста. Цяжка ўявіць сабе,
што ён, з такім багатым жыц-
цёвым і палітычным вопытам,
мог спадзявацца на спагаду ці
дараванне за яго антысталін-
скія выступленні. Але ён ведаў
не горш за каго б там ні было,
што ўз'яднанне ў адзінай дзяр-
жаве адпавядала найбольш іс-
тотным патрабаванням ўсяго
беларускага народа. І сам ён
нікуды не ўцякаў, а застаўся
са сваім народам.

Не ведаючы маштабаў ста-
лінскіх рэпрэсій, ён мог нават
шчыра верыць у тое, што «не
будзе больш працоўны беларус
застрашацца турмоў і бесчала-
вечнымі здзекамі». Іменна та-
кімі словамі заканчваецца пра-
мова, якая з усёй пераканаў-
часцю сведчыць аб тым, што
А. Луцкевіч гатоў быў без хіс-
таніяў, шчыра працаваць на
карысць беларускай культуры
ва ўмовах Савецкай улады.
Але такой магчымасці яму —
як і многім іншым — не далі.

А. Луцкевіч — адзін з тых,
каго называюць «людзьмі з мі-
нулага». Быў ён і сапраўды
чалавекам «з мінулага». З таго
мінулага, дзе сваёй самаадда-
най, патрыятычнай дзейнасцю
людзі здабывалі не званні, чы-
ны і ўзнагароды, а траплялі ў
турмы, царпелі маральныя і фі-
зічныя пакуты. Рухаліся туды,
дзе ім суджана было згарэць
за сваю ідэю.

чэння да пахоплівай маральнай
рэабілітацыі А. Луцкевіча, якая
носіцца ў наветры. Магу прапа-
наваць толькі сваю версію
змякчальных абставін. Пры-
роднаю рысай А. Луцкевіча, мне
здаецца, ўсё час быў маста-
коўскі індывідуалізм. Пад уп-
лывам абставін самасць яго на-
туры то заціскалася, то ажы-
вала, у апошніх выпадках ён
станавіўся мала прыдатным да
працы ў палітычных арганіза-
цыях. Трагічна выбухнуў кан-
флікт сацыяльнага з прыро-
джаным у часе следства і суда
над БСРГ. Як зазначае Б. Та-
рашкевіч, А. Луцкевіч увольне
не прыняў партыйнага білета
гэтай магутнай рэвалюцыйна-
дэмакратычнай арганізацыі,
супрацоўнічаў у працэсе па да-
гавору, часам ухіляўся ад нямі-
лых даручэнняў, не адчуваў у
сабе патрэбнага ўдзельніку палі-
тычнай акцыі калектывізму,
салідарнасці і дысцыпліны. Пры
спакійным стане грамадскага
жыцця ён бы, відаць, займаўся
толькі творчай працай — публі-
цыстыкай, крытыкай — і меў
бы поспех. Ці не з тугі па та-
кім стане грамадства і такім
занятку А. Луцкевіч пачаў дзі-
вачыць на судзе, ажно спрэч-
эпатаваў княдза Адама Стан-
кевіча сваёй паляка-белару-
скасцю. Здольны прыстасоўва-
цца да абставін палітык, раптам
ударыў у хамут і ў аглоблі.
Дзеля асабістай карысці, заха-
вання дабрага імя яму ж вы-
гадна было гуртавацца з кіраў-
нікамі БСРГ і умацаваць сваю
пазіцыю ў вызваленчым руху.
А ён паступіў супраць сябе,
можна сказаць, ірацыянальна.
Чаму? Спакваля ўзяла верх
мастакоўская патрэба свабоды.
Мажліва, у адзіночнай камеры
азваўся і заціскаемы на волі
інстынкт захавання віду, які
перамом родавае пачуццё аба-
вязку. Інакш, чаму ж папоўніў
палітычнае самагубства дзеяч,
які па прыродзе быў пераваж-
на здольным чалавечкам свабод-
най прафесіі ды пакутліва зно-
сіў абавязкі функцыянера. І
тым не менш, не мог жыць без
абавязкаў...

На пабоішчы БСРГ паўстала
так званая беларуская санацыя,
альянс кансерватыўных палі-
тычных групавак і культурна-
асветніцкіх арганізацый—Цэнтр-
саюз. Персанальнаю шыльдай
гэтага аб'яднання стаў трыум-
вірат: А. Луцкевіч, Р. Астроў-
скі, Ф. Акінчыц. Палітычная
пазіцыя згуртавання была ўхілі-
стая: не толькі лаяльная ў адно-
сінах да ўрада, а нават угод-
ніцкая «апазіцыя» і заядлы
антыкамунізм. Ва ўмовах на-
растаючага крызісу, росту ра-
доў КПЗБ і абвастрэння класа-
вай барацьбы ў пачатку 30-х
гадоў такая групоўка не ма-
ла знайсці сацыяльнай базы ні
ў горадзе, ні ў вёсцы. БХД,
якая ў вачах урада і дробна-
буржуазных пластоў мела
больш саліднасці: яснае анты-
камуністычнае алібі і цвёрды
апору на моцных гаспадароў-
католікаў Віленшчыны, пад-
стаўляла ножку Цэнтрсаюзу, і
ён не закараніўся ў народную
глебу, проста папоўніў калек-
цыю палітыканскіх тарадак.
Трыумвірат распаўся, што на-
зваецца, з музыкай: Фабіян
Акінчыц выдаў за свой кошт
аднадзёнку «Беларуская праў-
да», дзе абазваў А. Луцкевіча
патайнам камуністам, які хоць
ушчувае Сталіна, але сімпаты-
зуе Леніну. Па сутнасці гэтае
абвінавачанне было рэхам пра-
курорскай версіі, выказанай на
судзе над БСРГ. Пракурор
сцвярджаў там, нібыта
А. Луцкевіч практыкуе макіяж-
лізм, калісьці, маўляў, ён служ-
жыў кайзераўскім агентам, а
цяпер стаў савецкім. Нагавор
Акінчыца не мог зашкодзіць
Луцкевічу. Ён жа сам на след-
стве па справе БСРГ назваў ся-
бе «паляка-беларусам, атэістам
і прыхільнікам тэорыі Маркса».
Усё гэта было ўспрынята, як
дэманстрацыя светапогляднай
нестандартнасці. За погляды
суд не меў права караць, а
прызнанне ў такой пікантнасці
арыентацый прыцягвала да
падсуднага ўвагу левай апазі-
цыі, абуджала прыхільнасць
розных груп вальнадумнай ін-
тэлігенцыі, што выступала за

поўную свабоду думкі і сум-
лення.

Цэнтрсаюз захірэў, альянс
распаўся. А. Луцкевіч аказаўся
ў сітуацыі палітычнага банк-
ruta, падаўся ў культурна-ас-
ветніцкую сферу, хоць бачыў,
што ўлады буржуазнай Польш-
чы, расправіўшыся з БСРГ,
завастрылі палітыку нацыя-
нальнага ўціску, закрывілі нават
часта культурныя беларускія
арганізацыі. На жаль, уладам
прынёс карысць і непраўданы
роспуск КПЗБ Камінтэрнам ва
ўгоду хваравітай падазронасці
Сталіна.

А. Луцкевіч, на жаль, не знай-
шоў сабе месца ў антыфашыс-
кім народнафрантавым руху
другой паловы 30-х гадоў, не
вярнуўся да класічнай форму-
лы беларускага адраджэння,
якую сам на заранку дзейнасці
прапаведаваў і вобразна назы-
ваў спалучэннем хлеба і свабоды,
дэмакратыі з патрыятызмам,
класавага з нацыяналізмам.

Калі прыняць крытэрыі ацэ-
нкі, якую прапанаваў А. Сідарэвіч,
дык атрымаецца неўразу-
меласць: А. Навіна не ішоў на
кантакты з народным фронтам
(дакладней сказаць, яго не за-
прашалі, бо ведалі пазіцыю і
не хацелі мець справу з ім), але
ён быў марксістам-ленінам, а
Шырма, Стацкевіч, Танк, Васи-
лук, якія стваралі народнафран-
тавую думку, выходзіць, былі
сталіністамі (?). Ці эсэнсоўна
весці маральную рэабілітацыю
пад прыкрыццём юрыдычнай
рэабілітацыі? Калі нам дорага
добрае імя рэспублікі, мы паві-
нны ўсё зрабіць, каб вярнуць
не толькі грамадзянскія правы
А. Луцкевічу, але і вярнуць да
жыцця лепшыя творы яго на
спажытак народу. Яны пісаліся
для абуджэння сацыяльнай і на-
цыянальнай свядомасці народа.
Няхай сам народ прачытае і
ацэніць іх. Справа гонару кі-
раўніцтва рэспублікі даць маж-
лівасць пасмяротнага духоўна-
га самапраўдання Антону Луц-
кевічу шляхам публікацыі яго
апошняга пакутнага твора —
споведзі, запісанай у 1939—
40 гг. Дакумент гэты пасля XX

з'езда работнікі абноўленых
органаў КПБ паказвалі пісь-
меннікам. На шчасце, ніхто з
аўтарытэтных мастакоў слова
не ўзяўся каменціраваць гэты
твор у пракурорскім плане.

Шлях А. Луцкевіча як палі-
тыка і грамадскага дзеяча поў-
ны супярэчнасцей, месцамі не-
зразумелы, ён патрабуе грун-
тоўнага вывучэння і асэнсаван-
ня. Я гаварыў на сустрэчы за
«круглым сталом», што не ў ста-
не зразумець, як мог такі папу-
лярны дзеяч адрарыцца ад Гра-
мады, пайсці супраць дэмакра-
таў і камуністаў. А потым як ні
ў чым не бывала вітаць на Лу-
кішскім пляцы ў верасні 1939
года Чырвоную Армію. Легка-
думствам было дзеячы з такімі
зігзагамі ў палітычнай біягра-
фіі заставацца ў Вільні. Луц-
кевіч нібыта сам напрошваўся
на прыкрасці, што, вядома, не
змяняе віны за прымяненне
да яго рэпрэсій, беззаконнасці.

Тут насоўваецца версія адка-
зу на пытанне, якое ставіць
А. Бергман: чаму А. Луцкевіч
не выехаў за мяжу ў верасні-
кастрычніку 1939 г.? Супакоіла
яго тое запрашэнне да супра-
цоўніцтва, а можа, і дыстанцыя,
з якой паставіліся арганізатары
часовай улады да былых
членаў распушчанай КПЗБ, ад-
даючы сімпатыі тым інтэліген-
там, што раней не займаліся палі-
тыкай? Па гэтай прычыне ў
Народны сход трапіў М. Маша-
ра і не трапіў больш палітычна
акрэслены Максім Танк.

Думаю, не многа даб'ецца
той навуковец, які захопіцца
толькі спачуваннем і стане вы-
прамляць супярэчліваю біягра-
фію дзеяча, таксама як і той,
хто, паддаўшыся злараднасці,
пачне яе дэманізаваць, ачарняць.
Першае ў маім разуменні асаб-
ліва не патрэбна А. Луцкевічу,
бо яно будзе правакаваць дру-
гое і даваць спажыву чорнай
міфатворчасці. Супакаенне сум-
ленню прыносіць толькі ісціна,
сумленняя памяць, нават калі
яна вымушана быць суровай і
выдасца няздзячнай. Сумленняя
памяць і ёсць настаўніца жыц-
ця.

Паэзія

Ала КАНАПЕЛЬКА

У ЗАПАВЕТНЫ СВОЙ КРАЙ ПРЫЯЗДЖАЮ...

●
І ўзышла на вогнішча дзічка...
Асцярожна ступала,
Каб незнарок

Не зачэпіцца каранямі
За камяні
І не ўпасці
У некалькіх кроках ад агню...

Хтосьці зняможаны шляхам,
Астуджаны сіверным ветрам да сэрца,
Заручаны лёсам з посахам, плахай,
Аднойчы расклаў тут агонь, каб сагрэцца.

Ён, невядомы, ды вечны вандроўнік, —
Воін, выгнаннік ці сын чый аблуда, —
Зорнага неба святы малітоўнік
Па-над агнём

на далонях трымаў,
нібы чуда.

Гэтаю ноччу, прыпаўшы да тайны
І адагрэўшы цела і сэрца,
Ён растварыўся ў блакітным святанні,
Толькі пакінуў у полі цяпельца.

Дзіўны агонь скрозь стагоддзі свіціўся
У чорнае ночы разлогах.
Шмат хто вініўся прад ім і маліўся
На палыновых палескіх дарогах.

Родны мой краю! Шляхі зарастаюць,
Нівы дзічэюць, імшэюць магілы,
Птушкі цябе стараной аблятаюць,
Краю мой мілы.

Стыне таемны агонь пракаветны,
Небам, людзямі пазабуты.
— Будзь далнім зорам, мой краю,
прыкметны
У сполах чорных нябыту!

Ах, як трымае зямелька карэнне...
Гэтакі боль...
Прыкарэла чырвоная гліна...
Сыпаўся цвет белым ліўнем з галінаў—
На чарнабыл, на глухое каменне.

І ўзышла на вогнішча дзічка.
І стаяла свячэнне
Ад зямлі да неба —
Празрыста-ружовае,
Як сэрцавіна
У дзікіх грушаў...

Не ўрадзіла зямля, захварэла

Не ўрадзіла зямля, захварэла:
Колькі тое трывогі на век...
Надрываецца і чалавек,
Захварэла,
Да рук прыкарэла.

І лягло маё роўнае поле:
Ні ўпрасіць, ні ўгразіць —
Не падняць.
Па-над ім жураўліная доля
Кружыць з крыкам, нібыта радня.

Хлебадайным было майму роду
Поле, хрышчанае ў агні.
Ах, як ныюць на непагоду
Шчэ і сёння дубоў карані.

Падыміся, збудзіся, зямелькі гаючая сіла!
Здратаванае ўшыркі і ўдоўж,
Адспявала, адгаласіла...
Як паранены птах,
Цяжка падае дождж.

Што з таго, што гудуць касмадромы?
Вось зямля мая змоўкла, знямела,
як цень,
І з пустымі вачніцамі Дух невядомы
Енчыць поўначы на жываце.

Прыпаду да халоднага чорнага глею —
Хай сцякае на кроплі жывыя душа.
Зразумею твой боль —
І памру, і знямею,
Дзе сыходзіцца з небам мяжа.

Пілоту

Я іду па мёртвых дарогах
Беларусі,
я ўзіраюся ў зорнае неба
над мёртвымі вёскамі
Гомельшчыны і Магілёўшчыны.
І я хачу,
каб разам са мною
ішоў пілот,
беларус,
які пасадыў на роднай зямлі
воблака Чарнобыля...

НОВЫ ГОД нарадавольцы сустрэклі разам на Забалканскім праспекце, у памяшканні дынамічнай майстэрні. Канспіратары на канспіратыўнай кватэры так развесіліся, аж суседзі зайздросцілі. Спявалі песні, жартавалі, расказвалі смешныя гісторыі. А Жалыбаў вельмі хораша вытанцоўваў гапака.

Усе перапоўнены кіпучай энергіяй, неўтаймаванай маладосцю. Ім хацелася ўсяго зямнога: кахаць, мець дзяцей, аддаць сябе любімай справе. Ва ўсіх былі крылы, хацелася лятаць, а не ставала паветра, прасторы. І яны прысвяцілі жыццё таму, каб вырвацца на волю, вывесці на ясны свет усіх, хто пануте. Для гэтага пазбавілі сябе права клапаціцца пра сваю кар'еру, сытнае жыццё, спакойны сон. Адмовіліся ад сваіх імёнаў і званняў. Яны ішлі ў кагорце першых барацьбітоў, якія смела называлі сябе рэвалюцыянерамі.

Новы год — адзіны вечар, калі яны дазволілі сабе пагуляць. Ды хто ж паверыць, што яны так бесклапотна весяліліся?! Вось разлілі віно, самкнулі чарачкі, дзынькнула шкло, павісла ў пакоі цішыня.

— Сябры мае! — вочы Жалыбава зухавата свецяцца, а на твары — неспакой і сур'ёзнасць. — За тысяча восемсот восемдзят першы год!..

І гаварыць больш нічога не трэба. Усе разумеюць свайго лідэра. Усе ведаюць: партыя «Народная Воля», якая аддзялілася ад былой арганізацыі «Зямля і Воля», узяла рашучы курс на перабудову грамадства, на палітычныя змены ў Расіі, і новы год павінен прынесці новыя зрухі. Усе чакаюць жаданых перамог. І ўсе гатовы да смяртэльных ахвяр. Вось і павісла цішыня ў пакоі пры адным успаміне пра 1881 год. Які ён будзе? Якія падарункі нясе Дзед Мароз кожнаму з іх?

На той навагодняй вечарынку прысутнічаў і Ігнат Грынявіцкі. К таму часу ён быў не проста нарадавольцам, а дзейным і актыўным байцом партыі. Разам з Жалыбавым, Пяроўскай, Какоўскім, Франжолі, Целалавым уваходзіў у цэнтральны рабочы гурток, які арганізоўваў, праводзіў, накіроўваў работу ўсіх гурткоў сярод рабочых.

Ігнат Грынявіцкі — актыўны ўдзельнік стварэння і выпуску «Рабочей газеты». Ён у групе, якую стварыла Соф'я Пяроўская для назірання за выездамі цара. Ён у складзе баявой дружны для аховы партыі ад шпіёнаў. Ён сувязны «Народнай Волі» з гурткамі ў Беларусі і польскай гмінай у Пецярбурзе.

У тое памятлівае навагодняе свята Жалыбаў моцна абшчаперыў у свае абдымкі Ігната, вывеў на круг:

— Пакажы, Міхаіл Іванавіч, як умееш танцаваць!

Грынявіцкі засаромеўся, правёў далонню па русявай чупрыне, кінуў гарманісту:

— Іграй барыню.

Нібыта віхор уляцеў у пакой: Ігнат лоўка прыстукваў чаравікамі, рукамі эlegantна дачыркаваўся да абцасаў пасля пайшоў упрысядкі.

Усе павіскалі ў ладкі, падахвочвалі танцора:

— Ай ды малайчына!.. Вось табе і ціхоня!..

Успацелама, задыханаму і шчаслі-

нат пачуў чыстую беларускую мову і аж сцелануўся. Перад ім быў і тут жа некуды знік блакітнавокі хлопец. Запомніў: пышныя валасы, рэдкая, русявая бародка. Дык ёсць жа і тут землякі!

— Скажы, Коцік, дзе так навучыўся танцаваць? — пацікавілася Геся Гельфман.

— Пад бацькаву скрыпку.

Зірнуў на неба. Колькі зіхатлівых зорак на ім! Няўжо такое неба і над Грынявічамі Вялікамі?

— Што, малады чалавек, згубіў на небе? — ахрыплы голас і рыпучыя дзверы адначасна парушылі начны спакой — гэта дворнік Сцяпан вылез са сваёй будкі.

— Зорку шукаю ў спадарожнікі, — знайшоўся што адказаць Ігнат.

Проза

Уладзімір ЛІПСКИ

«Заўтра на тым самым месцы...»

Напісаў аповесць пра нарадавольца, слаўнага і мужнага нашага земляка Ігната Грынявіцкага. Яму, герою першых рэвалюцыйных барынад, незабыты Уладзімір Караткевіч прысвяціў верш «Смяротная страта». У прысвячэнні — ёмістая ацэнка: «Ігнату Грынявіцкаму, які сваім выбухам адпомсціў Аляксандру II за 1863 год». Гэта і стала крыніцай майго натхнення, маіх нястомных пошукаў у архівах і бібліятэках.

У раздзеле, які аддаю на суд чытачоў «ЛіМа», раскрываюцца некаторыя старонкі дзейнасці рэвалюцыйнай партыі «Народная Воля», прыгавор якой — знішчыць манарха Аляксандра II — выканаў і сакавіка 1881 года Ігнат Грынявіцкі...

Аўтар.

ваму Ігнату Андрэю Жалыбаў паднёс чарачку бурштынавага літва:

— Скажы, дружа, тост.
Ігнат пасур'эзнеў. У пакой павісла цішыня, як бы і не было тут хвіліну назад забіяцкай барыні.

Грынявіцкі разумеў: у гэтай кватэры адбываецца не проста вечарынка. Тут — незвычайная сходка нарадавольцаў, іх штаб і мозг. І калі яму, радавому агенту, удзяляюць увагу, даверылі прысутнічаць тут, дык гэтым трэба даражыць. Некаторых таварышаў ён бачыў упершыню, можа, ніколі і не даведаецца, хто яны. Ды ён і сам для многіх — загадка. Трэба такое і так сказаць, каб было зразумела і каб не парушыць правіл канспірацыі.

— Давай, Ельнікаў! — падштурхнуў яго Андрэй Жалыбаў.

Соня Пяроўская міла падміргнула-падбадзёрыла Ігната, і ён пачаў гаварыць:

— Сябры мае, сёння вельмі зорнае неба. У нашай вёсцы вераць, што зоркі на небе запальваюцца ў гонар тых людзей, якія прыгожа жылі на зямлі. Я шчаслівы, што сёння з вамі. Я за прыгожае жыццё на зямлі!..

Усе пацягнуліся да Ігната, кожнаму хацелася пацаркацца з сонечным чалавекам.

— За нашу бацькаўшчыну! — Іг-

— А спяваць умееш?

— Народныя песні люблю, сумныя і вясёлыя. Змалку наслухаўся ў забытым богам краі.

— Досыць, досыць распытваць, — пайшоў на выратаванне Ігната Андрэй Жалыбаў.

Ён узяў Грынявіцкага пад руку, выйшлі ў другі пакой.

— Ігнаська, хвалю! — Жалыбаў не хаваў сваёй сімпатыі да хлопца.

— Я рады, што даверылі мне пабыць у вашай кампаніі.

— Мы ўсе — адна сям'я. Ведай гэта, Ігнат! — Жалыбаў моцна сціснуў Грынявіцкага за плечы, пасля наблізіў да сябе: — Ёсць просьба, Ігнат.

— Слухаю ўважліва.

— Трэба падзякурыць на вуліцы. Каб нам гэта весялось бокам не вылезла. Там, унізе, дворнік Сцяпан у сваёй будцы. Вазьмі пляшку, уладгодзь яго...

— Гуляйце спакойна, — запэўніў Ігнат.

Ён ускінуў на чорны касцюм свой шэры палітончык, шыю абкруціў шалікам і, неўпрыкмет для ўсіх, шмыгнуў за дзверы.

У квадратным двары дома прайшоўся па расчышчаных сцежках. Пад нагамі рыпэў снег, і гукі ад яго глуха аддаваліся ў цагляныя сцены.

— Не на небе, паніч, а на зямлі трэба шукаць, — выскаліўся Сцяпан. І Ігнат зразумеў, што дворнік ужо на добрым падпітку.

— Ды вось, дзядзя, аказія выйшла: усе парамі сабраліся на вечарынку, а я адзінокі, лішнім аказаўся.

— То заходзь да мяне — вось і пара будзе, — дворнік зноў груба гатнуў.

Ігнат нібыта неахвотна зазірнуў у накураную будку. Пахла цыбуляй, селядцом, кіслай капустай. Сеў на лану, пачаў разыгрываць п'янага.

— Ты, дзядзя, выручы мяне... Давай вып'ем...

— Калі ёсць, давай.

У Сцяпана аж вочы вылупіліся, калі Ігнат дастаў з кішэні паўлітэрку крактануў ад задавальнення.

Ігнат, не выпускаючы з рук пляшкі, наліў дворніку поўную шклянку, сабе — для блізіру:

— Я, дзядзя, п'яны ўжо, а вам можна. За ваша здароўе!..

Сцяпана доўга прасіць не трэба. Дармавая гарэлка сама палілася ў горла. Доўга нохаў акраец хлеба, захрумкаў капустай:

— Дык, кажаш, паніч, няма пары табе?.. Адкуль жа такі сіротны?

— З-пад Вільні, мешчанін... Дворнік апетытна еў хлеб з селяд-

Яно чорнаю смерцю плыло
у блакітным вясновым небе
і недзе б упала
мёртвым дажджом,
як таго пажадае прырода...

Пілот,
мы сустрэнем з табой землякоў,
мы сустрэнем з табой родных,
якія сеюць
на гэтай зямлі хлеб
і гадуюць дзяцей...

Яны маўчаць,
бо так мала ведаюць,
пілот,
ты многа ведаеш,
бо гэтак маўчыш!..

І калі бог табе верне мову
і ты адважышся
загаварыць з імі, —
спалатнеюць жанчыны,
сцішацца на руках немаўляты,
твары мужчын
пакрые халодны пот, —
і мая душа
вочы свае затуліць крыламі,
каб не аслепнуць ад гора...

А калі цішыня абарвецца
ціхім стогнам,

да цябе, зняможанага,
падыдзе чыясьці маці
і пашкадуе:
— Як жа цяжка табе, дзіцятка...
А які ж ты няшчасны, сынокі!..

Я ў зоне неймавернага болю.
Над краем маім
Крыж-накрыж маланкі:
Ад болю не могуць яны расчапіцца,
Блакітны агонь выкрасаюць.

І падае гэты агонь
На чорныя стужкі дарог,
На цёмныя сінія рэкі,
На залатыя хлябы
І ў душы людскія праз вочы ільецца.

Мы ў зоне невыноснага болю,
Глухога маўчання...
Па левую руку — песня зняможаная,
Па правую руку — слова зняважанае.

Ідзем наўпрасткі, наўманкі,
Дзень гасне, займаецца ноч —
І звера, і птушку, і гада
Відаць у блакітным агні.

Нам трэба ісці,
Няхай вусны засмяглі,
А смагу не наталіць:

Салёныя воды ў крыніцах і студнях —
Ад солі, ад слёз, ад крыві.

Босыя ногі палын апякае,
Белыя рукі хмель абвівае,
На старажытных погостах
Калеца ў грудзі дзядоўнік.

Нам варта ісці,
Каб парою святальнай
На хвілю адну не спазніцца
Да тое нябачнай мяжы,
Дзе пачынаецца
Зона Адчужэння

Ад маці і сына,
Ад мовы і песні,
Ад памяці і народа,
Ад краю свайго,
Лёсу і болю яго —
Былога, сённяшняга, будучага, —
Чорная зона знявечаных душ,
Разбэшчаных душ
Мяшчанствам, кар'ерай, бяспамяцтвам.

Спяшаймся, песня і слова!
Не спазніцца б —
Ужо ні на век, ні на дзень, ні на ноч —
На імгненне астатняе:
Можа, паспееце іх уратаваць?!

Па дарозе шырокай
між палескага гаю
ў заповітны свой край прыезджаю.

Зноў вяртаюцца птушкі з адлёту —
у лясы, у палі, на балоты.
Чым сцешыць цябе,
край, збалелы навекі?
Ні ў гульбе, ні ў жальбе
не знаходжу я лекі,
не знаходжу я словы
для самотнай душы.
Як сівеюць галовы
соснаў каля шашы!
Памаўчым каля Хойнік
ды паслухаем вецер.
Малады сіні хвойнік
вечарова прывеціць
і чужых, і радзімых
цішынёю радзімы.

А калі папытаюць,
як тут, што ды па чым, —
прамаўчым.
А калі завітаюць
у наступных стагоддзях
на глухія шляхі,
на зарослыя вёскі, —
хай прыходзяць,
падсумуюць побыткі і страты
ў вялікім походзе.

Але ўсё ж за якія грахі
прарастаюць,
нібы свечкі,
бярозкі?!

цом, пра нешта сваё думаў, толькі
хмыкнуў:

— Хм, з-пад Вільні.

Ігнат заўважыў, што шклянкі гарэлі ашклянніла дворнікавы глуды. Цяпер ён ужо забудзе пра што даносіць заўтра жандарам. Таварышы могуць гуляць спакойна. Для пэўнасці Ігнат выліў яму рэшту гарэлі.

— За тваю Вільню, гаспадар, — мармытнуў Сцяпан і хлебнуў жадае пштво.

Праз паўгадзіны ён шырока пазяхаў, масціўся прылегчы. Плявузгаў языком тое, што, відаць, тлумілася ў цявразога ў галаве:

— Паніч, вартуй за мяне... Сіцылістаў не пушчаць!.. Ох, любяць яны зорныя ночы...

— Добра, добра, дзядзя, папільную.

Ігнат прыспаў дворніка. У будцы стала душна. Выйшаў у двор. Многія вокны сьвечца. Гарачы свечкі і ў канспіратыўнай кватэры. Можна толькі здагадацца, што дзецца там зараз, якія бунтарскія думкі ў галаве кожнага з нарадавольцаў.

Цесна ад іх і ў Ігнатавай галаве. Падумаў найперш: яму аніколеккі не крыўдна, што ён зараз не з усімі засталом, а выконвае ролю вяртаўніка. У той справе, якой яны займаюцца, усвядоміў Ігнат, няма ролюў другарядных, усе важныя і патрэбныя. Мо як ніхто іншы патрэбны партыі надзейны стражнікі. «Сачы ў два вочы, гаспадар з-пад Вільні». — надаў сабе азарту Ігнат.

Ён ужо даўно прывык жыць па пашпарту Ельнікава. Але во цяпер, з дворнікам, нагадалася даўнейшае: як выбіраў сабе канспіратыўнае прозвішча.

Звычайна, для канспірацыі падбіралі прозвішча рэальнага, недзе існуюча чалавека, каб у выпадку нечаканай правяркі не заваліцца на першым жа кроку. Пра нейкіх шматдзетных Ельнікавых-Ігнат чуў (ад сястры Юлі, будучы ў Альбейках). Дый у самім прозвішчы было нешта вельмі сімпатычнае — лясное, прыгожае. Елкі — любімае дрэва Ігната. Пад Новы год жаданымі гасцямі завітваюць яны ў кожную сям'ю.

Была і яшчэ адна, калі не самая галоўная выснова: новую мянушку Грынявіцкаму памог прыдумаць сам Кастусь Каліноўскі. Гэта ж ён некалі абвясціў сябе Яськам-гаспадаром з-пад Вільні. А Ігнат стаў мешчанінам з-пад Вільні. Не дваранінам, на што меўся дакумент на гербавай трохрублёвай паперы, а мешчанінам, гаспадаром сваёй зямлі.

Ігната кранула «Мужыцкая праўда» Каліноўскага. Хацелася за адчайнага земляка дарабіць незакончаную справу, за яго дакахаць, за яго трагічны лёс адпомсціць. Яго палымнымі словамі ўзняць новыя атрады байцоў.

Цяжкая доля ў канспіратара. Толькі ўдумацца: трэба помніць штодня, штоміг — ты не Грынявіцкі, а Ельнікаў, ты не Ігнат Яўхімавіч, а Мі-

калай Сцяпанавіч, а яшчэ — Міхаіл Іванавіч, Коцік. Павінен бачыць, чуць і рабіць толькі тое, што патрабуе партыя. І на ўсе гэтыя строгія абмежаванні — добраахвотнік.

Ігнат адчуў, што светлы месяцчык і ясны зоркі шлюць на зямлю не толькі вітанні, не толькі радуець летуценнікам, а пад іх святлом залазіць пад паліто і ў чаравікі колкі мароз, шчыпле за шчокі і вушы. Трэба ратавацца. Дый пара зірнуць на дворніка Сцяпана.

У будцы Ігнат адагрэўся. Але доўга сядзець тут невыносна. Гаркавакіслыя пахі казыталі нос. А Сцяпан так хроп, што аж шкільны ў аенцы гатовы былі навывлятаць.

Пазіраў Ігнат на п'янага мужыка-яраслаўца, які прадаўся за срэбра-нік у дворнікі, які за кавалак хлеба гатоў прадаць жандарам любога падазронага. О, хіба б ён піў і спаў сёння, каб ведаў, што ў яго мураваным доме, як у клетцы, сядзіць увесь штаб «Народнай Волі»?!

Думалася Ігнату і пра самае заповітнае: калі ж дойдзе вольна да такіх Сцяпанаў усё святое і праведнае, што яны, нарадавольцы, абвясцілі ў сваёй праграме «Рабочых членаў партыі «Народнай Волі», аб чым гавораць на сходках з рабочымі, аб чым пішуць у «Рабочей газете»?

Ігнат намацаў пад падкладкай свайго палітона снежаньскі нумар «Рабочей газеты», дастаў яе, склаў трубачку і ўсунуў у кішэню дворніку-храпуну. Падумаў: заўтра, як бомбу, панясе на паліцэйскі ўчастак, а перад гэтым пагартае, а мо і прачытае, і пасеюцца ў яго агрубелай душы пранікнёныя словы Жалыбава:

«Цёмныя хмары пакрылі неба-схіл... Быць навалніцы!.. Бурныя патакі нясуць свае воды ў агульнае рэчышча: не ўтрымаць плаціне!.. І гора таму, хто стане насуперак народнаму руху!..»

Ігнат пераканаўся, што цяпер ён тут — уладар-вартунык, што яго сябры пад надзейнай аховой, зноў выйшаў у двор. Асветленых акон паменела, святая заканчвалася. Хутка будучы разыходзіцца і канспіратары. Трэба быць на пасту да канца.

Прыгадаўся Ігнату дворнік з «Рабочей газетой» у кішэні, і міжволі ўсплылі ў памяці мо самыя шчаслівыя яго дні.

З лета 1880 года, паводле рашэння кіраўнікоў «Народнай Волі» пачалася сістэматычная агітацыя сярод пецярыбургскіх рабочых. Ігнату даверылі ўсю Выбаргскую старану. Тут, сярод шматлікіх рабочых, з дапамогай студэнтаў, ён арганізоўваў гурткі, праводзіў сходы.

Існавала тры разрады рабочых гурткоў. У гуртках першага разрады (ніжэйшых) рабочых навучалі элементарнай грамаце — пісаць, чытаць, лічыць. Гэту работу давяралі надзейным студэнтам. Спакваля, у агульных рысах яны даводзілі слухачам рэвалюцыйныя ідэі.

Тыя рабочыя, якія дасягнулі такім шляхам пэўнай адукаванасці, збіра-

ліся ў гурткі другога разрады. У іх ужо чыталіся лекцыі па гісторыі і даводзілася вучэнне аб сацыялізме.

Урэшце, з прайшоўшых гэтыя два этапы падрыхтоўкі складалася «Цэнтральная агітацыйная група». Такой групай у Выбаргскай старане кіраваў агент партыі «Народная Воля» Ігнат Яўхімавіч Грынявіцкі.

Колькі бяссонных начэй правёў ён у рабочых кватэрах! Колькі вытрымаў дыскусій! Здавалася, не існавала ў свеце пытанняў, на якія не адкаваў Ігнат. А вольнымі часінамі перачытваў усіх сучасных тэарэтыкаў — Лаўрова, Ткачова, Бакуніна, Берві-Флярюўскага, падбіраўся да складаных тлумачэнняў Маркса.

Прапагандысцкая работа сярод рабочых так глыбока захапіла ўсю партыю, так шырока пракацілася па сталіцы, што адчуўся яўны недахоп кадраў прапагандыстаў. І вольна аднойчы Тарас (Андрэй Жалыбаў) прапанаваў стварыць «Рабочую газету». Горача падтрымаў гэту ідэю Ігнат.

— Газета рабочым патрэбна, як паветра. Яна пашырыць нашы сувязі з імі. Гатоў быць пры газете на любой ролі: ад карэспандэнта і наборшчыка да прыбіральшчыка ля друкарскага станка...

— Заяўка твая, Ігнась, прымаецца. — ухваліў яго ініцыятыву Жалыбаў.

Так у Троіцкім завулку, у доме № 27 была наладжана друкарня «Рабочей газеты». Гаспадарамі канспіратыўнай кватэры сталі Геся Гельфман і рабочы Макар Цяцёрка. Па прапанове Грынявіцкага наборшчыкам у друкарню прынялі Антона Барышчу. Там бывалі Рыгор Ісаеў, Мікалай Каладзевіч. Прыносіў артыкулы Андрэй Жалыбаў, чыталі тут жа, прыкідвалі план газеты. Задача стаяла адзіная: газета павінна быць праўдзівай, зразумелай рабочым, дапамагаць ім у складанасяч жыцця.

У першым жа нумары змясцілі палымныя, праграмныя радкі з пракламацый партыі. Старанна, літарка да літаркі, набіраў гэтыя радкі, рыхтаваў да друку Ігнат Грынявіцкі.

«Таварышы рабочыя! Пераўзняцца за розум, пара прыцягнуць да адказу сваіх прыгняталінікаў. Пара рускаму народу ўзяць кіраванне справам ў свае рукі!»

Няўжо гэтыя словы не дойдучы да розуму людзей? Няўжо вольна так, гадамі і стагоддзямі, купка нахабнікаў, сытых і багатых, будзе здэквацца з простых людзей? Да якой жа пары будзе доўжыцца такая несправядлівасць?

Калі-нікалі Ігнат і сам браўся за пяро, каб падрыхтаваць у газету нейкую інфармацыю, пра якую добра ведаў, праўдзінасць якой мог гарантаваць.

Гэта ён раздабыў для «Хронікі праследаванняў» («Народная Воля», № 2 ад 15 лістапада 1879 года) вольна такую звестку:

«У Беластоку арыштаваны вучань тутэйшага рэальнага вучылішча Бяляўскі, у якога знойдзены некалькі забароненых кніг і нумары «Землі и

Воли». Ён адвезены ў Варшаву і ўтрымліваецца ў варшаўскай цытадэлі...»

Пяро Ігната Грынявіцкага належыць інфармацыя ў «Рабочей газете» № 1 ад 15 снежня 1880 года: «На Мітрафанаўскай фабрыцы дырэктарам з апекуном Ільіным хацелі прыпыніць фабрыку на два тыдні, нібыта для перасцілкі падлогі; ткацкі майстар патрабаваў, каб за гэты час была выдадзена рабочым хаця палова зароботнай платы. Тыя запратэставалі. Майстар, нечакана для саміх рабочых, паступіў, як і трэба сумленнаму чалавеку: у прысутнасці рабочых вылаяў дырэктара і апекуна «мучыцелямі, крывапшцамі» і кінуў фабрыку».

Ігнат добра ведаў Мітрафанаўскую фабрыку і таго майстра. Як студэнт, бываў там на практыцы. Як рэвалюцыйнер, праводзіў там прапаганду сярод рабочых. Ведаў норавы і дырэктара Тэхналагічнага інстытута Ільіна. Чаму б яму, Ігнату, не быць аўтарам гэтага праўдзівага допісу?

Ігнат усё хадзіў па снежных сцяжынах, зазіраў і на вуліцы. Навагоднія паблагліваць адчувалася ў той спакойнай вяселосці, якая вырвалася на вуліцы з лакоў — смех, музыка і песні. На вуліцах у такі позні час звычайна нікога, апроч тых, каму царская казна плаціць за тое, што не спяць поначы: жандары, паліцэйскія, гараданыя, філёрны. Сёння, відаць, і ў іх адгулы, бо на вуліцах спакойна прагульвалася моладзь, гойсалі возчыкі, падбіраючы знямоглых ад свята людзей.

З двара па Забалканскім праспекце Грынявіцкі выйшаў апошні. Замест дворніка сустрэкаў і праводзіў кожнага да чыгуннай брамкі. Разыходзіліся па адным і парамі: Геся Гельфман з Мікалаем Каладзевічам, Соня Пяроўская з Андрэем Жалыбавым, Юрый Багдановіч з Аняй Якімавай, Мікалай Кібальчыч, як звычайна, адзін...

Кожны знайшоў удзячнае слова для Ігната Грынявіцкага. А Соня Пяроўская шапнула самае галоўнае:

— Заўтра на тым самым месцы.

— Буду, — паслухмяна адказаў Ігнат.

Жалыбаў адпусціў жарт, які на доўга асеў у памяці Грынявіцкага:

— Mori tui te salutanti!*

Ігнат позна вярнуўся ў сваю далёкую кватэру. Пешшу перасек амаль усю сталіцу. Прыпыняліся возчыкі, прапаноўвалі паслугі, а куды яму спяшацца. Хацелася прайсціся і падумаць.

* Калі Восіп Бяляўскі стаў вольнаслушачом Пецярыбургскага ўніверсітэта, III аддзяленне завяло на яго справу па абвінавачванні ў «спробе правесці ў межах Гродзенскай губерні сацыяльна-рэвалюцыйную агітацыю». Пра вольнаслушача Бяляўскага знайшлі пісьмо з 5 рублямі і фотаздымак Грынявіцкага, Бяляўскі пасведчыў, што пісьмо належыць сястры студэнта Тэхналагічнага інстытута Грынявіцкага, якое ён узяў у перадаць ёй па месцу жыхарства яе ў Вельскім павеце. Пісьмо тычылася чыста сямейнага становішча Грынявіцкіх.

** Тыя, хто ідзе на смерць, вітаюць цябе!

«І МАЕМ, ШТО МАЕМ»

Пад такім загалюкам былі змешчаны ў «Ліме» за 5 мая г. г. нататкі Аляксея Карпюка, дзе рабілася спроба абмяляваць моравы, якія, на думку аўтара, назіраліся ў 70-я гады сярод часткі партыйнага і савецкага апарату і родзеншчыны. Нататкі друкаваліся пад рубрыкай «З пісьменніцкага бланкета», і гэтым рэдакцыя давала значы, што не разглядае іх як аналітычнае, грунтоўнае даследаванне важнай тэмы.

Публікацыя выклікала пратэст з боку былога першага сакратара Гродзенскага абнама партыі І. Ф. Мікуловіча і былога першага намесніка старшыні аблвыканкома Я. А. Арэхава. Было ненальні гутарак з імі ў рэдакцыі. Выказала ў рэдакцыі сваё абурэнне дачка апошняга, С. Я. Арэхава, якая жыве ў Мінску, прыслала пісьмо з Гродна дачка і зяць Мікуловіча — Л. І. і М. А. Нічыпарэнікі. Рэдакцыя аказалася ў даволі цяжкай сітуацыі. Справа ў тым, што ўдзельнікі апісаных А. Карпюком падзей не проста «абмяляюць», як гэта часта бывае ў падобных выпадках, а пратэстуюць з фантамі і дакументамі ў руках, аспрэчваюць па сутнасці, па прынцыповым рахунку. Напрыклад, абвінавачанне ў непісьменнасці І. Мікуловіча і Я. Арэхаў абмяляюць тым, што прад'явілі па два дыпламы аб сканчэнні вышэйшых навучальных устаноў. Рашуча аспрэчваюць яны таксама момант з абаронай дысертацый. «А. Карпюк папракае мяне ў тым, што я абараняў дысертацыю нібыта для «жыццёвага намфорту», — піша ў сваім пісьме ў рэдакцыю Іван Федаравіч Мікуловіч. — На самай справе гэта выклікалася неабходнасцю даказаць, што далей так гаспадарыць нельга. У дысертацыі былі тэарэтычна распрацаваны пацверджаныя ўжо нашай практыкай новыя формы арганізацыі працы, заснаваныя на ліквідацыі аб'ектаў і выкарыстанні зямлі і тэхнікі з аплаты працы па канчатковаму выніку, мною данавалася эфэктывнасць спецыялізацыі сельскай гаспадаркі... Набарыўся смеласці сказаць, што калі б гродзенскаму прыкладу, які я абодвухнаў у дысертацыі, паследавалі другія, то наўрад ці была б патрэба закупляць хлеб і іншыя прадукты за мяжой. Бо там, побач з эканамічнымі мерамі, асвятляліся і псіхалагічныя, маральныя і другія аспекты праблемы, г. зн. тое, за што зараз вядзе барацьбу партыя. Дысертацыя была прад'явітавана жыццём і напісана асабіста мной, без чый-небудзь «дазволы» і «дазволы ўдзячнасці», — пішуць са свайго боку Л. І. і М. Нічыпарэнікі. — І. Ф. Мікуловіч закончыў Мінскі педагогічны інстытут, а ў 1958 годзе — ВПШ пры ЦК КПСС з адзнакай, там жа здаў экзамены па кандыдацкаму мінімуму. Так што не меў патрэбы ў здачы экзаменаў за сярэдняю школу, так малаўніча апісаных А. Карпюком. А дысертацыю І. Ф. Мікуловіч спраўды абараніў. Абарона праходзіла ў Маскве. Дысертацыя была прысвечана перавагам арэндных прынцыпаў вядзення сельскай гаспадаркі на прыкладзе многіх гаспадарак Гродзенскай вобласці...»

«Я таксама натэгарычна пратэстую супраць сцвярдання А. Карпюка, што дысертацыю мне нехта дапамагаў пісаць, — заявіў Я. А. Арэхаў. — Мне прымаёй тагачаснай пасадзе наогул не належала мець памочніка. Магу яшчэ дадаць, што тэма дысертацыі — «Эфэктывнасць спецыялізацыі сельскай гаспадаркі на прыкладзе калгасаў і саўгасаў Гродзенскай вобласці» — вельмі складаная і мала хто ведаў гэты прадмет».

Наконт вяселля. Яно, як сведчаць І. Ф. Мікуловіч, Я. А. Арэхаў і Нічыпарэнікі, праводзілася не з імой, а летам, не было патрэбы прывозіць аднекуль самалётам клубніку, не было ніякай аховы, не было ўручэння ключа маладым, усе выдаткі аплачваліся за кошт бацькоў нявесты і жаніха і г. д. «Аўтар артыкула на вяселлі не быў, а пераназ падзей з дзесятых вуснаў — справа не ўдзячна», — пішуць дачка і зяць І. Ф. Мікуловіча. З гэтым, бадай, трэба пагадзіцца.

Мы гутарылі таксама і з Аляксеем Нічыпаравічам Карпюком. Ён прызнаў, што не можа рачацца за дакладнасць усіх сваіх сцвярданняў.

Інакш кажучы, газета змясціла неправераны належным чынам матэрыял і просіць за гэта прабачэння ў І. Ф. Мікуловіча і Я. А. Арэхава.

Ён любіў Беларусь

Калі восенню 1960 года перайшоў я з «Вожыка» на працу ў аддзел прозы часопіса «Полымя», то першы твор, які мне трэба было прачытаць і падпісаць да друку, была аповесць Уладзіміра Караткевіча «Раман Ракута» (яна мела падназву «Свая легенда»). Уладзімір Караткевіч пражыў? Гэта было новае, нечаканае. Дасюль я, ды і ўсе, ведалі Уладзіміра Караткевіча як паэта. Паэта самабытнага, што не ўвайшоў, а як бы ўварваўся ў беларускую літаратуру і адрозу ж заняў у ёй сваё месца. Яго вершы карысталіся вялікім поспехам, былі папулярны сярод моладзі, часта цытаваліся, дэкламаваліся, асабліва такія, як «Зяць варыць піва», «Паўлюк Багрым», «Балада пра паўстанца Ваўкалаку», «Машэка»... Многім была вядома і «аршанская гісторыя», калі паэта ратавалі ад надзеленага ўладай дурня — кіраўніка раённага маштабу, што завёў на паэта «справу». Давалося пабываць у Оршы, дзе жыў і працаваў Уладзімір Караткевіч, а потым і выступіць у газеце «Звязда» з артыкулам у яго абарону Пятру Глебку. І раптам... Уладзімір Караткевіч — пражыў. Цікава...

Аповесць «Раман Ракута» («Свая легенда») невялікая, і я прачытаў яе ў адзін дзень у той жа першы дзень сваёй працы ў «Полымі». Не скажу, каб яна вельмі мяне ўразіла. Адчуваўся ўплыў К. Ф. Мейера, В. Раабэ, іншых пісьменнікаў, што пісалі творы на так званую «гістарычную тэму». Але разам з тым у аповесці было і сваё, тое, чаго так не хапала беларускай літаратуры — мінулае народа, яго гісторыя. А яна, гэтая гісторыя, не маленькая, налічвае некалькі стагоддзяў. І такая незвычайная, драматычная, што аж дух займае. Есць поле для разгарнення сапраўднага таленту. Далёкія ад Беларусі людзі, і то гісторыя нашага народа захапляліся. Ды і пісалі на матэрыяле мінулага Беларусі свае творы. А. Пушкін, М. Лермантаў, Г. Сянкевіч, напрыклад. Нам, беларусам, як кажучы, і бог вялеў. Таму я з радасцю падпісаў аповесць у друк, аддаў для далейшага чытання начальству. Неўзабаве прыехаў у Мінск з Масквы, дзе вучыўся, і сам Уладзімір Караткевіч, завітаў у «Полымя». Высокі, танкаваты, у блакітнаватым кашцюме, з універсітэцкім ромбікам на лацкане пінжака... І вельмі ж, як здалася мне, бесклапотны, вясёлы. Як толькі што — смяецца. Нават не смяецца — рагоча. Рагоча весела, па-руску кажучы, «заразительно». Аж водгалас ідзе па калідоры. Уладзімір Караткевіч, выявілася, прывёз у «Полымя» новую пражытую рэч. Гэты раз раман. І назва яго была «Леаніды не вернуцца да зямлі».

Так здарылася, што ў аддзеле прозы тады працаваў я адзін. І лёс рамана Уладзіміра Караткевіча даваўся на першым этапе вырашаць мне. Вядома, вырашыў гэты лёс я, як і належыць, станоўча — падрыхтаваў рамац да друку, хоць, калі шыра прызнацца, не ўсё, далёка не ўсё мне ў ім падабалася. Выдатна, свежа быў напісаны пралог. Што ж да астатняга... Зноў жа, зашмат было пераймання. І Кнута Гамсуна, і Эрнста Хемінгуэя, ды і іншых пісьменнікаў. І я сказаў шыра пра ўсё, што думаў, пры сустрэчы Уладзіміра Караткевіча. З сім-тым Уладзімір Сямёнавіч згадзіўся, з сім-тым не. (У мяне захавалася перапіска тых гадоў, і калі-небудзь, можа, чытачы змогуць пазнаёміцца з лістамі, што пісаў мне пісьменнік з гэтага выпадку). Раман быў здадзены ў набор, праўда, пад новаю назваю — «Нельга забыць». Частка яго з'явілася на старонках часопіса ў такім выглядзе, як мы разам з аўтарам падрыхтавалі. Прышла карэктура наступнага нумара. Дзяжурным па ім быў

супрацоўнік, які чамусьці недалюбліваў Уладзіміра Сямёнавіча. Ён убачыў у рамане паэмы, якія раней бракаваліся ў тым жа самым «Полымі». Усумніўся ён і ў самім рамане, у канцэпцыі аўтара... І раман, каб неяк закончыць, даваўся тэрмінова, у карэктуры скарачаць, што называецца, па жывому. Ад другой часткі астатліся, як кажучы, рожкі ды ножкі. (Потым, як вядома, гэты раман праляжаў дваццаць гадоў, перш чым пабачыць свет асобнаю кнігаю).

Даволі драматычна складалася гісторыя з надрукаван-

няўлялася, расказаў ён чыстую праўду. Шкада, што многае з таго, што ім перажылося, ён не паспеў апісаць, напрыклад, паляванне на мядзведзя ў Сібіры, куды з'яваўся дзеля гэтага ездзіў, сваё рыбачтва на Дняпры і на іншых рэках Беларусі, свае вандроўкі па гарадах і вёсках роднага краю, паездкі ў Польшчу і Чэхаславакію. Дасюль у мяне ў вушах яго апавяд, як у Маскве, калі ішоў па вуліцы з сябрамі, на яго былі нападзі невядомыя і ён, стаўшы спіною да сцяны дома, абараняўся, як мог, рукамі і нагамі, а сябры, тыя, хто

гэта шыра, ад сэрца рабіў... ..Смерць Уладзіміра Сямёнавіча Караткевіча — Валодзі Караткевіча, як усё мы яго звалі, — застала мяне ў Кактэбелі, які ён любіў і куды не раз ездзіў адпачываць, працаваць. Помню, пазваніў я раніцою ў Мінск дачцэ і пачуў сумную вестку. Пагасла сонца, пачынаў светлы летні дзень. Убачыўшы знаёмага літаратара з Масквы, я сказаў, прызнаўся, што ў нас у Беларусі вялікае гора — памёр Уладзімір Караткевіч... ..Гэта гора не толькі ў вас, а ва ўсіх нас, ва ўсёй савецкай

Старонкі ўспамінаў

Барыс САЧАНКА

ШТРАФІХІ

нем і самага лепшага рамана Уладзіміра Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім». Па-першае, раман быў доўгі, каля паўтары тысячы старонак машынапісу. Па-другое, напісаны не ўсюды роўна. Да таго ж, раман быў прысвечаны мінуламу, хоць і не вельмі далёкаму. А тады ад «Полымя» патрабавалі сучаснасці, і толькі сучаснасці. І зразумець, што гэта фактычна першы гістарычны раман у беларускай літаратуры, не ўсё хацелі. Нават некаторыя члены рэдкалегіі. Але ў рэдакцыі быў настрой раман надрукаваць. І яго надрукавалі, хоць і значна скараціўшы. Сам пісьменнік жыў быццам ва ўяўным свеце, амаль не лічыўся з заўвагамі рэдакцыі. На кожную заўвагу пісаў доўгія-доўгія адказы. (Варта было б падняць архіў і змясціць гэтыя адказы на заўвагі хоць бы ў каментарыях да збору твораў. Гэта надта б узбагаціла раман, паказала б Уладзіміра Караткевіча з іншага боку — палеміста, добрага знаўцу айчынай гісторыі). Яшчэ больш Уладзіміру Сямёнавічу не пашанцавала ў выдавецтве, куды ён здаў рукапіс рамана. І хоць была там станоўчая рэцэнзія (аж на 60 старонак!) Максіма Лужаніна, раман марынавалі, не хацелі выдаваць. Умяшаўся Саюз пісьменнікаў, наладзіўшы шматгадзіннае абмеркаванне, на якім выступілі многія. Вядома, праціўнікам рамана было менш, чым абаронцаў, прыхільнікаў. І выдавецтва змушана было прыслухацца да думкі большасці — раман пабачыць свет, быў перакладзены на рускую мову і перавыдадзены ў Маскве. Ён, гэты раман, і прынёс Уладзіміру Караткевічу славу як пражыў...

Добрыя, таварыскія адносіны з Уладзімірам Караткевічам былі ў многіх. І грунтаваліся яны перш за ўсё на тым, што Уладзімір Караткевіч вельмі любіў Беларусь, хацеў зрабіць усё дзеля развіцця, славы роднай старонкі, свайго народа. І ён цапніў, паважаў усіх, хто быў яму сябрам па духу, па плечыкам у хадзе наперад. Неаднойчы бываў ён у мяне дома, гасцяваў і я неаднойчы ў яго, асабліва на той кватэры, дзе ён халасцякаваў на вуліцы Чарнышэўскага. Неяк ён, ужо ажаніўшыся, пазваніў мне — ці не магу я пазычыць яму некалькі сот рублёў. Уладзімір Сямёнавіч прыехаў па грошы на таксі і з вельмім букетам кветак, чым вельмі ж расчуліў маю жонку. І надта ж хораша спяваў песні, калі мы сядзелі за сталом...

У характары Уладзіміра Караткевіча было многа найна-дураслівага, як бы дзяцінага. І гэта асабліва адчувалася, калі ён пачынаў што-небудзь расказваць са свайго жыцця. Паверыць у праўдзівасць таго ці іншага выпадку ці гісторыі было амаль немагчыма — такія яны былі часам малаверна-годныя. А між тым, як потым

павінен быў кінуцца яму на дапамогу, стаялі збоку, глядзелі на яго і ўмаўлялі: «Вовка, не ввязывайся!»

Уладзімір Сямёнавіч лічыў сябе ледзь не адзіным у беларускай літаратуры патомным інтэлігентам, быў як рэдка хто дасведчаны і начытаны, часта ў гутарках любіў параўноўваць пісьменнікаў прыкладна так: гэты піша ў стылі Андрэ Жыда ці Анры дэ Рэнэ, а гэты — у стылі Брэйгеля-малодшага ці Брэйгеля-старэйшага. Любіў ён надта ўсё жывое — птушак, каткоў, сабак. Калі на кінастудыю «Беларусьфільм» на здымкі чарговай кінастужкі прывезлі мядзведзя, ён забраў касалапага мішку да сябе дахаты, карміў яго мёдам, цукеркамі, гуляў з ім на вуліцах горада, прыходзіў нават у «Полымя», і аж рагатаў, расказваючы, як купаў мядзведзя ў ванне і той млеў, зажмурваў вочы ад «насалоды»... Дарэчы, Кіеў, Украіна, дзе вучыўся і працаваў, даў яму многае, у тым ліку і некаторыя словы, якія ён ужываў у сваіх творах і якія сёйтой з маладых лічыць сёння за старабеларускія...

Аднойчы, прыехаўшы з Масквы, ён прывёз «талісман шчасця» — загорнутую ў хуцінку руку егіпецкай муміі. Але, пажыўшы з гэтай рукою нейкі час, аж пахудзеў бедлага — як прызнаваўся потым, не мог спаць і нават знаходзіцца ў сваёй кватэры — яму здавалася, што рука жывая, што яна часосці шукае, а па начах свеціцца і нават стуквае па стала пальцамі. Гэтую руку ён прапаноўваў многім, але яе так ніхто і не ўзяў. Давялося вярнуць ранейшаму ўладальніку — завезці зноў у Маскву...

«Гульні», «розыгрыш» былі ў натуры Уладзіміра Сямёнавіча. Гэта ведалі яго сябры. Іншы раз ён разыгрываў цэлыя сцэны, кім толькі сябе ні выстаўляў. Крыўдаваць на яго проста было немагчыма, бо ў яго жартах не было і намёку на знявагу — такія яны былі непасрэднымі і добразычлівымі. Аднак знайшліся людзі, якія з адной з яго чарговых гульні ледзь не зрабілі яшчэ адной «справы»... Давялося ратаваць пісьменніка — і Максіму Танку, і Максіму Лужаніну, і ўсім астатнім, хто яго добра ведаў...

Апошнія гады свайго жыцця Уладзімір Сямёнавіч жыў даволі замкнута. Рэдка бываў у Саюзе пісьменнікаў, рэдка хадзіў па рэдакцыях. На яго галаву звальваліся адна за адной беды — памерла маці, памерла жонка... Не так часта, як хацелася б, мы і сустракаліся з ім. Да таго ж, завіліся сярод яго новых «сяброў» тыя, хто імкнуўся пасварыць яго з ранейшымі сябрамі. Да гонару самога Уладзіміра Сямёнавіча ён на гэта не ішоў. Ён да канца свайго жыцця, не ў прыклад некаторым іншым, удзячны быў за падтрымку і ў друкаванні сваіх твораў, і ў астатнім, надзінным, жыццёвым усім, хто

літаратуры, — ледзь не ўсклікнуў маскоўскі літаратар. І скінуў з галавы шапку, застыў у маўчанні...

Так мы развіталіся з тым, каго любілі, на каго вельмі ж спадзяваліся, каму ўдзячны былі і за творы і за тыя хвіліны «общення», што падаравала нам жыццё...

Сеня... Сямён... Сымон Блатун...

Упершыню мы сустрэліся з ім у Хойніках, у рэдакцыі раённай газеты. Ён, хоць і маладзейшы за мяне, — студэнт другога курса ўніверсітэта, я — выпускнік сярэдняй школы. І было гэта ўлетку далёкага ўжо 1955 года. Вельмі сціплы, сарамяжлівы, ён, як навічок-практыкант, адчуваў сябе быццам нікавата. І руку падаваў, знаёмячыся, як школьнік, — нясмела.

— Сеня... Сямён... Сымон Блатун...

Потым мы сустракаліся ў Мінску. У студэнцкім інтэрнаце, на пасяджэннях літаратурных аб'яднанняў, у рэдакцыях газет і часопісаў і проста на вуліцы. Было многа-многа сустрэч і многа-многа размоў. Самых розных. Мы ж з ім, апроча ўсяго іншага, былі яшчэ і землякі: ён з Брагінскага раёна, я — з суседняга, Хойніцкага. Да таго ж, маладыя, кожны з нас шукаў сваё месца ў жыцці, церабіў дарогу ў літаратуру. І нам заўсёды было пра што пагаварыць. Бо пры ўсім падабенстве, якое безумоўна было ва ўсіх нас, прадстаўнікоў таго галоднага пасляваеннага так званага «філалагічнага какаленія», было ў кожнага з нас і сваё, індывідуальнае, уласцівае таму ці іншаму і які не ўласцівае астатнім. Рыгор Барадулін, Юрась Свірка, Генадзь Бураўкін, Янка Сіпакоў ды і я выдалі першыя свае кнігі, будучы яшчэ студэнтамі, а ён, Сымон Блатун, не горшы за нас ні па таленце, ні па творчасці, ніяк не мог сабраць і выдаць тую першую сваю кнігу. Выйшла яна толькі ў 1968 годзе, праз дзевяць гадоў пасля заканчэння ўніверсітэта і за два гады да смерці. Такой ранняй і такой неда-рэчнай...

Другая яго кніга «Радаслоўнае дрэва» была здадзена ў набор 30 сакавіка 1970 года, а 3 красавіка таго ж года яго ўжо не было жывога...

Цяжка хаваць чалавека ў няпоўныя трыццаць тры гады. Яшчэ цяжэй хаваць сябра, паэта, талент якога толькі-толькі пачынаў раскрывацца, набіраць лёту і сілы...

У той другой і апошняй кнізе пазіі Сымона Блатуна ёсць вершы, які кожны з нас, яго сяброў, прачытаў з асаблівым шчыльным болам:

І скажучы: «Быў яшчэ ж ён малады...» Паўстану я ў кагосьці прад вачыма.

Зязюлямі падліцаць мне гады
Суцішана трывожныя жанчыны.

І скажуць так: «Ляжаў ён, як
жывы...» —

Упершыню спагадліва і шчыра.
Цішэй і ды, ніжэй травы...
Бывайце, гоні, рэчкі, паплавы,—
Я адлятаю ў свой далёкі вырай.

Выходзіць — прадчуваў сваю
хуткую смерць паэт. І намалываў
усё так, як потым і было...

...Тады, у гады нашай мала-
досці, калі я працаваў у «Во-
жыку», а Сымон Блатун у газе-
це «Звязда», ля Дома друку ў
Мінску непадалёку ад Ленінска-
скага праспекта на вуліцы
Хмяльніцкага адна-адзіноўтка
сярод камяніц сіратліва стаяла
невялікая драўляная хата. І
кожны раз, праходзячы міма
гэтае хаты, я кідаў на яе
спасцярожлівы, як бы палахлі-
вы позірк — нібыта ведаў,
здагадаўся, што там, у гэтай
хаце, робіцца нешта не зусім
ладнае. Неяк рэдакцыя дару-
чыла мне напісаць рэпартаж-
фельетон пра пачыны Мінск —
тое, чым жыве горад у той час,
калі ўсе добра, звычайныя
людзі адпачываюць — спяць. Я
звязаўся з гарадскім аддзялен-
нем міліцыі і мяне ўсю ноч ва-
зілі... О, дзе толькі я ні пабы-
ваў, з кім ні сустракаўся, з кім
ні размаўляў — і са злодзей-
камі, і з прастытуткамі, і...
Пад самую раніцу, зусім змо-
ранага, мяне прывезлі на вулі-
цу Хмяльніцкага ў тую драў-
ляную хату, міма якой я прахо-
дзіў штодзень, кіруючыся на
працу і з працы. Я пераступіў
парог і, божа, што ўбачыў... На
падлозе, даўно нямытай і непам-
янтанай, ляжалі ўпакат у са-
мых неверагодных позах на-
паўраздетыя і зусім голая
мужчыны, жанчыны... Маладыя,
пажылыя і зусім старыя...

— Што гэта? — спытаў я са
страхам.

— Гэта наркаманы... — ад-
казалі мне. — Яны збіраюцца
сюды адусюль, нават пры-
язджаюць з іншых гарадоў...

— Чаму іх не забірае мілі-
цыя, чаму не лечыць? — зада-
ваў я найўня пытанні, бо і не
ведаў, не ўяўляў, што гэта та-
кое наркаманыя — тады ж пра
яе не гаварылі, не пісалі.

З хаты я выходзіў у жахлі-
вым настроі. Яшчэ і таму, што
ў адной з наркаманаў-жанчын
пазнаў сяброўку гаспадыні, у
якой толькі што наняў кватэру
пасяліўся, каб жыць. Сяброў-
ка маёй гаспадыні жанчына-
наркаманка, як выявілася, і бы-
ла ўладальніцай хаты на вулі-
цы Хмяльніцкага. У гэтай жан-
чыны-наркаманкі была прыга-
жуня дачка, якая сябралава з
дачкаю маёй гаспадыні...

Аднойчы дачка маёй гаспа-
дыні зайшла да мяне ў пакой і
спытала, ці ёсць такі паэт —
Сымон Блатун.

— Есць, — нічога не разу-
меючы, адказаў я.

— І добры паэт?

— Вельмі добры!

Дачка засмялася і пайшла.
А яшчэ дзён праз колькі я
даведаўся, што Сымон Блатун
захаўся ў дачку-прыгажуню
наркаманкі. А потым, неўзабаве,
і жаніўся, у іх нарадзіўся
сын...

Ды шчасця ў новай сям'і не
было — маці-наркаманка ўця-
гнула ў наркаманы і сваю
дачку...

Як ні шчыраваў, як ні зма-
гаўся Сымон Блатун, каб выра-
таваць жонку, яму гэта не ўда-
лося. Ад гора, адчаю запіў...
Скончылася ўсё больш чым сум-
на — аднаго разу, калі вяртаў-
ся позна дадому, яго прыпыль-
навалі знаёмыя цешчы і жонкі
— наркаманы і, думаючы, што
ён нясе грошы, нечым цяжкім і
цвёрдым стукнулі на галаву...

Замест рэанізіі на яго вер-
шы мы, сябры Сымона Блату-
на, пісалі некролаг.

— Асталіся Сымонавы вер-
шы — лірыка, гумар, перакла-
ды. Яны, гэтыя вершы, най-
больш поўна сабраныя і выда-
дзеныя ў 1974 годзе, даюць
падставу меркаваць, які шчы-
ры, светлы і непаўторны гэта
быў талент і як многа ён мог
зрабіць, даць нашай літарату-
ры...

...Сеня... Сямён... Сымон
Блатун...

Пошукі, знаходкі

«Тарас на Парнасе» ў Кракаве

Да 100-годдзя першай публікацыі паэмы

У загалюку я назваў твор
поўным «імею», каб адроз-
выклікаць у памяці чытачоў
гарэзлівае, неўміручае, на-
шае:

Ці знаў хто з вас, братні,
Тараса,
Што палясоўшчынам служыў?..

Хоць у тых спісах, пра якія
пойдзе размова, а таксама ў
першай публікацыі («Мінский
листок», 16/28 мая 1889 г.) на-
зва карацейшая, «няпоўная», а
таму нязвыклая, і чытацкі стэ-
рэатып не адрэагуе на загалю-
вак «Тарас». Як не адрэагаваў
адроз на яго і я, калі ўпершы-
ню, прабягаючы стомленымі ва-
чыма чарговую пазіцыю ў чар-
говым томе каталогаў рукапі-
саў, якія захоўваюцца ў збо-
рах ПНР, на імгненне затры-
маўся: «Акінчыц Аляксандр,
верш «Тарас», чарнавік, лл.
54 — 59; на л. 59 адв. заўвага
невядомай рукой: Poesies Ru-
teliennes composées par Dr.
Alexandre Ok.». Не валодаючы
французскай мовай, тым не
менш зразумеў: «Русінская
паэзія, складзеная доктарам
Аляксандрам Ок...»

Падумалася: «Зноў штось з
украінскім каларытам ці нават
на украінскай мове напісанае:
шэсць лістоў, цэлых дванаццаць
старонак! І не, каб хоць які
вершык на мове Дувіна-Мар-
цінкевіча і Багумэвіча...» Між
тым чытаў (па-польску) глум-
ачэнне далей: «...а таксама
чыставік, лл. 60 — 69; назва
«Тарас»; напісаны вучнем Аг-
ранамічнай школы ў Корыгор-
ках (Koryhorkach) Марцілёў-
скай губерні ў 1854 г.; у склад
чыставіка не ўвайшлі ўсе стро-
фы чарнавіка».

Марудна, паволі (ці так па-
далося?) прыходзіла разумен-
не: дык гэта ж... Корыгоркі—
Горы-Горкі!.. А там напісаны
«Тарас на Парнасе»... Так!

На жаль, зразумеўся цяпер
чытачу пацучці і перажыў не
ў горадзе Францішка Скарыны
і Алеся Гаруна (у Кракаве, на
Ракавецкіх могілках спачывае
аўтар «Матчынага дара», і ма-
гілу яго, яшчэ без помніка, з
простым бярозавым крыжам на
ёй пакажа мне пазней Алег Ла-
тышонак), а ў Мінску, у аддзе-
ле рэдкай кнігі Дзяржаўнай
бібліятэкі БССР імя У. І. Ле-

ніна, укамплектаванай (праўда,
не поўна) даведнікамі рука-
пісных збораў савецкіх і за-
межных архіўных сховішчаў.
На жаль, а можа, і на шчасце
— хто ведае? — бо ў той кру-
гаверці, у якую я акнуўся
праз тры дні, прапусціць ней-
кія два радкі ў друкаваным
даведніку — рэч элементарная.

Праўда, у душы (відаць, ад
набытага гадамі сярод архіў-
най цішы пачуцця «самазха-
вання», каб услед за радасцю
«адкрыцця» не глытаць горыч
расчараванняў) заставалася
глыбокае сумненне: калі гэта
рукапіс славутага «Тараса на
Парнасе», ды яшчэ з чарнаві-
ком, дык пры чым тут Аляк-
сандр Акінчыц? Яшчэ 10 гадоў
таму ў кніжцы «Пошукі імя»
Генадзь Кісялёў выказаў шэ-
раг доказаў на карысць Кан-
станціна Вераніцына як най-
больш верагоднага аўтара па-
эмы.

Так і падаўся я вясною 1988
года ў вандроўку па архівах
Варшавы — Вроцлава — Кра-
кава, не адважыўшыся рас-
крыць перад Генадзем Кісялё-
вым «запланаваную» знаходку,
адно асцярожна папытаўся пра
мажлівасць існавання рукапі-
сных спісаў паэмы «Тарас на
Парнасе» ў Польшчы. «Вера-
годней знайсці іх на сібірскай
абшарах, дзе пабывала столькі
беларусаў, чым на Захадзе»,
— сказаў Генадзь Васільевіч.

Аўтар «Загадкі беларускай
«Энеіды» (дакладней, яе раз-
гадкі) у пэўнай ступені меў ра-
цыю, таму што кракаўскія спі-
сы легендарнай паэмы звязаны
з беларусам, які адведаў сібір-
скіх маразоў, асобай неарды-
нарнай, пра што сведчыць яго-
ная біяграфія на старонках да-
ведніка «Polski Słownik Biog-
raficzny».

Аляксандр Акінчыц (Акень-
чыц) нарадзіўся 9 лютага 1839
года ў вёсцы Сялец Пружанска-
га павета (паволле парыжска-
кай кнігі на атрыманне дыпло-
маў дактароў медыцыны, 28
жніўня ў Гродне). Вучыўся ў
Пружанях, потым у Гародні, у
1851 — 1856 гадах на меды-
цынскім факультэце Маскоўска-
га ўніверсітэта, пасля заканчэн-
ня якога распачаў лекарскую
практыку ў мястэчку Шарашо-
ва на Пружаншчыне, дзе і за-
пеў маладога медыка нацыя-

нальна-вызваленчае паўстанне
пад кіраўніцтвам Кастуся Калі-
ноўскага. Карнікі схапілі Акін-
чыца пад час аказання меды-
цынскай дапамогі параненым
паўстанцам. За вернасць клят-
ве Гіпакрата ён атрымаў 12
гадоў катаргі. На этапе, паміж
Табольскам і Томскам, Акін-
чыц разам з Зыгмантам Міней-
кам (у будучым ганаровы гра-
мадзянін Грэцыі, аўтар ціка-
вых успамінаў «З тайгі пад Ак-
ропаль») і Гэрыкам Вашкеві-
чам «падшліся» пад прозвіш-
чы памерлых ад тыфусу ссыль-
ных, і замест нерчыніскіх руд-
нікоў «тры літвіны» аселі ў
Томску. Праз нейкі час пара-
ходам дабраліся да Казані, ад-
туль цягнуком у Маскву і Пе-
цярбург, дзе іх чакалі рускія
рэвалюцыянеры. У жніўні 1865
года Акінчыц з'явіўся ў Па-
рыжы, стаў адным з актывіс-
таў Камітэта згуртавання поль-
скай эміграцыі. 26 красавіка
1871 года ўзяў шлюб з дачкой
выдатнага польскага паэта-ра-
мантыка Юзафа Багдана Залес-
кага...

Цяпер можна растлумачыць,
чаму ў аддзеле рукапісаў Бі-
бліятэкі Ягелонскага ўніверсі-
тэта ў Кракаве спісы паэмы за-
хаваліся сярод аўтаграфаў са
спадчыны Ю. Залескага. А вось
пра акалічнасці іх узнікнення
даводзіцца адно здагадавацца.
Відаць, яны былі напісаны ў
1882 г., калі адзначалася 80-го-
дзе з дня нараджэння паэта.
На гэты юбілей адгукнуліся ўсе
прыхільнікі таленту апошняга,
бадай, польскага паэта-раман-
тыка: прыйшлі віншаванні з
Украіны, Польшчы, Францыі,
Германіі, Англіі, Швейцарыі,
ЗША. Падала свой голас і Бе-
ларусь вуснамі «чырвонага
графа» Вайніслава Савіча-Заб-
лоцкага («спісателя польскаго,
русского, французского и не-
мецкого», як гаварыў ён пра
сябе ў аўтабіяграфіі). Верш
паэта «Беларуская лая» (песня)
быў выяўлены мною ў фондзе
Залескага разам са спісамі па-
эмы:

Гэй, Баяне Вукраінскій! Гутарку
Табе
Я сказаў бы, беларусін, штобы
была мілай,
Толька ў нашай хаце сядзіць у
куце
Маскалісна тугый з чорнай
сваёй сілай...

Былы зяць Юзафа Багдана
Залескага (з першай жонкай
Аляксандр пражыў усяго 2 га-
ды: яна памерла ад сухотаў),

*Co rano i wie bracia obo Tarasa
Sile u polskim wioskach bylo?
Na placu w Warszawie, li Polnasa,
Tow lani li tarani blisko byli...*

*Sile, cy tamid byli jow rachimowij?
Kawitki, i u nichu jow u braci?
Zatol i u lasec byli u lasec,
Sile tow daci rannawij...*

*Subito to Tarasa i Polnasa,
Kawitki i wioskach u braci?
Zatol lani batite u lasec,
Do wioskow jow rannawij...*

*Co rano i wie bracia obo Tarasa,
Sile u polskim wioskach bylo?
Na placu w Warszawie, li Polnasa,
Tow lani li tarani blisko byli...*

апякуючыся амаль саслеплым
старым, узнавіў у памяці (маг-
чыма, калектыўна, з дапамогай
землякоў) жамчужыну беларус-
кай паэзіі мінулага стагоддзя.
На думку, што гэты тэкст узнаўляў-
ся па памяці, схіляе «чарнавы
варыянт» паэмы з перастаноў-
кай і пропускам паасобных
строф. Не ўсе яны ўзноўлены і
ў чыставіку; дакладна ведаю-
чы, дзе і якога памеру страты,
«складальнік» адзначыў іх бе-
лымі плямамі пропускауў.

Параўноўваючы з кананічным
тэкстам паэмы ў 305 радкоў
(гл., напрыклад, даследаванне
І. Баса «Друкаваная і рукапі-
сная варыянт паэмы «Тарас
на Парнасе»), я не далі-
чыўся 25 радкоў. Затое ў кра-
каўскіх спісах ёсць два чаты-
рохрадкоўя, якія да апошняга
часу не былі вядомыя беларус-
кім літаратуразнаўцам, пакуль
не адшукаліся копіі з матэрыя-
лаў, сабраных Аляксандрам
Рыпінскім (больш падрабязней
гл. у кнізе Генадзя Кісялёва
«Разыскваецца класік...»).
Найбольш каларытнае з чаты-
рохрадкоўяў:

Вось нехта сеўшы ў Тарантасе,
На горку цягнецца трушком:
Знаць, любіць тых і на парнасе
што ездзіць конна, а не
пяшком...

суправаджае камментарый, які
адсутнічае і ў адшуканых ко-
піях тэкстаў з шыткаў Ры-
пінскага; насупраць слова «Тар-
антас» пазначана зноска, а ў
падрадкоўі тлумачыцца: «Са-
лагубаў — аўтар перыядычна-
га выдання ў Расіі пад назвай
«Тарантас» — сярэдняй вар-
тасці. Багаты гэты чалавек, які,
здаецца, грашмі схіляў да ся-
бе меркаванні прадажных кры-
тыкаў».

Радасна ўсведамляць, што
100-годдзе з дня першай зуб-
лікацыі славутага твора, які
да апошняга часу лічыўся ана-
німным, сустрэта высвятленнем
імя найбольш верагоднага аў-
тара паэмы «Тарас» — Кан-
станціна Вераніцына, — плён
даследчыцкіх намаганняў Ге-
надзя Кісялёва на працягу дзе-
сяцігоддзяў. Знойдзеныя ж у
Кракаве рукапісы — найбольш
раннія па часе ўзнікнення спі-
сы знакамітага твора.

Язэп ЯНУШКЕВІЧ.

НА СУМЕСНЫМ ПАСЯДЖЭННІ

З двюма датамі — днём сла-
вянскай пісьменнасці і 72-год-
дзем з дня смерці Максіма Баг-
дановіча — супала сумеснае
пасяджэнне секцыі мастацкага
перакладу і секцыі крытыкі
СП БССР. Памяць паэта-класіка
была ўшанавана мінутай маў-
чаннем.

На пасяджэнні абмяркоўвалася
творчасць В. Куляшовай і
А. Траяноўскага з мэтай рэка-
мендацыі іх у члены Саюза
пісьменнікаў. Выступілі В. Нікі-
фаровіч, У. Анісковіч, Д. Бу-
гаёў, У. Жыжэнка, Я. Лецка,
М. Татур, Н. Пашкевіч, А. Ліс,
У. Ягоўдзік і інш.

Па пытанні «Мастацкі пера-
клад у сістэме беларуска-інша-
славянскіх сувязей» вядучы па-
сяджэння К. Шэрман прадста-
віў слова А. Яскевічу. Прамоў-
ца зазначыў, у прыватнасці,
што ў аснове мастацкага пера-
кладу ляжыць тыпалогія, якая,
на жаль, у нашай рэспубліцы
вымагае значна большай ува-
гі. А ўвогуле, сказаў А. Яске-
віч, атрад беларускіх пераклад-

чыкаў можа і павінен вынацаць
сваю місію для ўзбагачэння
літаратурных міжнародных су-
вязей. Гэтую думку падтрымаў
у сваім слове І. Чарота. «Наш
клопат, — падкрэсліў ён, — ак-
тывізаваць увагу да беларускай
культуры і літаратуры... У нас
пакуль што нізкі ўзровень
міжнароднага кантакту. Мала
надаецца увагі літаратурам «ма-
лых народаў» — серба-лужыц-
кай, чарнагорскай, харвацкай,
македонскай. А таксама не-
стае даследаванняў гэтых літа-
ратур».

На чэшска-беларускіх літа-
ратурных узаема сувязях запінуў
сваю увагу С. Панізінік. Пра-
стан супрацоўніцтва з літаратур-
най Польшчай расказаў У. Мар-
хель.

На пасяджэнні прысутнічаў і
выступіў госьць з Кіева, адна-
зны санктарат часопіса «Тэорыя
і прыктыка перакладу» В. Раб-
чук, які прывёз на Беларусь
зямлю з магілы Тараса Шаўчэ-
ні.

НАШ КАР.

Памяці М. К. Хайноўскай

Памерла Мар'я Канстанцінаў-
на Хайноўская (Баркоўская). Не-
вымерна цяжка вымавіць гэта
слова: пайшла, пайшла назаўсё-
ды. 20-гадовай дзячынай яна
пачала працаваць у ДOME пісь-
меннікаў на Савецкай вуліцы.
Зрадналіся з творчыма, яшчэ ма-
ладым тады калектывам «Ма-
ладняк», пасля «Узвышша». Мала-
дыя пісьменнікі прыносілі
ёй свае першыя маленькія кні-
жачкі вершаў і прозы, з аўто-
графамі, якія яна збірала ўсё
жыццё.

Паважалі і любілі яе Колас,
Купала, Бядуля, Чорны.

Калі сур'езна хварэлі пісь-
меннікі, яна вазіла іх у Мас-
кву, Тут, у Мінску, запрашала
прафесуру і выходжала хворы-
х. Цяжка ўспомніць усё до-
брае, што яна рабіла для люд-
зей.

У часе акупацыі Мінска яна
трымала сувязь з партызанамі,
перадавала ім патрэбныя лены
пад пагрозай быць злоўленай і
забітай...

Пасля вызвалення нашай ста-
ліцы ад фашыстаў Мар'ю Кан-
станцінаўну ўзнагародзілі пар-
тызанскім медалём I ступені.
Яна зноў вяртаецца да сваёй
работы ў Саюз пісьменнікаў,
пакрысе збірае вялікую бібліятэ-
ку.

У час незлічонах рэпрэсій
яна адна адважылася лісаць са-
сланным лісты, дасылаць ім бе-
ларускія газеты.

Людзі вярталіся пасля рэабі-
літацыі. Вярнуўся і Дубоўка з
жонкай Мар'яй Пятроўнай, Жы-
лі з надзеяй на ўласнае жыццё
нейкі час у Мар'і Канстанцінаў-
на. Уладзімір Міналевіч там
пачаў пісаць вершы і аповесць
для дзяцей.

Пры жыцці ёй належала мно-
га больш за яе высакародства і
дабрыню...

Кандрат КРАПІВА,
Яўгенія ПЛЯУМБАУМ,
Максім ЛУЖАНІН,
Станіслаў ШУШКЕВІЧ,
Барыс САЧАНКА.

ДА РОДНЫХ ВЫТОКАУ

(Пачатак на стар. 5).

напрыклад, патрабуецца сума 50,3 тыс. рублёў. Адкуль узяць такія сродкі?

У выніку па колькасці выданняў на нацыянальнай мове БССР апынулася на перадапошнім месцы сярод саюзных рэспублік, а ў разліку на душу насельніцтва — на апошнім. Пры гэтым паказчык колькасці выданняў у параўнанні з Узбекскай ССР меншы ў 2 разы, з Туркменскай ССР — у 4 разы, з Грузінскай ССР — у 12 разоў, з Літоўскай ССР — у 18 разоў, з Эстонскай ССР — у 35 разоў.

ПРыведзены матэрыял дазваляе зрабіць вывад, што калі ў Беларусі і быў калі-небудзь этап гарманічнага двухмоўя, то далейшае яго развіццё перайшло ў стадыю выцяснення беларускай мовы.

У апошні час у рэспубліцы пачала праводзіцца некаторая работа па адраджэнні роднай мовы. Нібыта спынена, нарэшце, практыка пераводу школ на рускую мову навучання, які да гэтага ажыццяўляўся пераважна без уліку грамадскай думкі. Зацверджаны «Асноўныя мерапрыемствы па далейшым развіцці народнай адукацыі ў Беларускай ССР», якімі прадугледжваецца адкрыццё ў гарадскіх школах беларускамоўных класаў. Распрацоўваецца рэспубліканская праграма «Родная мова». Усё гэта карысныя меры, але зразумела, што істотных змен у існуючую моўную сітуацыю яны не ўносяць. Няма сумнення, што нацыянальная беларуская мова да таго часу не зойме належнага ёй месца ў Беларускай ССР, пакуль народ не будзе знаходзіць сферы яе практычнага прымянення. Без пераводу на беларускую мову дзяржаўных органаў рэспублікі ўсіх рангаў, справядлівасці і судаводства, без выкарыстання беларускай мовы ў пісьмовай і уснай формах ва ўсіх галінах грамадскага жыцця, а ў сувязі з гэтым без абавязковага вывучэння беларускай мовы ва ўсіх школах і ВНУ Беларусі дзецямі пастаянных жыхароў незалежна ад іх нацыянальнасці, а беларускімі дзецьмі пачынаючы з сям'і і дзіцячага сада, без прывядзення колькасці беларускамоўных і рускамоўных школ у суадносіны, прапарцыянальнае колькасці беларускага і рускага насельніцтва, без пераходу на беларускую мову рэспубліканскага, абласнога і раённага перыядычнага друку — аб гарманічным беларуска-рускім двухмоўі не можа быць і размовы. Пусціць справу на самацёк або змяршыцца з думкай, што адны грамадскія сферы могуць абслугоўвацца рускай, а другія беларускай мовай, для Беларусі раўназначна пераходу да аднамоўя. Пры такім падыходзе практычнае прымяненне беларускай мовы звядзецца толькі да мастацкай літаратуры, якую не будзе каму чытаць.

Сёння перад беларускім народам абмежаваны выбар — або канчаткова перайсці на рускую мову і перастаць нават звацца беларусамі, або, каб не страціць сваю нацыянальную самабытнасць у сям'і раўнапраўных народаў СССР, вярнуцца да родных моўных вытокаў. Першы шлях — прости і лёгкі, а каб пачаць падарожжа па другім шляху, неабходны радыкальныя меры і ў першую чаргу заканадаўчае аб'яўленне беларускай мовы дзяржаўнай мовай на тэрыторыі рэспублікі.

Узяць на сябе клопаты аб захаванні, павышэнні прэстыжнасці і развіцці мовы асноўнай нацыянальнасці — гэта прама абавязак дзяржаўных органаў, калі яны выступаюць ад імя гэтай нацыянальнасці. Разам з тым павінна быць забяспечана магчымасць карыстацца роднымі мовамі нацыянальным меншасцям.

МОВА-КНІГА- АДРАДЖЭННЕ

Ліст у рэдакцыю

У змаганні за дэмакратычную прававую дзяржаву адной з самых найважнейшых праблем з'яўляецца вяртанне законных правоў нашай мове. Мы стаім цяпер перад патрэбай радыкальных дзяржаўных захадаў, скіраваных на рэальнае сцвярджэнне нацыянальнай справядлівасці, адраджэння духоўных багаццяў народа, забеспячэння шырокага функцыянавання і ўсебаковага развіцця беларускай мовы — вызначальнага фактара народа як этнасу. Сапраўдная перабудова ў нацыянальнай сферы, вяртанне да ленинскай нацыянальнай палітыкі немагчымыя без аднаўлення дзяржаўнасці беларускай мовы — як гарантыі таго, што першыя крокі на шляху падняцця прэстыжу нашай мовы не застануцца без працягу.

Безумоўна, вяртанне беларускай мове статусу дзяржаўнасці само па сабе праблема не вырашыць. Аднавядны закон трэба забяспечыць канкрэтную праграму дзеянняў, а не расплыўстымі фармулёўкамі тыпу «палешчыць прапаганду...», «увесці дадатковую колькасць гадзін...», «актывізаваць настаўніцкія калектывы...».

Сярод першачарговых задач павінна быць адкрыццё патрэбнай колькасці (прапарцыянальна нацыянальнаму складу насельніцтва) беларускамоўных дзіцячых садоў, школ, стварэнне беларускіх груп і патокаў у сярэдніх навучальных установах і ВНУ. Трэба неадкладна пазбавіцца ад цяперашняга дыскрымінацыйнага становішча, пры якім настаўнік рускай мовы ў беларускай школе атрымлівае за аднолькавую колькасць гадзін большую зарплату, чым у рускіх школах настаўнік беларускай мовы.

Праблема павароту да роднай мовы актуальная і для дзейнасці Дзяржкамвыда БССР, у сістэме якога мы працуем. Лічым, што неабходна разумная пераарыентацыя выдавецкай палітыкі ў кірунку да нацыянальнай культуры, духоўных патрэб свайго народа. Цяпер на беларускай мове выдаюцца пераважна творы беларускіх пісьменнікаў, навукова-папулярныя кнігі філалагічнага профілю ды некаторыя энцыклапедычныя выданні. Аднак такім «асартымантам» нельга задаволіць ні духоўныя патрэбы гарманічнай, усебакова развітай асобы, ні духоўныя патрэбы ўсёй нацыі. Таму трэба вітаць выданне стотомнай серыі «Скарбаў сусветнай літаратуры», распачатае выдавецтвам «Мастацкай літаратуры». Але шкада, што ў яе не ўвайшлі многія шэдэўры сусветнай класікі. Няма ў нас і прадуманай праграмы далучэння праз родную мову да скарбаў сусветнай класікі дзяцей і юнацтва. Чым растлу-

мачыць, што з трыццаці гадоў не перавыдаюцца па-беларуску творы Ж. Верна, М. Тэна, Ф. Купера, Стывенсана і інш?

Культура ўключае ў сябе не толькі мастацкую літаратуру, але і ўвесь абсяг інтэлектуальнай дзейнасці чалавецтва. Аднак большасць нашых выдавецтваў рухаецца па інерцыі, амаль уся іх прадукцыя рускамоўная. А між тым колькі для павышэння прэстыжу роднай мовы магла б зрабіць «Энцыклапедыя маладой сям'і», іншыя цікавыя, разлічаныя на масавага чытача, на моладзь, выданні, якія выпускае «БелСЭ»? Пакуль што выдавецтва рэспублікі, не маючы адпаведных заявак ад Міністэрства адукацыі БССР, не пайшла насустрач ініцыятывам педінстытутаў, Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны, Беларускага тэхналагічнага інстытута, дзе распачата выкладанне на беларускай мове дысцыплін нефілалагічнага профілю, а без адпаведных падручнікаў і дапаможнікаў выкладчыкі і студэнты сустракаюцца з вялікімі цяжкасцямі.

Некаторыя ж падручнікі «нацыянальнага» профілю не адпавядаюць сучасным патрабаванням, напісаны нецікава, без унутранай любові аўтараў да свайго прадмета, без імкнення выхаваць годнаснага чалавека, патрыста роднай зямлі. Скажам, у першую чаргу датычыць падручнікаў па гісторыі БССР для сярэдняй школы і ВНУ. Надзвычай важны для патрыятычнага станавлення асобы прадмет пазбаўлены самастойнасці, духоўнага напавення і існуе ў якасці не надта абавязковае даважкі да курса гісторыі СССР.

Паўнакроўнае развіццё мовы з'яўляецца гарантам развіцця культуры ўвогуле. Заняпад роднай мовы спрычыніўся да таго, што Беларусь стаіць цяпер на адным з апошніх месцаў па перакладах, выдавочна прайграе ў параўнанні, скажам, з нашымі суседзямі-прыбалтамі, у тэатральным, музычным і выяўленчым мастацтвах, у побытавай, архітэктурнай, прававой і экалагічнай культуры.

Лічым, што для Беларусі на сёння актуальная не толькі распрацоўка праграмы «Родная мова», але і ўсебакова абгрунтаваная, юрыдычна і эканамічна забяспечаная праграма нацыянальнага культурнага адраджэння.

Справа, вядома, не ў абвясненні чарговых дэкларацый, а ў магчымасцях канкрэтнай работы на месцах — у кожнай установе, на кожным прадпрыемстве ёсць паграмадзянску актыўныя людзі, аднак цалкам рэалізаваць сябе можна не пасобку, а супольна. Менавіта гэта ўсвядомілі супрацоўнікі Дзяржкамвыда БССР, што аб'ядналіся ў таварыства «Абсяг». Суполка займаецца культурна-асветніцкай дзейнасцю, выступае з грамадскімі ініцыятывамі, адной з якіх з'яўляецца і гэты ліст.

Супрацоўнікі выдавецтваў «Мастацкая літаратура», «Народная асвета», «Ураджай», «Універсітэцкае», выдавецтва «БелСЭ», «Полымя», «Беларусь», Кніжная палата БССР, «Вышэйшая школа», «Навука і тэхніка», «Юнацтва» — Я. ЛЕЦКА, Р. БАРАДУЛІН, Б. САЧАНКА, Я. ГУЧОК, В. ЗАНЬ, А. МАЖЭЙКА, Я. САЛАМЕВІЧ, Л. МАЛІНІНА, Т. МУХІНА, У. НОВІК, В. СЯРМЯШКА, А. КОСАРАВА, Л. ПЯТРОВІЧ, В. ДРОЗД, Э. ГНЕЎКА, Я. ГАЙШУН, С. МІХАЙЛАВА, А. МАРЧАНКА, Л. КАЗЛОЎСКАЯ, З. САНЬКО, С. ПАНІЗНІК, У. МАРУК — усяго звыш 200 подпісаў.

ЗНАЁМЫ РЭФРЭН І РЭАЛЬНЫЯ ЛІЧБЫ

Па слядах «круглага стала»,
праведзенага Віцебскай
абласной студыяй тэлебачання

За «круглым сталом» Віцебскага тэлебачання сабралася невялікая па колькасці група аднадумцаў-энтузіястаў, носьбітаў і перакананых прапагандаўстаў беларускай мовы. Нябачнымі ўдзельнікамі «круглага стала» былі таксама тысячы тэлеглядачоў, якія трымаюцца розных думак адносна праблемы, якая абмяркоўвалася, што і пацвярджалі іх шматлікія званні ў студыю ў час трансляцыі. Аднак ужо ў ходзе перадачы мне ўвайшлі другі «круглы стол», памеры якога цяжка ўявіць, стол, за якім маглі б сабрацца мільёны людзей, што жывуць цяпер на зямлі беларускай. У кожнага з іх свае адносіны да мовы рэспублікі, дзе яны жывуць, кожны пасобку і ўсе яны разам узятыя — адлюстраванне гістарычнага лёсу шматпакутнага народа і яго шматпакутнай зямлі.

Гісторыя беларускай мовы ведала многае, бачыла рознае — ад прызнання дзяржаўнасці да поўнага адмаўлення. Беларускаму мову цэвалі адрыта і растваралі пакрысе. А яна жыла, змагалася і выжыла, таму што яе носьбітам і захавальнікам быў народ.

Вазьму на сябе смеласць меркаваць, што высвятленне думкі па абмяркоўваемым пытанні ў сотні чалавек, якія жывуць у Беларусі і з'яўляюцца прадстаўнікамі розных грамадскіх пластоў, людзей рознага ўзросту і адукацыйнага узроўню, можна прэтэндаваць на сацыяльны зраз, у якім праяўляюцца многія праблемы ў тым аспекце, у якім яны характарызуюць становішча ў цэлым. Вынікі праведзенага мною анкетавання ўяўляюцца мне цікавымі і ў значнай меры паказальнымі для характарыстыкі цяпершняй моўнай сітуацыі ў рэспубліцы. Ужо пасля апытання 80—90 чалавек пачала вымалёўвацца агульная тэндэнцыя, і далейшае павелічэнне колькасці апытваемых практычна не змяняла вынікаў апытання ў цэлым. Верагодна, анкетаванне насельніцтва сельскай мясцовасці, іншых абласцей, раёнаў рэспублікі магло б унесці ней-

кія нарэнтывы ў гэтыя вынікі, аднак мой шматгадоўны вопыт сувязі з людзьмі з розных куткоў Беларусі дазваляе мне рабіць некаторыя высновы пра агульныя заканамернасці, характэрныя для становішча роднай мовы ў Беларусі.

Анкетуемым было прапанавана некалькі пытанняў: аб іх стаўленні да беларускай мовы ў цэлым і да разгорнутага ў рэспубліцы руху за яе адраджэнне, аб тым, якімі яны хацелі б бачыць гэтыя адносіны ў сваіх дзённых, аб нацыянальнай літаратуры, тэатры і г.д. Характэрна, што некаторыя з тых, хто адказаў, адзначалі, што ў апошні час, калі ўвага грамадскасці пачала больш прыцягвацца да пытанняў нацыянальнай мовы, гісторыі культуры, яны пачынаюць пераглядаць сваё ранейшае, часта негатывнае стаўленне да беларускай мовы. Першае і галоўнае, што звяртае на сябе ўвагу пры падвадзэнні вынікаў анкетавання, — становіцца ў цэлым (на суперак думцы, якая бытуе ў апошнія гады) стаўленне да беларускай мовы ў пераважнай большасці (73%) людзей як беларускай, так і іншых нацыянальнасцей. 7% апытаных вызначылі сваё стаўленне да беларускай мовы як нейтральнае.

Выказваючы рознае, часта адмоўнае, стаўленне да прапанаваных аб уяўленні справядлівасці на беларускай мове, большасць апытаных станюць у цэлым ацэньваюць рух за адраджэнне, больш шырокае распаўсюджанне беларускай мовы. Пераважная большасць апытаных (71%), нават тыя, хто ведае яе кепска ці не ведае зусім, лічаць, што іх дзеці павінны вывучаць і ведаць беларускую мову. Значыць, шматгадоўвал свядома ці несвядома асіміляцыя беларускай мовы, пагардлівасць адносіны да яе не вытэрцілі са свядомасці людзей разумення значнасці сваіх моўных каранёў.

Іа пытанне «Ці шкадуецца вы аб тым, што не ведаеце або недастаткова ведаеце беларускую мову, і ці лічыце гэта стратай у сваім духоўным развіцці?» толькі 36% апытаных

адказалі «так». Нацыянальная мова — нацыянальная гісторыя — нацыянальная культура — духоўнае багацце. Гэтыя паняцці, на жаль, не заўсёды звязваюцца ў свядомасці людзей як звонкі аднаго ланцуга, як паняцці ўзаемазлучныя і ўзаемазалежныя. Чаму не дыскамфортна многім ва ўмовах уяўнага і абуральнага дэфіцыту гэтых духоўных нашоўнасцей? Мне ўспамінаецца расказ знаёмай жанчыны, якая паехала ў Манголію з пцімесячным сынам. У маці амаль не было груднога малака, і на новым месцы хлопчыка кармілі зрэдку малочнымі сумесямі, часцей — сокамі. У паўтарагадовым узросце, працягваючыся ноччу, дзіця прасіла толькі сок. Цяпер яму сем гадоў, малако ён не любіць дагэтуль. Думаючы пра тых, хто не ўвайшоў у тыя самыя 36%, я задаю сабе пытанне: ці можа чалавек адчуваць страту таго, чаго не меў, што было змалку паднесена яму ў крывым люстэрку? Ці не тут хаваюцца прычыны пэўнага супраціўлення з боку патомных беларусаў руху за адраджэнне мовы продкаў, за адраджэнне ў канчатковым выніку нацыянальнай самасвядомасці? Разам з тым, як паказвае апытанне, гэтае супраціўленне носіць часам супярэчлівы, неадназначны характар і распаўсюджваецца далёка не на ўсе цяпер існуючыя сферы дзеяння беларускай мовы, акрамя таго за гэтым процідзеяннем хаваецца часам супраціўленне не толькі мове, колькі з'явам, з мовай звязаным досыць адносна.

Напрыклад, агульнавядомы дэфіцыт высокамастацкай дзіцячай літаратуры. У апошні час у іншых магазінах з'явілася нямецка малюўніча аформленых, выдадзеных на добрай паперы дзіцячых кніг. Аднак кнігі гэты часам так і застаюцца на прылавках пасля таго, як выствяляцца, што выдадзены яны на беларускай мове. А калі паспрабаваць высветліць, колькі бацькоў вяртаюць кнігу на прылаван толькі з-за беларускай мовы, а колькі па прычыне папярэдняга азнамлення з яе зместам? Сярод 60% ад агульнай колькасці апытаных бацькоў, якія купляюць сваім дзецям кнігі на беларускай мове, і сярод 40% — якія не купляюць, чуліся нарананні на тое, што змест гэтай літаратуры часта пакідае жадаць лепшага. Ці прыклад такога роду: рэфран, які набіў аскаміну і гучыць з уснаў пэўнай часткі жыхароў абласнога цэнтру з прычыны іх рэднага наведвання тэатра Я. Коласа ў выніку таго, што са сцэны гучыць толькі беларуская мова, пры бліжэйшым разглядзе высвечвае і іншыя свае вытокі. 63% апытаных адказалі, што не наведвалі б тэатр часцей, калі б спектаклі ішлі на рускай мове. Думаю, што ўсё ж не меў рацыі адзін з апытаных мною

маладых людзей (дарэчы, беларус), калі, адказаўшы на мае пытанні і выказаўшы пры гэтым яўную непавагу да мовы роднай зямлі, ён перамогна і самаўпэўнена дадаў: «Па-мойму, так думае большасць». А між тым, большасць адказала, што жадаюць мець абласную газету, як і цяпер, на беларускай мове, большасць (някх не актыўна, а пакуль толькі пасіўна) выступаюць за пашырэнне сферы развіцця беларускай мовы, большасць не хоча бачыць сваіх дзяцей бясплоднымі Іванмі. Аднак гэта не выклічае сур'ёзных праблем, якія існуюць сёння ў становішчы нацыянальнай мовы, аб якіх з трывогай гаварылі ўдзельнікі «круглага стала». Яшчэ мала актыўных змагароў за сцвярджэнне беларускай мовы як паўнапраўнай мовы паўнапраўнага народа, яшчэ недастаткова актыўных прапагандаўстаў аймачнай гісторыі і культуры ў лепшых праявах іх прадмета нацыянальнага гонару. Вялікую ролю тут павінна адыграць педагогічнае грамадзянскае рэспублікі. Педагог, незалежна ад таго, у якой галіне ведаў ён з'яўляецца спецыялістам, закляніканы быць носьбітам яг агульначалавечай, так і нацыянальнай культуры. На жаль, мы вымушаны сёння канстатаваць сумны фант, што гэтай місіі значнай частка настаўніцтва не выконвае.

На жаль, засталася нерэалізаванай ідэя стварэння рэспубліканскага музея гісторыі асветы Беларусі (такія музеі ёсць у шэрагу рэспублік), дзе можна было б убачыць цэласную карціну гісторыі асветы зямлі, якая мае глыбокія гістарычныя карані барацьбы за святло ведаў, зямлі, асветленай імёнамі яркіх зорак культуры, якія маюць сусветнае значэнне.

Упэўнена, прапаганда ведаў нацыянальнай гісторыі і культуры пазможа абудзіць цікавасць да роднай мовы. Даўно заўважана — людзі, якія не ведаюць гісторыі і культуры роднага краю, не вызначаюцца глыбокімі ведамі і інтарэсам да духоўнай культуры іншых народаў. У гэтым выпадку ў налунасці сімптомы небяспечнай хваробы — агульнага духоўнага збяднення. На цяперашні пакаленні беларусаў кладзецца абавязак адназначна за адраджэнне і захаванне неацэннага багацця роднай культуры і перадачу яе нашчадкам. Важна не забываць гэтага і жыць кожны дзень гэтай думкай.

Н. НІКІЦІНА.

Ад РЭДАКЦЫІ: калі матэрыял ужо быў падрыхтаваны да друку, мы даведаліся аб заўчаснай смерці нашага аўтара, метадыста Віцебскага абласнога інстытута ўдасканалення настаўнікаў Н. М. Нікіцінай.

3 паэтычнага сшытка

Уладзімір СКАРЫНКІН

Разбурыце БУРЫ* душ!

Бураны гневу,
Абурэння буры
Дашчэнт урэшце
Разбурылі БУРЫ.

Даўно ў Бураці,
Пад Магаданам
Падмуркі БУРАў
Зараслі бур'янам.

І ўсё-ткі рана
Радавацца бурна:
Бывае часам
І сягоння БУРна.

Запахне прэса
Поснаю бурдою,
Або хто-небудзь
Блісне кабураю—

І ходзіш ты
Бурклівы і павуры,
Нібы вязень
У халодным БУРЫ.

Журботна і таму,
Што ў час рахманы
Душ чалавечых
БУРЫ не зламаны.

Мы ў БУРЫ душ
Уласнае сумленне
На вечнае
Ссылаем пасяленне.

Няўжо нам будучь
Трызіцца вякамі
Мядзведзі бурыя
З бурундукамі?

Бураны гневу,
Абурэння буры
Душ чалавечых
Разбурыце БУРЫ!

* БУР — барак узмоцненага рэжыму.

Пілоты сцвярджаюць і сведчаць
шафёры:
Чамусьці на месцы аварыі цяжкіх
Не выратавальнікі, а марадзёры
Звычайна раней прыбгаюць за ўсіх.
Гадзіннікі і залатыя пярсцёнкі,
Пагардліва глядзячы ў вочы жывым,
Здымаюць з ахвар бессаромна падонкі
З крывою душой і паглядам крывым.
Кульбіты выконваюць не каскадзёры.
І не бутафорныя блокі гараць.
І «кааператары», як марадзёры,
Здзіраюць паспешна, што можна
садраць.

Мне ўсмешка сягоння нялёгка далася—
Ад жаху і страху сцінаюся ўвесь,
Як быццам аварыя ўжо адбылася,
А выратавальнікі позняцца дзесь.

Рука былога сябрука

Мне часта мроіцца рука—
Рука былога сябрука.

Ад поціску яго рукі
У душы спявалі жаўрукі.

І я сціскаў яе раней
Таксама—як мага мацней.

З-пад гэтай жылістай рукі
Аднойчы выбеглі радкі:

«Няхай прае душа твая—
Табе навек не здраджу я».

О, як удзячны дружбаку
Быў я за прысвячэнне!
За сябра я сваю б руку
Адаў на адсячэнне.

Ды не пайшоў за сябра ў бой
Таварыш мой, паплечнік мой.

Калі ў чаканні сход прыціх,
Падняў руку вышэй за ўсіх.

Не устрымаўся ён—о, не!
Падняў руку супроць мяне.

Падняў, каб толькі дагадзіць
Таму, хто можа ўсіх судзіць.

Падніме ўгору вось такі
У час небяспекі дзве рукі.

Учора зноў на бальшаку
Я з «сябрам» сустракаўся.
Ён працягнуў сваю руку.
А я не парукаўся.

І хай мяне прабачыць бог,
Што парукацца я не змог.

Я сціскаў бы рукой сваёй
Руку з магутнай пяцярнёй,
Каб гэта не была рука
Майго былога сябрука.

3 сонцам на вейках

Гаўрыілу ШУТЭНКУ

Бой жорсткі і кароткі быў.
Аднекуль раптам немец выбег—
І вас навекі асляпіў
Асколачнай гранаты выбух.

З хвіліны гэтай ракавой
Жыццё для Вас—як поле бою.
О, як нялёгка выйграць бой
Разведчыку са слепатою!

О, як няўмольна ў час цяжкі
Адчай да сэрца падпаўзае!
А Вы складаеце радкі —
І ў Вас на вейках сонца ззяе.

У цёплы сонечны дзянёк
На зайздрасць зломку-малаверу
Зноў утыкаеце ў пянёк
Вы сувенірную сякеру.

Не здамся я і сам, калі
Вы будзеце казаць, хоць зрэдку
Пераканана, што пайшлі
Са мною б разам у разведку.

Не цешыць сэрца шэст белых мух:
Хоць белы свет і белы, ды панылы...
Але ўзлятае за аблёкі дух—
І сонца ярка азарае крылы.

Займаюць дух абсяг і вышыня,
Ты спачуваеш слімакам-нябогам.
І паляўнічых прагнага гайна
Дарэмна прытаілася за стогам.

Ніхто твой дух не знішчыць, не заб'е.
Ты нават гучных стрэлаў не пачуеш.
Усемагутным богам сам сябе
Ты на хвіліну нейкую адчуеш.

Ты п'еш нагбом сырую вышыню,
Як некалі ў далёкай маладосці,
І, пэўна, не баішся ўпершыню
Уласным ценем засланіць кагосьці.

В. П.

У цішу крохкую лясную,
У заінелую бязмеж
Ты радасць простую, зямную
Мне адвячоркам прывязеш.

Дзе сіль над Іслачу разліта,
Дзе ледзякі звісаюць з лоз,
Прасейваць шорахі праз сіта
Нам будзе ранішні мароз.

Усё мізэрнае, пустое
Адсецеца само сабой.
Я лёс благаслаўлю за тое,
Што ты са мной, што ты са мной.

ШЛЯХ МАСТАКА заўсёды цяжкі і складаны, тым больш мастака няўрымслівага, творча актыўнага, які не дазваляе сабе стаяць на месцы, шукае новыя берагі ў мастацтве, часам насуперак звыклым густам і ўстойлівым ацэнкам. Ды ўсякае мастацтва скіравана перш за ўсё на ўспрыманне: тэатр не можа без глядача, музыка — без слухача... Так і кожны мастак мае патрэбу перш за ўсё ў прызнанні, у падтрымцы, ва ўсведамленні таго, што ягоная творчасць кагосьці хвалюе, радуе ці прымушае задумацца. Гэта дае новыя творчыя імпульсы, падтрымлівае жаданне ствараць. І як важна, каб увага да мас-

ская старадаўнасць, сама назва якой ужо многае глумачыць слухачам. Яе выканалі М. Пескіна і сам аўтар, утварыўшы тонкі і суладны дуэт. Дарэчы, А. Бандарэнка выступіў у той вечар не толькі як чужы акампаніатар, але і як саліст, даволі спрактыкаваны ў тонкасцяж п'янізму. Ён выканаў уласны фартэп'яны цыкл п'ес для дзяцей (п'есы, напісаныя спецыяльна для дзіцячага музыцыравання і ўжо ўжываюцца ў практыцы Гродзенскай музычнай школы № 1).

Тая самая тэндэнцыя — цікавасць да старажытнаславянскага — назіраецца і ў Санаце для флейты і фартэп'яна, дзе праз віртуозныя пасажы флейты (Аляксей

Музыка

Пакуль — без «лаўраў»

Рысы творчасці маладога кампазітара А. БАНДАРЭНкі

така не спазнілася, каб прызнанне не было рэтраспектыўным, каб наша грамадства, урэшце, не губляла маладых, моцных, яркіх, але непаразумных і таму незаўважаных (ці, наадварот, незаўважаных, а таму не вядомых нікому) талентаў.

Мне нават здаецца куды больш значным праўляць цікавасць да творчасці таго ці іншага маладога мастака, паэта ці кампазітара, чым у чарговы раз увенчваць лаўрамі і без таго імі абцяжаранага «маэстра», які часам, на жаль, спачывае на іх, і не больш...

Вось чаму вельмі своєчасовай падзеяй у жыцці маладога гродзенскага кампазітара Андрэя Бандарэнка падаўся яго творчы вечар, наладжаны па ініцыятыве Гродзенскага абласнога аддзялення Музычнага таварыства БССР і музычнага вучылішча. І хаця музыка А. Бандарэнка ўжо гучыць у рэспубліцы і за яе межамі і, па сутнасці, вострага дэфіцыту папулярнасці ён не адчувае, тым не менш, думаецца, гэты аўтарскі канцэрт надоўга застанеца ў памяці кампазітара і ягоных землякоў — аматараў музыкі.

Першы крок да прызнання, першая своеасабітая творчая справаздача перад музычнай грамадскасцю роднага горада... У праграме была пераважна камерная музыка, бо, на жаль, выканаўчыя сілы Гродзеншчыны пакуль (хоцця спадывацца, што пакуль) не маюць магчымасці прадставіць на суд слухачоў ужо атрымаўшы прызнанне буйнай харавыя і аркестравыя творы А. Бандарэнка. Але тое, што прагучала, таксама дазволіла класіфікаваць ўражанне пра стыль кампазітара, пра тыя вытокі, што жыцьцё ягоную творчасць, пра думкі і праблемы, што хвалююць маладога аўтара.

Паспрыяў гэтаму і сур'ёзны, удумлівы дыялог, які вяла з публікай музыказнаўца Святлана Калчанова. Яна даволі поўна і дакладна прадставіла творчы партрэт кампазітара, вырашыўшы вельмі няпростую задачу: перакласці надта складаную мову музыкі на зразумелую для ўсіх мову слоў. Яе тлумачэнні, безумоўна, дапамаглі слухачам праігнаваць у аўтарскую задуму твораў. Напрыклад, Струнна-квартэты, насычанага глыбокім філасофскім зместам. Выкананы Анатолем Сматрыцкім (1-я скрыпка), Наталляй Трухан (2-я скрыпка), Алегам Целяніным (альт) і Мірай Пескінай (віяланчэль), твор гэты выявіў даволі высокі прафесіяналізм А. Бандарэнка.

З вялікай цікавасцю аўдыторыя ўспрымала і тры яго п'есы для фартэп'яна, натхнёныя выканання маладым п'яністам Уладзімірам Лябецкім, вяртанне якога ў Гродні пасля вучобы ў кансерваторыі значна ажывіла канцэртнае жыццё горада. Яркая і кантрастнасць вобразаў, тыповыя для многіх твораў А. Бандарэнка эвонавасць гучання, эпічны размах, старажытнарускі каларыт музычнага тэматызму паказалі пераемнасць творчасці маладога кампазітара ў адносінах да лепшых старонак рускай класічнай музыкі.

Увогуле ж, імкненне да старажытных вытокаў, да найшырэйшага пласту мастацкай культуры, з якога ўзніклі крэўныя сувязі ўсходнеславянскіх народаў, — адна з найбольш характэрных рыс творчасці А. Бандарэнка. І гэта выяўляецца ў самых розных ягоных творах. Прынамсі, у выкананай на канцэрце фантазіі для віяланчэлі і фартэп'яна «Славян-

Шчэрба), часам прарэзлівыя, дысанантныя акорды фартэп'яна (Людміла Нікіціна) прабіралася абрамляючая твор тэма царкоўнага велікоднага напева, быццам сімвал вечнага, непазбыўнага, мудрага...

Моцная цікавасць да царкоўнай музыкі як да аднаго з ярчэйшых пластоў нашай старажытнай культуры таксама ўласцівая А. Бандарэнку. Прычым, гэта не дзіва сённяшняму часу, а даўно сфарміраваная і цалкам асэсаваная пазіцыя. І таму зусім натуральным было з'яўленне ў праграме вечара двух духоўных твораў, якія прагучалі ў выкананні хору пад кіраўніцтвам Ларысы Іконнікавай. Глыбокая, маральна ўзвышаная і чыстая, урэшце, проста сама па сабе прыгожая музыка паказала бліскучае веданне аўтарам традыцый славянскіх царкоўных спеваў, не даючы ў той жа час забыцца, што аўтар — наш сучаснік, кампазітар канца XX стагоддзя. Хор выканаў таксама апрацоўку беларускай народнай лірычнай песні «Даўно, даўно тое было...» — гэта засведчыла, што А. Бандарэнка неабыхавы і да нашага нацыянальнага фальклору.

Выступленне хору было апошнім у праграме канцэрта. І вось — аваяцыя. Гродзенцы віталі і віншавалі свайго таленавітага земляка (дарэчы, не ўсякі абласны цэнтр можа пахваліцца «ўласным» членам Саюза кампазітараў СССР). Нягледзячы на пэўныя складанасці з арганізацыяй, на недахват часу для рэпетыцый і да т. п., творчы вечар Андрэя Бандарэнка ўсё ж такі ўдаўся. Напэўна, у яго яшчэ будуць такія вечары і, хочацца спадзявацца, на больш высокім узроўні. Ну, а гэты дасць упэўненасць у правільнасці абранага шляху, ва ўласных сілах, дасць той неабходны імпульс для новых дасягненняў.

Успамінаецца, як адзін з удзельнікаў вечара, вядомы дзеяч культуры Беларусі А. Чопчыц з гонарам пералічыў імёны вядомых беларускіх кампазітараў — ураджэнцаў Гродзеншчыны, ды з яшчэ большым гонарам гаварыў пра Андрэя Бандарэнку, які застаецца верны роднаму гораду.

У гэтым ёсць праблема, надта актуальная і далёка не адназначная. Вядома, у сталічных гарадах станаўленню і развіццю маладога талента спрыяюць інтэнсіўнае канцэртнае жыццё, тэатры, выстаўкі і да т. п., менш праблем з выкананнем уласных твораў (усё ж такі ёсць і аркестры, і цудоўныя салісты). Але ж неабходна ладзіць умовы для актывізацыі музычнага жыцця і «на месцах», адкрываць філармоніі, канцэртныя залы, ствараць аркестры...

А для гэтага, безумоўна, патрэбна вялікая дапамога адпаведных кіруючых устаноў, і ў першую чаргу фінансавая. Бо значна больш правільным і надзейным падаецца шлях збліжэння сталіцы і правінцыі, чым, наадварот, іх далейшае размежаванне. Тады, я ўпэўнены, многія маладыя гродзенцы, віялянты, гамільчаны і іншыя не захочуць рабіцца мінчукамі. Але ж, паўтаруся, трэба ствараць умовы для нармальнага жыцця і росту тых талентаў...

Не хочацца канчаць на песімістычнай ноте. А таму пакіньме ў душы надзею на лепшае і яшчэ раз падзякуем Андрэю Бандарэнку і арганізатарам ягонага вечара.

Аляксей САЛАДУХІН.

г. Гродна.

ПРЫЗНАЦА, я так і не зразумеў, ці быў патрэбны сёлета Вільнюсу фестываль «Прыбалтыйская тэатральная вясна»? Не-не, усё прайшло прыстойна, у падкрэслена дэславым стылі, на трывалым грунце не адным годам набытых традыцый. Фестываль заставаўся фестывалем, з уласцівым толькі яму тонам, і разам з тым, быў зусім не падобны на ранейшыя «тэатральныя красавікі».

Зрэшты, растлумачыць гэтую супярэчліваць можна вельмі проста — узровень конкурсных спектакляў істотна і не ў лепшы бок розніўся ад таго, да якога мы прывычаліся за час існавання «Прыбалтыйскай вясны». Мне, аднак, такое тлумачэнне не цікавае, бо, шчыра кажучы, палымныя, з прывычаннем размовы пра тэатральны крызіс ужо надакучылі і навяваюць сум. Тэатр — гэта ўсяго толькі тэатр, не больш і не менш. І хіба ж не сказана: дух дыхае, дзе хоча...

ЛЮСТРА СЦЭНЫ сёння рассунута да неймаверных памераў. На падмошкіх жыцця адбываецца ўразлівае відовішча, наскрозь канфліктнае, з невызнаным пакуль што фіналам. І калі я дазволіў сабе ўсумніцца ў спалучэнні «фестываль і Вільнюс», дык гэта не значыць нічога, акрамя таго, што ўласна тэатру цяпер няпроста знайсці сваё «не больш і не менш».

Назва фестывалю — «Прыбалтыйская вясна» — гучала сёлета сімвалічна і поўнілася зусім не тэатральным сэнсам.

Духоўныя прыярытэты нашага зменлівага часу прымусілі пераасэнсаваць адносіны творчай інтэлігенцыі, у тым ліку і дзеячаў сцэны да таго, што мы абагульнена называем «палітыкай». Ідэя ўнутранай свабоды, якой творца можа дасягаць нават пры таталітарным рэжыме, не страціла, вядома, сваёй прыцягальнасці. Аднак, як высвятляецца, менавіта сёння многія аддаюць перавагу не натхнёнай засяроджанасці, але актыўным формам грамадскай дзейнасці. Гэта адчувальна паўсюль і асабліва ў Прыбалтыцы, у Літве. Прафесар кансерваторыі Вітаўтас Ландсбергіс, даследчык, калі не памыляюся, творчасці Чурлініса, — старшыня савета сямнаццаці Літоўскага руху за перабудову, народны дэпутат СССР... Драмабург Казіс Сая... Акцёр Рэгімантас Адамайціс... У памяшканні СТД Літвы на плошчы Гедыміна — штаб-кватэра «Саюдзіса»...

Дыягносту гасцю тут ледзь не кожны крок дае падставы для разваг і пытанняў. Міжволі напрошваюцца параўнанні... Чаму, напрыклад, тое, што ў «нас» завецца «самвыдам» і пастаўлена па-за законам, у «іх» друкуецца нават у дзяржаўных друкарнях і распаўсюджваецца без абмежаванняў? І ў якім «асартыменце!» — «Ат-гімімас/Возрождение», «Согласие», «Саюджэ жыніс», «Аўшрыне», «Эўропа» (блок цэнтральных выданняў ЛРП)... Чаму ў мінскай газеце крамольная абрэвіатура БНФ згадваецца выключна з дадаткам «так званы», а ў вільнюскай можна прачытаць і такое: «Спі-

плья аб'явы, распаўсюджвання неафіцыйнай Літоўскай дэмакратычнай партыі, склікалі на жалобнае мерапрыемства»? Чаму мы ўсё яшчэ былі вымушаны задавальняцца дэзінфармацыйным «шэдэўрам» — тасаўскім паведамленнем пра падзеі ў Тбілісі 9 красавіка, калі ўся Літва ўжо глядзела па сваёму тэлебачанню сумленны

ці адкрытым дыктаце, можна правільна зразумець, дзе ў нас сілы рэакцыі, а дзе — прагрэсу».

Дзесяці дэні, праведзеных у Вільнюсе, зразумела, мала для таго, каб дасканала разабрацца ў працэсах, якія вызначаюць жыццё нашых суседзяў. І разам з тым, дастаткова (гаспадары фестывалю паклапаці-

быўнае права на ўнікальнасць мыслення, пачуццё, абаранялася права на родную мову». Гэта словы не мастацкага крытыка, а першага сакратара ЦК КП Літвы Альгірдаса Бразаўскаса.

Хто хоць збольшага сочыць за прыбалтыйскім тэатральным працэсам, пацвердзіць: у тым, што сёння на гарадской плош-

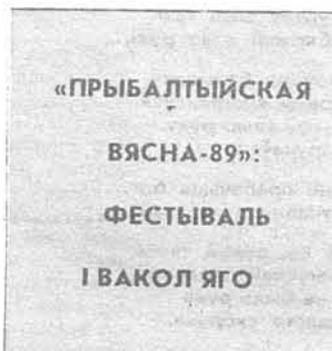
прыз за самы агрэсіўны спектакль, сёлета ён абавязкова належаў бы пастаноўчыку «Даўгавы» В. Мацулевічу. «Песня — скарга. Песня — патрабаванне не адбіраць у латышоў той адзіны куток на беразе Балтыйскага мора» (чытую буклет) досыць часта зрываўся на крык, бо да абранай мэты рэжысёр рушыў надта

Андрэй ГАНЧАРОЎ

ТЭАТРАСФЕРА

На сцэне...

...і на плошчы.

рэпартаж з Грузіі і відэахроніку трагічнай ночы?..

Я не настолькі наіўны, каб не ведаць адказаў на гэтыя і іншыя «чаму». Спадзяюся таксама, што ў стане адрозніць экзотыку ад сутнасці. Можна было б і ўвогуле ўстрымацца ад падобных, магчыма, залішне «лабавых» супастаўленняў. Але ў Вільнюсе мне чамусьці не раз прыгадалася, як з трыбуны адной нашай прадстаўнічай рэспубліканскай нарады прамोўцы ледзь не ва ўльтыматыўным тоне патрабавалі ад высокага маскоўскага гасця — «навадзіце парадак у Прыбалтыцы»!

«Пазіцыя, занятая Літоўскім рухам за перабудову, усімі дэмакратычнымі рухамі ў СССР, — піша адзін з лідэраў «Саюдзіса» Рамуальдас Озалас, — гэта менавіта пазіцыя, а не апазіцыя. Нездарма М. С. Гарбачоў імкнецца і рашучасць СССР па-новаму думаць і жыць звязаў з інтарэсамі ўсяго свету: СССР сфарміраваўся, выяўляючы агульныя тэндэнцыі Новага часу (самым заганным з іх у многіх краінах свету шлях перапыніў дэмакратычны лад жыцця, а ў СССР яны выліліся ў крайнюю форму), таму перабудова — гэта не нейкая «ўнутраная» палітычная кампанія, а палітычная праграма, якая спрабуе адрадыць магчымасць сусветнага гістарычнага прагрэсу ў рэгіёнах СССР, якая спрабуе ўключыць Савецкі Саюз у нармальнае агульнасусветнае развіццё. Толькі з гэтага пункта гледжання, калі ў баталіях інтарэсаў галоўнае патанае ў дэмагогіі

ліся пра гэта), каб адчуць і ўбачыць, які значны рывок зроблены тут на дыстанцыі дэмакратызацыі. Не ведаю, як на конт магчымасці перамогі перабудовы ў адной, асобна ўзятай рэспубліцы, але многія з убачанага ў Літве прываблівала.

І справа нават не ў тых ці іншых рэаліях (прыклады можна множыць, у тым ліку і такія, што напалохаюць ідэалагічна вытрыманага чытача). Яны старэюць, губляюць вострыню, бо жыццё ідзе наперад. Тое, што яшчэ зусім нядаўна гарача дыскуціравалася, замацоўваецца дзяржаўнымі рашэннямі.

Калі ж насмеліцца сфармуляваць галоўнае ўражанне, я сказаў бы так: у Літве вельмі ганарача і вельмі даражаць набыткам чатырох гадоў перабудовы, каб не ўсведамляць згубнасць рэзкіх і няўзвжаных учынкаў. І таму, вызначаючы кірункі, тут вераць, што ад празмерных хістанняў засцеражэ годнасць і культура нацыі.

А ШТО Ж ТЭАТР? «На шляху да нацыянальнага адраджэння і сацыяльнага прагрэсу творчая інтэлігенцыя — наша асабліва надзея і апора. Менавіта ў асяроддзі мастацтва квітуюць і свецяць усім высакародным гуманістычным ідэалам, адбываецца бесперапынная гістарычная эстафета духоўнасці. Нават у самыя цяжкія гады ў гэтым асяроддзі заставаўся нязломныя волаты духу. Тут заўжды захоўваліся суверэннасць чалавека, яго няз-

чы цікавай, чым у глядзельнай зале — немалая заслуга тэатра. Таму, мабыць, фестывальная аўдыторыя, звычайна такая патрабавальная, сёлета была надзіва памяркоўнай. Усе нібыта пагадзіліся, што тэатр мае права на паўзу. І вольны трымаць яе столькі, колькі палічыць патрэбным.

Так, мы глядзелі спектаклі «другога эпафона», якія не прэтэндавалі на пераварот нашых уяўленняў пра тэатр. Адсутнасць у конкурсе новых работ прызнаных лідэраў — Някрошуаса, Вайткуса, Шапіры, Міківера аказалася для фестывалю незаменнай. Справа не ў гіпнозе гучных імёнаў, а ў тэатральным першародстве, якое гэтыя імёны ўвасабляюць.

Ці не ўпершыню было прыкметна, што паводле ўмоў у «Прыбалтыйскай вясне» ўдзельнічаюць спектаклі мінулага года. Больш ці менш удалыя, яны неслі адбітак ужо адчутага і дадуманнага, успрымаліся водгулле падзей, на якія тэатр у свой час палічыў патрэбным у той ці іншай форме адгукнуцца. І «Сабор» Юст. Марцінкявічуса з Папавяжыса, і «Даўгава» Я. Райніса з Валміеры нібыта доўжылі рэха шматтысячных мітынгаў і маніфестацый. Першы з гэтых спектакляў пастаўлены паводле гістарычнай хронікі, другі — алегарычная «песня сірот», як вызначыў жанр сам латышскі класік, але ў абодвух выпадках рэжысёры не скупяцца на асучасненны масоўкі, выплёскаюць проста ў залу лозунгі, заклікі, песні.

Калі б на фестывалі быў

ўжо напасткі. Таму, напэўна, у заключным пратаколе фестывальнага журы валміерскі спектакль не згадваўся ані словам. Можна было не згадваць яго і ў гэтых нататках, калі б не адна акалічнасць.

Я глядзёў «Даўгаву» і, як ні дзіўна, успамінаў... «Званы Віцебска» і «Сымона-музыку», «Клеменса» і «Тутэйшых» — колішнія «каронныя» спектаклі В. Мазынскага і В. Маслюка, якія прапаноўвалі куды больш высокую якасць размовы пра тое самае, але не зведалі такой глядацкай падтрымкі. У латышскай пастаноўцы, разлічанай на поспех, кантакт паміж сцэнай і залай адбываўся не на ўзроўні мастацтва, ды калі б удзельнікі «Даўгавы» раптам абурыліся: «Які суддзя ўкажа нам, наколькі гучна можна назваць па імені Латвію?!» — салідарныя глядачы абурыліся б услед за імі.

Эстонскі Маладзёжны тэатр прапанаваў на фестываль досыць рызыкоўны эксперымент пад назвай «ці здолеем высмеяць Сталіна?» — спектакль «Вышэйшы клас». Песа англійскага драматурга Дж. Паўнэла (як не раз падкрэслівалася, твор не набыты Міністэрствам культуры СССР і іграцца з літасцівага дазволу аўтара) нечаканая для нас і таму, што гэта палітычны фарс, і таму, што дзеся адбываецца ў крамлёўскім кабінете Сталіна, куды Жданаў прыводзіць кампазітараў Пракоф'ева і Шастаковіча. Пачынаецца вар'яцкая ноч — мора каньку, трызненні пра «мастацтва, патрэбнае народу», езуіцкія

«Нашы на фестывалі»: працу Беларускае тэлебачанне (інтэрв'ю ў рэжысёра Я. Вайткуса бярэ крытык В. Раціцкі); выступае Г. Колас; Н. Румянцава, В. Луцкія

гульні ў «кошкі-мышкі». Апафеоз гэтага вар'яцтва — у чатыры рукі (за раялем Шастаковіч з Пракоф'евым), у дзве галавы (Сталіна і Жданава) вырашана сачыніць штосьці геніяльнае, ці то оперу, ці то араторыю...

Сачыніць, вядома, не ўдалося. Але ці ўдалося — высмеяць. Спектакль ставіў пытанне інакш: ці здатныя мы — і тыя, хто на сцэне, і тыя, хто ў зале, — смяяцца з асобы, якая адна ўвасабляе ледзь не ўвесь жах эпохі? Унікальнасць нашага, больш чым трыццацігадовага вопыту развіцця з мінулым у тым, здаецца, што нам і дагэтуль — не да смеху. Нават эстонскаму тэатру, вольнаму ад многіх комплексаў, не ўдалося рэтрансліраваць англійскую п'есу. Гумар набываў «чорную» афарбоўку, і тут ужо, мусіць, нічога не зробіш (за выкананне ролі Сталіна акцёр Т. Карк атрымаў прыз, і на фестывалі жартавалі, што вось, маўляў, адраділі «сталінскую прэмію»). А ўвогуле, на мой погляд, спектакль пра тое, як цяжка быць Шастаковічам...

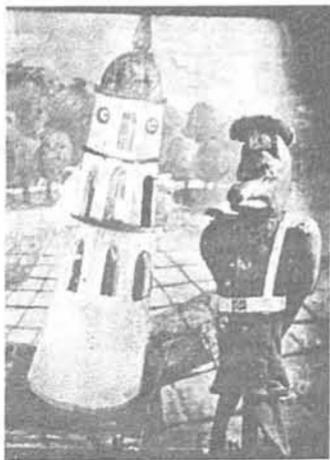
Між іншым, «эстонскі эксперымент» з поспехам завяршылі студэнты Літоўскай кансерваторыі, якія ў пазаконкурснай праграме паказалі гэтым фестывалю спектакль «Калыханка рэвалюцыі». Жанр гэтага азартнага відовішча, дакладна вытрыманага ў традыцыях тэатра шопкі, стваральнікі вызначылі досыць грувацкім словазлучэннем «білінгвістычная палітычная містэрыя-істэрыя-фарс». Але змест убачанага я пераказваць не буду, пакуль не праясніцца значэнне тэрміна «дыскрэдытацыя» ў адным з канадаўчым акце.

Так атрымалася, што я сурочыў «Гамлета», выказаўшы ў адной са сваіх публікацый думку пра «неблагія шанцы на поспех» спектакля Тэатра-студыі кінаакцёра ў конкурсе «Прыбалтыйскай вясны». Каюся, вінаваты. Але, напрыклад, літоўскі крытык Д. Юдэлявічус трапіў у больш далікатнае становішча. Яго рэцэнзія на «Гамлета», напісаная паводле мінскіх уражанняў, выйшла ў свет раніцай пасля таго, як адбыўся вільнюскі, фестывальны паказ спектакля. І паважаны калега мусіў выказаць сваю версію тэатральнага здарэння, калі, аказваецца, адзін і той жа сцэнічны твор можа быць сыграны «з дакладнасцю да наадварот».

У прыцыпе ж, не здарылася нічога надзвычайнага, хіба што Б. Луцінка не выйграў фестываль. Хоць выйграваць сёлета было і можна і трэба. Мы даўно ўжо не мелі такой важкай заяўкі на творчае лідэрства ў «Прыбалтыйскай тэатральнай вясне».

І я не баюся папроку ў перабольшванні. Яго наўрад ці зробіць той, хто быў сведкам сапраўднага поспеху «Гамлета» на нашым фестывалі ў Гродне. Няўдача ў Вільнюсе, дзе рэжысёр не разлічыў, што адбудзецца са спектаклем у выніку пераносу на вялікую сцэну, — гэта няўдача асобнага паказу, якая, думаецца, не ўплывае на значэнне луцінкаўскага працэтання трагедыі Шэкспіра як вельмі красамоўнага мастацкага аргумента ў глыбокай размове з сучаснікам.

Галоўны прыз фестывалю застаўся сёлета ў Вільнюсе. Лепшым быў прызнаны спектакль «Тут не будзе смерці», пастаўлены ў Акадэмічным тэатры драмы рэжысёрам Р. Тумінасам. Хтосьці палічыў гэты твор новым словам у мастацтве, хтосьці — другасным, нават прэтэнцыёзным. Я не настолькі катэгарычны, але, відавочна, сёлета пераможца ўсё ж не адпавядаў надзвычай высокаму творчаму крытэрыю, выпрацаванаму ўсімі папярэднімі

«Калыханка рэвалюцыі» ў пастаўцы студэнтаў Літоўскай кансерваторыі.

раундамі «Прыбалтыйскіх вяснаў». Вобраз часу ў літоўскім спектаклі быў вынайздзены, але не здабыты.

ПАЗАКОНКУРСНАЯ ПРАГРАМА «Прыбалтыйскай вясны» па агульнаму прызначэнню была сёлета цікавейшая за конкурсную і, можна сказаць, падтрымлівала фестывальны прэстыж.

Уразіў спектакль Тэатра горада Турку (Фінляндыя) — «Хаапоя» Ю. Кюляяскі, названы імем злодзея, гэткага фінскага Кудзьяра, легенду пра якога распавядае вандружная трупа. Дзве п'есы Ібсена паказаў нарвежскі Нацыяналтэатр. Такім чынам, задума зрабіць фестываль міжнародным набывала паспяховае ўвасабленне.

Адбылася новая сустрэча з рэжысёрам Я. Вайткусам. Ён, як вядома, пакінуў каўнаскае тэатр і вядзе цяпер акцёрскі курс у кансерваторыі (дарчы, «Калыханку рэвалюцыі» паставілі яго студэнты). Спектакль «Абуджэнне» А. Шкемы, які мы бачылі, Вайткус выпусціў у Акадэмічным тэатры драмы. Дзея адбываецца ў 1940 годзе, у засценках каўнаскага НКУС. Дзе сустрэліся былія школьныя сябры, адзін з якіх следчы, другі — вязень... Тры гады глыбокага прасвечвання чалавечай псіхікі, цяжкае, амаль натуралістычнае відовішча... У гутарцы рэжысёр параўнаў гэты спектакль з непрыемнай, нават бруднай працай, якую хочаш не хочаш, але трэба рабіць, вымушаны.

У фестывальным клубе даўно канцэрты вядомы саксафаніст П. Вішняўскас. Я не знаўца джаза, але то быў, на мой погляд, сапраўдны тэатр. Асабліва, калі ў адзін з вечараў у імпрывізацыйным саборніцтве вышліся Вішняўскас, абаяльны скрыпач з фінскага спектакля Энтані і... «зорка» літоўскай сцэны Уладас Багдона!

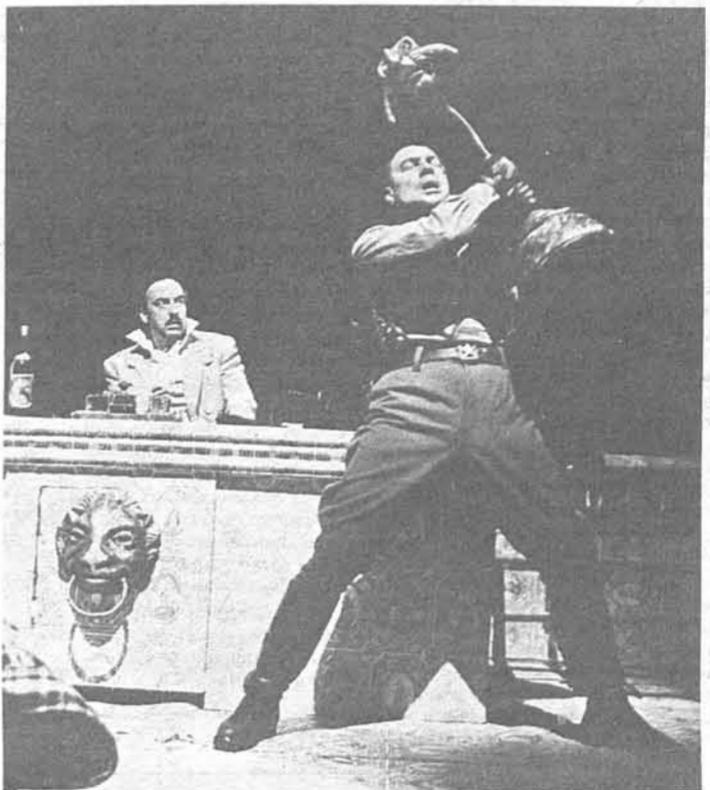
Злобу дня магло канцэнтравать невялікае газетнае паведамленне. Напрыклад, пра візіт групы літоўскіх гісторыкаў у ЦК КПСС, пад час якога было прызнана існаванне дагавораў СССР і Германіі з сакрэтнымі дадатковымі пратаколамі, а таксама выказана разуменне імкнення народаў Літвы, Латвіі і Эстоніі атрымаць палітычную ацэнку падзей 1939 — 1940 года і адпаведна — сталінскай знешняй палітыкі ў дачыненні да гэтых трох прыбалтыйскіх дзяржаў.

Альбо — шматтысячнае жалобнае шэсце ў памяць аб загінуўшых у Тбілісі.

Ці такі вось эпізод. Магчыма, не з самых значных, але... У заключны дзень фестывалю ўсіх запрасілі на цырымонію ўручэння ўзнагарод, якая мела характар адбыцця ў Палацы мастацтваў на плошчы Кутузава, 5. Пасля цырымоніі (дарчы, сёлета самай непрацяглай за ўвесь час існавання «Прыбалтыйскай вясны»), я купіў «Вячорку» і даведаўся, што плошчы Кутузава больш няма ў Вільнюсе. «З гэтага часу яна называецца плошчай С. Даўкантаса».

Т. Карк у ролі Сталіна. Спектакль «Вышэйшы клас» Маладзёжнага тэатра Эстоніі.

«Абуджэнне» А. Шкемы. Сцэна са спектакля Акадэмічнага тэатра драмы (Вільнюс).

Сцэна са спектакля «Тут не будзе смерці» В. Кукуласа — Р. Тумінаса (галоўны прыз фестывалю).

Фота А. ДЗМІТРЬЕВА.

Падзеі, на фоне якіх праходзіў фестываль, пастаянна нагадвалі, што зараз — красавік 89-га і што з часу апошняй нашай сустрэчы мінуў год. Памятаецца, летась у Калінінградзе мы глядзелі спектаклі (якія былі спектаклі!) і знаёміліся з прывезенымі эстон-

скай дэлегацыяй матэрыяламі аб'яднанага пленума творчых саюзаў. Сёлета, як мне падалося, мы знаёміліся са спектаклямі, — і стараліся не прапусціць нічога з таго, што адбывалася навокал.

«...ЖЫЎ ЯК ПАЭТ»

Сярод ахвяр барацьбы з фашызмам — і радавы кулямётнай роты камуніст Генадзь Шведзік, які загінуў 11 кастрычніка 1942 года ў баі ля вёскі Дваешкі на Смаленшчыне. Загінуў у тым баі не проста дваццацівасьмігадовы юнак. Загінуў і таленавіты паэт, што паспеў сказаць у літаратуры толькі сваё першае слова.

Слова ж гэтае было самастойнае і важнае. У гэтым пераконваешся яшчэ раз, калі перагортаеш старонкі зборніка Г. Шведзіка «Матчына сляза», складзенага ўдавой паэта Б. Рубінай і выпушчанага выдавецтвам «Мастацкая літаратура». Эмблема на вокладцы знаёмая — пяро, ахопленнае полымем. У гэтай серыі раней выходзілі кніжкі празаіка Хвядоса Шынклера, паэтаў Алеся Жаўрука, Міколы Сурначова. У кнігі ўключаліся не толькі іх творы, але і згадкі сяброў пра аўтараў, іх лісты з пярэдняга краю вайны.

Гэтак жа складзены і зборнік «Матчына сляза». Адкрываецца ён «Словам пра друга» Р. Бярозкіна. У «Слове...» — вяртанне ў перадаважныя гады: «Па горадзе хадзіў надзіва прыгожы юнак: кучаравы, блакітнавокі, у панашанай скураной тужурцы. Хлопец заўсёды спяшаўся і, прыціснуўшы да сцяны або ў кут любога, хто трапляўся пад руку, «душыў» яго вершамі: «Думай! Багрыцкага, лірыкай Гейнэ, уступам да куляшоўскага «Аманала».

Працяг гэтага вяртання — у вершах Г. Шведзіка: з першымі творамі, як вядома, ён выступіў яшчэ ў 1929 годзе. Пісаў па-яўрэйску. Выдаў зборнік паэзіі «Старт», пазаму для дзяцей «Наш Дзім» і кніжку «Вершы». Па-беларуску паэзія Г. Шведзіка была прадстаўлена зборнікам «Лірыка», выпушчаным яшчэ ў 1962 годзе. У «Матчынай слязе» значна больш вершаў, яны гучаць па-беларуску дзякуючы майстэрству Э. Агняцвет, А. Вольскага, П. Макаля, Р. Барадуліна, Ф. Баторына, А. Зарыцкага, А. Вялюгіна.

У асобных раздзелах аб'яднаны падборкі «Далёкі Усход» і «Бірабіджанскія вершы». На Далёкім Усходзе паэт у свой час працаваў камунарам, адкуль і прывёз усхваляваны радкі, напоўненыя ўражаннямі ад наведвання незнамых дагэтуль яму мясцін. У гэтых вершах, увогуле, як і ва ўсёй творчасці Г. Шведзіка, значнае месца адведзена тэме братэрства, дружбы савецкіх народаў. Пра яе, дружбу, пісаў ён і на фронце, бо быў упэўнены: «наша дружба, нібы песня, што вялікі склаў паэт. Яна вельмі сонцам веснім асвятляе вечно свет».

Тут жа — лісты паэта з фронту, адрасаваныя жонцы: «Настрой у мяне аптымістычны, я веру ў хуткую нашу перамогу і спадзяюся, што мы неўзабаве сустрэнемся»...

«Слова пра друга» Р. Бярозкіна канчае так: «Ён жыў як паэт. Ён загінуў як паэт і воін, чыё палкае, шчырае слова не разыходзілася са справай, з учынкам і з дзеяй».

Кніжка «Матчына сляза» гэта пацвярджанне.

А. КУНЦЭВІЧ.

Людміла КАТРАНЖЫ

ЛІСТ ДА СЫНА

Прывітанне, сынку, плоць ад плоці, дзіця прыроды і пароды май! Як жывеш? Ці здаровы, што задумаў на заўтра, непрадказальны мой Гома Сапіенс?

Пішу табе на Усход, Заход, Поўнач, Поўдзень — дзе б ты ні жыў і як бы ні называўся: Гома, Хома ці, можа, проста Хама. Адным словам, пішу Чалавеку, табе, значыць, разумніку мой ненаглядны! Лепей было б, вядома, пагаварыць нам саманасам, але дзе там!.. Усюды тлум ды шум, гудуць індустрыялізацыі, выюць гарластыя рон-ансамблі! Не пачуеш, аглухлы мой. А я ж цябе магутным здароўем надарыла! Бывала, лядамі скаваная, сама ледзь жывая, а мой Гома Сапіенс — сапе. Дыназаўры павымерлі, а ты выжыў! Бо я табе кроў гарачую і розум, гэты самы сапіенс, дала!

Вось наконт сапіенса і пішу табе, Гома мой гарачы, звяртаюся да тваіх сыноўскіх пачуццяў, хаця... Што гаварыць! Многія дзеці за пачуцці да бацькоў бяруць... Чым могуць: «жыгулямі», грашамі, сама меней салам ці бульбай.

Нарадзіла я цябе, разумнік мой, а да канца зразуменьце не магу. То ганаруся — у космас жа вырваўся! — то... вочы б мае цябе не бачылі! Што ты цягнуў туды з сабою?! Вянец тварэння майго, Сапіенс незгаворлівы! Мала таго, што мяне тут, дома, трасе ад тваіх ваенных гульняў, ты яшчэ ў космас хочаш войны перанесці, каб іншыя галантыкі на мяне пальцамі тыцкалі!?

І з самага маленства так!.. Варта было мне толькі адварнуцца — зараз жа нешта і натворыш, творца апантаный!.. То страла, то ружо, то гармата! — То ракета... то... вымавіць страшна!

Нам спаюю з твайго нараджэння няма! Я дзеля чаго табе у твой розум супярэчлівасці падкінула? Каб ты ў спрэчках мог ісціну нарадзіць. А ты во які: не сябе крытыкуеш, не з сабою спрачаешся — з іншымі! Ды яшчэ ваяваць бярэшся! Ці можна вытрымаць такое?! Ты ж маё найлепшае тварэнне! Ты ў мяне адзін разумны, а галоўнае — ты СА-ПІ-ЕНС, а не ХА-ПІ-ЕНС. Не блытай, непаўторны мой, прашу цябе!

Я маці, таму шмат чаго даравала, спадзеючыся на лепшыя парыванні твайёй душы. Ты ж паўстаў на ногі — я табе не забараняла! На здароўе! Бяры сваю прамую постаць і сумленна набывай радыкуліт. Не захацеў хадзіць пехам — калі ласка! Сядай у «жыгулі» ці ў якую «тайёту», а гіпадынамія вярхом на табе паедзе. Ты хочаш пераўтвараць? Валай. Але ўсяму ёсць мяжа, бязмежны мой! Навошта перакручваць мае рэкі? Урадлівыя палі і лугі ператвараць у азёры, празрыстыя азёры — у балоты, а жывыя балоты — у пустыні!?

А колькі дрэў ты згубіў з таго часу, як злез з дрэва?! (Лепей не злазіў бы!) Бо, відаць, адтуль цягнецца твой запал сячы сун, на якім сядзіш, Сапіенс неўтаймоўны! Вось чаму сёння тваіх малодшых братоў і сяцёр

толькі і знойдзеш, што ў Чырвонай кнізе.

З фабрык, заводаў у рэкі бруд спускаеш і нават уласныя машыны ў рэках мыеш, а потым тую ваду п'еш. А гэта ўжо горш за чарніла. Праўда, ведаю: зараз не ўжываеш. Але табе «завязваць» трэба не толькі з чарніламі, бяздонны мой. Загубіш розум — рыдлёўкай у галаву не накідаеш! Памятай!

Вельмі розны ты ў мяне, паследак, паскрэбак мой адзіны; вялікі і нізкі. Вялікі, калі думаеш пра галодных — робіш рэвалюцыі і ахвяруеш сабой у ім'я ўсеагульнага шчасця. Нізкі, калі ілапоцішся пра свае пасады, кішні, альбо з-за прагнасці да мільёнаў пасылаеш іншых на бойню. Вялікасць твая мяне акрыляе, нізкасць пахожае.

Мне жудасна, сыне, што ты ўсё далей і далей адыходзіш ад мяне. Спачатку з пачоры ў халупу схаваўся, з халупы — ў хаціну, адтуль у камунальны дом... А ці бачна табе з тваіх шматпавярховых кватэр і кабінетаў, што робіцца ўнізе?

Ты расшчэплеш маю матэрыю, і я табе не перашкаджваю, але глядзі, каб пасля твайго расшчэплення было што сабраць. Магчыма, мы з табой адны ў цэлым сусвеце. Разумееш, якая на табе адказнасць? Зразумей, ты ўжо пастарайся, мой светлы, прамяністы мой!

А на развітанне прашу: павярнісі да мяне, паглядзі на свае справы. Я пакуль яшчэ ў сіле (пакуль!).

Чакаю і спадзяюся. Твая маці-зямля.

Алесь ЖАМОЙЦІН

ВЕРАБЕЙ У ПАДСУСЕДЗЯХ

Верабей у падсуседзі Да бусла папрасіўся аднойчы:

— Мы з табою, — казаў, — адное, птушынай крыві... І той, клеткушы даверліва тройчы, кінуў на буслянку

гасцінна: — Жыві! А верабей-прыбыш паціху, Патроху свой там лад завёў. Прылёў спачатку верабіху, Затым братоў, сватоў, швагроў...

Панадзоравіў кабінетаў, Знайшоў на сметніках папер. І заявіў буслу па гэтым: — Ты кватарант у нас цяпер!.. — Я гаспадар!!! — злуецца бусел, —

Я тут адвеку клекачу... — Ну й што! я адвучыць бяруся, Чырыкаць хутка навучу... Ну што твой клёкат —

архаізм: Цяпер жа ў модзе білінгвізм: Ты — «чыр-чырык!», я зрэдку — «кля!»

Глядзіш — і згодная сям'я... Спрабуе бусел клеткуць. — У свет паслаць свой «SOS!»

трывожны: Не ўспее дзюбу разамкнуць. Як «чыр-чырык!» грывіць абложны.

Я нават мёртвы засмяюся, Як вылупіцца

вераб'інабусел...

ПРЫЗНАННІ

— Сам я вельмі прыгожы, — хваліўся вярблюд, — вольны жонка ў мяне гарбата.

Ліс прасіўся: — Ну, які я злодзей? Сваё нясу, з роднай птушкафабрыкі.

Зяюля пры выпадку тлумачыла: — Я — маці на грамадскіх пачатках.

А. ПЕРАГУД.

ФРАЗЫ

Небяспечна для жаваранка адлігу сярод зімы прымаць за прыход вясны.

Згодны, што першыя стануць апошнімі, але калі?

Галасуючы супраць усходу Сонца, пашану ад людзей не набудзеш, але совы табою будучы задаволены.

Рыгор ЛІНКОР.

У пакрыўджаным гумарысе часта прычынаецца сатырык.

Вядома, што папера ўсё вытрымае, але што рабіць, калі яе няма?

Э. ЛУКАНСКІ.

Нашы, веды абмежаваны хоць бы тым, што даецца ў падручніках.

У зоне маўчання часцей за ўсё вырастае лес рук.

Ці не ў выніку дэмаграфічнага выбуху распаўсюджаецца сем'я?

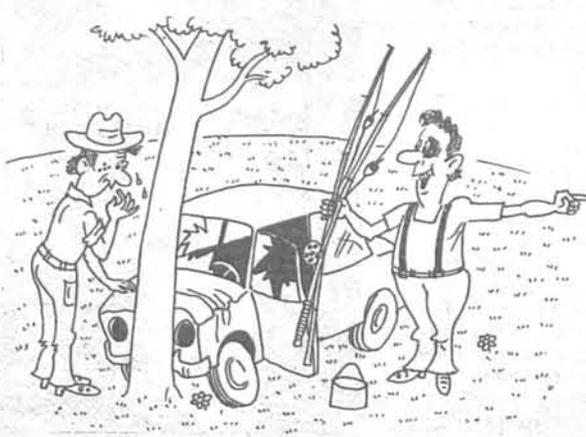
На чужых памылках навучыўся дрэннаму.

Падпяваюць часцей за ўсё безгалосыя.

А. СУШКЕВІЧ.

— Патрымайся яшчэ крыху, савет зараз прыме работу.

— Не перажывай. Галоўнае — вуды цэлыя засталіся, а рэчка вунь яна.

Мал. М. ШЫШЛОВА.

3 5 ПА 11 ЧЭРВЕНЯ

5 чэрвеня, 21.50.

«Паром». Прэм'ера мастацкага фільма Беларускага тэлебачання, знятага па апавяданню У. Караткевіча «Паром на бурнай рацэ».

Аўтар сцэнарыя — А. Кудраўцаў. Рэжысёр — У. Бокун. У ролях: М. Навалёў, Ю. Казючыч, В. Ізотава, В. Філатаў, В. Суцкавер.

6 чэрвеня, 19.25

«ПАЗЭІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»

Вершы А. С. Пушкіна ў перакладзе П. Броўкі і М. Лужаніна чытае Г. Мальяўскі.

6 чэрвеня, 21.40

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма ўзнімае праблемы гістарычнай памяці народа.

У перадачы прымаюць удзел В. Быкаў, А. Марачкін, музыказнаўца Л. Касцюнавец.

8 чэрвеня, 18.25

«ТУТ ЖЫВЕ МУЗЫКА»

Наваполацкаму музычнаму вучылішчу — 20 год.

10 чэрвеня, 13.35

«РОЗДУМ»

Перадача прысвечана графіцы У. Лобан.

Вядучы — мастацтвазнавец У. Бойка.

10 чэрвеня, 17.40

«ЦІ ПАТРЭБНЫ МУДРАМЕР?»

Сустрэча са стваральнікамі спектакля «Мудрамер» у тэатры імя Янкі Купалы.

У ёй прымаюць удзел драматург М. Матукоўскі, галоўны рэжысёр тэатра В. Раеўскі, народная артыстка СССР С. Станюта, народны артыст БССР М. Яроменка, тэатральны крытык В. Раніцін.

Вядучы — загадчык літаратурнай часткі тэатра В. Нікіфаровіч.

10 чэрвеня, 18.30

«ДЗВІНА»

На Віцебшчыне прайшлі Дні Смаленскай вобласці. Вы пазнаёміцеся з новымі творами смалян: празаіка Н. Сямёнавай, паэтаў А. Мішына і В. Смірнова.

Думкамі пра моўную сітуацыю ў рэспубліцы, пра неабходнасць стварэння новых слоўнікаў дзельца наваполацкі настаўнік, паэт-перакладчык Я. Лапатка.

Пачуецца таксама творы кампазітара Н. Усцінавай.

Пра экспанаты будучага літаратурнага музея, звязаныя з жыццём і творчасцю У. Караткевіча, расказвае супрацоўнік музея С. Казлова.

10 чэрвеня, 19.35

Іграе Дзяржаўны камерны аркестр Літоўскай ССР пад кіраўніцтвам С. Сандэціса.

Прагучыць «Тры маленькія Літургіі» Месіяна.

Каментатар — Э. Язерская.

11 чэрвеня, 14.45

«ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ»

В. Кандрасюк, Л. Галубовіч. «Чырвоная сукенка». Выконвае М. Скорыкаў.

11 чэрвеня, 19.20

«ПАЗЭІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»

Вершы М. Цвятаевай у перакладзе Л. Паўлінавай чытае Э. Давыдоўская.

11 чэрвеня, 23.15

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і праваўлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 05257
Індэкс 63856

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэры — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «Літ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНЮК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОЎ.